

JÁSZKUNSÁG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

2-3

XXVII. évfolyam
1981. augusztus
Összevont szám

Igy született az ország legnagyobb termelőségvetkezete

I.

A **TURKEVEI VOROS CSIL-**
LAG városi töredékén éppen arról beszélnek, hogy növénytermesztő vagy állattenyésztő szövetkezetté célszerűbb-e fejlődni. Nem hivatalos már ez a beszélgetés, nem sok híja az érvelnek, csak a brigádtervezet után immáradt tagok szállnak vitába. Tóth Mihály agrár-egyetemi tanársegédrel — aki azért dolgozik itt néhány napig, hogy segítsen az üzemi szervezkedésnél. Mert a termelőségvetkezeti területre kilenczer holdra oszt és ez már nem gyerekjáték.

— Az egyik brószasztalán Lovas elvtárs, a csoport elnöke őt s fejeződjára toll sapkával azt számolja, hogy kilencszáz fejtőstehenet tartani (nem hónap, hanem az éves munkaterv végére) sok — nem győzi a terület abrakkal, takarmánnyal.

— Ne beszélj már, van erődtől való holdnyi öntözhető legelőtök. Arról évenként lejön legalább 400 vagon széna.

Balogh András új csoportlagnak megőrüdsödnek a ráncok a homlokán, nagyon nagyok ezek a számok. Januárban lépett be a két hónapja nagy, hogy a szénapadlason éppen azt mérlegelte, takarmányozhat-e bőségszerűen a tehénét, hogy kicsit többet adjon, vagy takarékoskodjék a szénával? S most kiadó a szénát, mert ő a szénapadlason szénávalonnyi szénában csak egy-két szekertől számolt mindaddig. S most lelt Lovas még rá is néz várakozóan: szólj hozzá te is, András bácsi. — Nehogy azt érezze az új tag, hogy nélkülük döntene, hogy ő kimarad a beszélgetésből.

S Balogh András, tegnap még kilencholdas középparasztának ahhoz kell hozzájárulnia, hogy hétélszáz vagy kilencszáz fejűstehen legyen-e, 2 holdra, vagy két és félholdra számítsanak egy szénaszállítót, abrakot hétélszázötven, vagy ezer holdon termeljenek-e — s ami a földért: érdemes-e kukorica termelni — nem jobba azt inkább nagyobbságot hozni a néhány ezer diáronak, helyette pedig több rizst, gyapotot, cukorrépát termelni az öntözhető területen.

S ha azedül is a leje egy kicsit Balogh Andrásnak, ha ráncolja is a homlokát, azért csak dagesztja a homlokát, hogy egyszerre kilencszáz tehén gondja szakadt rá is, azt pedig érzi, hogy most valami más, valami döntően más következik, mint ami eddig volt. O tőlén azért lépett be, mert kecsgettette a csoportlagnak 15—20—25 ezer forintos jövedelme, de látzik már, hogy nemcsak erről van itt szó. Mekkora feladat ez a kilenczer holdas gazdaság s milyen esodlatosan lép feladat. Az ő gondjuk mindenesé, tőlük függ egészen, hogy éleik majd vele.

— Hallj — ennyit mond halban Balogh András, Lovas elvtárs felháborodottan szeméve. — Hogy ez a

reménykedtek: hátha így lesz. A környékbeli parasztok pedig azt mondták: kész kell az élőknek, nem munka.

— Az Államon akartok ti élőködni — mondta Gál Antal 11 holdas középparaszt Bernát elvtársnak, a csoport párttitkárának. S nemcsak a Gál Antal véleménye volt ez. Ami pedig még nagyobb baj volt: nem is lehetett mindjárt megcáfolni.

Tóth Lajos kanász annyira számított a tízezer forintba, hogy a kezére bízott disznókkal nem is ért rá törődni 180 malacból elpusztult 110. S nyárra mikor a tagok kezdtek szőlősen lenni életemben, egyre többen mentek el napszámba — ott rögtön kapnak pénzt, az itteni terményre pedig mennyit kell még várni.

— Úgy dolgozunk — mondta gondterhelten Serecs János elvtárs egyik taggyűlésen — mintha az urakat váránk vissza. A teheneik piszkosak, a tránya nincs kihordva, s a malacok döriének s az emberek mindennel inkább törődnek, mint a saját munkájukkal.

Mikor megkezdődött az aratás, az aratócsapat szombat délelben abbahagyta a munkát: erre a hétre elég volt. S ottmaradtak, a hévké vasárnap is a terület, jött egy eső, tönkrementek.

Szólni az embereknek? Szólni lehet, de ki hallgat rá? Azt felelnék: nekem ne dörögj! El tudom látni a magam dolgát! Miért szakadjak meg?

Az aratást be kell fejezni. Kipereg a szem, ha aratgába nem kerül megázik, kieszárzik — a munka sürgős, késlekedni nem lehet. Éjszaka is dolgozni kellene. Bernát elvtárs, a párt-szervezet titkára látta: ezen segíteni kell.

— Elvtársak, a mi kötelességünk, hogy az embereket megmozdítsuk — mondta a párttervezet.

Osszehívta a népművelőket: a kommunizmus személyné példaadással járjanak az élen. Elvtársak, a magunkéban dolgozunk, csak nem hagyjuk pusztulni a természetet?

Egyik aratási napon Serecs elvtárs odament az aratócsapathoz: dolgozzunk még az éjszaka is. Nem voltál hajlandók. Hogyisne éjszaka?

— No, akkor én megyek. — S váltóra vette a kaszt. — 74 éves vagyok, de még elég erőt érzek magamban arra, hogy ne hagyjam tönkremenni a természetet.

Vele ment Makka János, Farkas Bálint s még néhány ember. A többiek meg csak néztek utána, aztán egyik a másik után szépülte meg magát, felállt a boztrázs mellől, eltűnt — egy-két óra múlva az egész aratócsapat ott dolgozott a 74 éves Serecs János mögött, holdfény volt, arattak egész éjszaka.

III.

CSEPLESKOR TÖRTÉNT, hogy Gál József szekereiről leszórdott néhány kéve, Gál József megrázkodott, a szekereiről lelért egyik szekér a másik után, kiesélt

csalát veszítettek. Akkor nem haladt előre egy lépéssel se, sőt visszasett. Gál József ki kell zárni!

Ezt végig gondolta és tudni nem néhez. Serecs János éppen úgy azt fele magának, ha töpreng ezen: ki kell zárni! — s így véli Lovas is, Bernát elvtárs a párttitkár is, Vad Andor brigádvezető is.

De könnyebb erről gondolkodni mint csakugyan megtenni, kizárni Gál Józsefet. Mindjárt az út meg menderkít, hogy tulajdonképpen mit kell? Az néhány kéve búza? Olyan nagy érték az? A többi hónapok jó munka nem számít? Tavasszal lejárás kenyérről a családostul Gál József — még kitarthat — nem nézett máshol kereset után. S most lökők ki maguk közül. Tudják-e majd a szemébe mondani, hogy mehetsz, nem kellesz?

Van aki úgy érzi, hogy lemond a kéve a tőléről, családját ez a mások nélkül. Ez persze gyáva, tisztaságról lemondhat az ember, arról nem, hogy kommunista és a termelőségvetkezeti mozgalom fejlesztése a feladata. S fejlődhet-e így a mozgalom? Ki kell tépnünk magunkból a ami visszahúz a múlt felé, ami akadály az előbbrejutásban.

Pedig Gál József, olyan jó, dolgozó ember. A lovakkal senki nem tudja banni nála. S mikor Bernát elvtársak vele az istállóban, nehéz megáll, ahogy idegesen, szorogna néz. Néje, nem szól, nem meri megkérdezni, hogy na mi lesz, de ez a kérdés van az aratás S hogy kiváltsanak magukról hitelesített erőit.

— Hílközlet? Bíróságot játszál?

Kittel az esztendő?

Kittel — Gál Józsefet kizárja a gyűlés. Nem olyan egyszerű ez, emberek meghallgatják a vádat, s azt azt mondja: Ilyet én is tettem volna, majd engem zárnak ki? S ki sajnálja, szegény. De ezek hallgának.

Bizonnyalanul érzi magát jónak.

Má nem, hirtedtan járatták a járat a vezér. Nem, tudák megérteni lettek-e, vagy pvengették. A munka, az egyelőre nem igen me jöhán.

Néhány nap telt el. Enitt az istállóban, Léval Károly elvtárs látta kellelten munkát, a szótlanaságot, mondja az anagvordó fiataloknak.

— Gvultsok rá lák, ti a dón. Aztán lássuk, gyázi-e négy ember a dani a kesem alát?

Léval Károlyra rarragvott 46-ban városban építkezése, beteg, rosszul ember azóta is. S ezen a napon ny és felköbnetet lehet rak fel, nem e szer szegényekhez a keze alá, rozó négy fiatal, hogy neki kell a nfa az anagvra Rágyut ilyenkor odahanyorít rájuk: nem menne ban?

A riztelegen Vad András brig vezető pihenőidőben megvázták a párttagokkal a helyzetet, a nap s tükat jónéhány meplekessé kell, ha vértől is meg lehet azt el

TARTALOM

- 3 Erdélyi Sándor: Az az egyetlen pillanat — a hangjáték befejező része

VALÓ VILÁG

- 18 A mezőgazdaság szocialista átalakulása Magyarországon — Összefoglaló a Magyar Történelmi Társulat és a Szolnok megyei Tanács rendezte túrkevei országos tudományos tanácskozásról
Válogatta és összeállította Vass Henrik.
- 57 Így született az ország legnagyobb termelőszövetkezete. Sarkadi Imre riportja a Szabad Nép 1951. február 18-i számából

FÓRUM

- 63 Számít-e a számítógép? Hajnal József írása

DOKUMENTUM

- 70 Kodály Zoltán Mezőtúron — Varga Lajos cikke
- 73 Szélpál Árpád levele Törökszentmiklósról — Fehér Imre közlése

HAGYOMÁNYOK

- 77 Az agrárproletár- és cselédéletmód-kutatás néhány kérdése — Szabó István
- 81 Regulatio fluviorum; A jászsági Zagyva—Tarna-völgy XVIII. sz. végi vízi munkálatai — Nemes Gerzson tanulmánya

MŰVÉSZET

- 86 Szeretek örülni mások jókedvének — Beszélgetés Nagy István szobrászművésszel — Menyhért László
- 92 Finta Sándor szlovákiai emlékei — Márton-völgyi László írása

TÉKA

- 94 Szolnok megyei múzeumi évkönyv 1979—1980. — Ismerteti Vékony Gábor
- 95 Két novella-antológiáról — Horpácsi Sándor recenziója

KÉPEK

A címlapon, a 2., a 17., a 28., az 56., a 85., a 91. oldalon, valamint a borító 3. oldalán Nagy István alkotásai. A borító 2. oldalán Sarkadi Imre Szabad Nép-beli riportjának hasonmása.

JÁSZKUNSAÉG

Szerkesztő bizottság: Andrikó Miklósné, Berényi Ferenc, Fábián Péter (elnök), Lengyel Boldizsár, Nánási Mihály, Valkó Mihály (felelős szerkesztő).

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXVII. évfolyam, 2–3. szám. — Megjelenik negyedévenként. — Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth téri Irodaház. Telefon: 12-069. — Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 34,— Ft, csekk-számlaszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

ISSN 0448-9144

Index: 25 910

Az az egyetlen pillanat

(Az őrnagy szobájában ketten vannak. Az őrnagy és Tomor)

TOMOR Kérem, én leírtam, hogy a rendszer túlhajszott, az ülepedési idő kevés, gyakori a dugulás, hogy modern, zárt szűrők kellenének, darabja százötvenezer dollárért... ami nem volt... és ez is le van írva.

ŐRNAGY Maga valóban sok mindent leírt. Csak tenni nem tett semmit. És így vállalta a feltételeket, hallgatólagosan azonosult velük.

TOMOR Kérem, nekem megvoltak a határait, ameddig én valamit is tehettem.

ŐRNAGY Helyes. Pontosán ezeken a határokon belül marasztaljuk el önt. Hogy nem készített részletes, írásos utasítást, hogyan kell egy dugulást elhárítani, milyen körülmények között, milyen szerszámokkal dolgozhatnak.

TOMOR A technológiai leírásban meg volt határozva.

ŐRNAGY Meglehetősen pongyolán.

TOMOR Felelős vezetők... művezetők végezték a hibaelhárítást, akiknek a leírás bőven elég volt.

ŐRNAGY A végeredmény mást mutat.

TOMOR Maga elhiszi, hogy papírok hiánya okozta a robbanást? Ha most fel tudnék mutatni néhányat, amibe belefoglaltam volna minden feltételt, ami betarthatatlan, mennyivel lennék véltlenebb?

ŐRNAGY Írta volna akkor elő a személyes jelenlétét egy-egy hibaelhárításon.

TOMOR Tudja maga, hogy mit beszél? Ha egy hibaelhárításon mindig megvárnák az üzemvezető mérnököt, tudja, mit termelne egy-egy gyár. Tudja?

ŐRNAGY (hallgat) Tomor elvtárs egy kicsit félreérti a helyzetet. Mostantól a kérdés joga engem illet meg. És nem indulati elemek fogják eldönteni; kinek lesz igaza. Abban az üzemben, amelyet Ön vezetett...

TOMOR Helyettesként!

ŐRNAGY Mindegy! Ott mégiscsak meghal három ember! Ezért kénytelen vagyok Önt gyanúsítottként kihallgatni.

TOMOR Értem. Tessék, akkor kezdje el a kihallgatást.

ŐRNAGY Nem tehetem. Csak az ügyvédje jelenlétében. Ha nem hoz ügyvédet, ki kell rendelnem egy védőt. Van állandó ügyvédje? vagy ügyvéd barátja, ismerőse, akiben megbízik?

TOMOR Nincs. Nincsenek (megáll) ...eddig nem voltak olyan ügyeim, amelyekhez ügyvéd kellett volna.

ŐRNAGY És tud szerezni?

TOMOR Nem tudom.

ŐRNAGY (sokáig hallgat) Akkor engedje meg, hogy kirendelés helyett ajánljak Önnek valakit.

TOMOR Kérem, jobbat aligha tehetek.

(Ügyvédi munkaközösség előcsarnokának mormolásszerű zajai, ajtó nyílik, csukódik. Az ügyvéd, Blidár dr. a továbbiakban nagyon enyhén dadog)

BLIDÁR Jó estét, mérnök úr. Meltóztassék helyet foglalni, amint látja az Ön aktáit teregettem ki: közel sem olyan sötét a helyzet, közel sem, — csakhát ahhoz, hogy tovább derüljön, még rengeteget kell beszélgetnünk.

TOMOR Kérdezzen ügyvéd úr. Lassan megszokom, hogy az én dolgom: válaszolni.

BLIDÁR Mondja, mérnök úr, hány milliárdos a maguk ipara? Már úgy termelési érték szerint?

TOMOR Hatmilliárd felett.

BLIDÁR Jó, nagyon jó. Tehát nem egy kis kóceráj?

TOMOR Nem.

BLIDÁR És ebből mennyi az export?

TOMOR Szocialista vagy tőkés?

BLIDÁR Mérnök úr, nem vagyunk gyerekek!

TOMOR A tőkés export, úgy tudom, kétmilliárd körül. A pontos érték...

BLIDÁR Érdektelen! Szóval sok. Nagyon sok. Ez a lényeg. És az az üzem, ahol ez a sajnálatos eset bekövetkezett, mennyit termel exportra?

TOMOR Szinte a teljes mennyiséget.

BLIDÁR Helyes. Nagyon helyes. A dollárt mennyiért termelik ki? Jól — rosszul?

TOMOR Nagyon jól. Harminc forint alatt.

BLIDÁR Fényes! Mondtam én az elején, hogy közel sincs akkora baj!

TOMOR Mondja, nincs itt valami tévedés?

BLIDÁR Milyen tévedés?

TOMOR A kérdései körül. Az én ügyem három ember pusztulásával függ össze.

BLIDÁR A maga ügye ezen kívül számtalan dologgal függ össze! A három embert tudom. Én arra vagyok kíváncsi, ami ezen kívül van,

mérnök úr! Én segíteni akarok, ezért tájékozódok. A kérdéseim egyáltalán nem véletlenek. És most vegyük szépen a mentőkörművényeket. Nekünk stratégiát és taktikát kell kidolgozni. Azokra az adatokra és tényekre, amelyek rendelkezésre állnak. Például, hogy az egyik sérült be volt rúgva.

TOMOR Berúgva?

BLIDÁR Nulla egész kilenctized ezrelék felett volt a véralkoholszintje.

TOMOR Csak nem gondolja, hogy ilyenekkel operálók ezek ellen a szerencsétlenek ellen?!

BLIDÁR Ellenük már nem tehet semmit. Még ha akarna sem. Itt legfeljebb csak saját magáért tehet valamit.

TOMOR De nem ilyen áron! Mit tud maga róluk?

BLIDÁR Ami ide le van írva.

TOMOR Akkor tegye hozzá az emberségüket is, a kötelességtudásukat, amikor a robbanás után az oszló füstben felértem a második emeletre, ott állt az öreg Tanai pucérra égvé, se gatyája, se semmije, egyedül a nadrágszíja volt rajta, azt nem fogta a láng. Ráordítottam, hogy beszéljen, mi történt. Felfele mutatott: ne velem tessék törődni — azt mondta — odafent még ég valami.

BLIDÁR És?

TOMOR Hogyhogy és? Mondja, emellett számít az, hogy ivott-e valamit vagy sem?

BLIDÁR Számít. Csak az számít! Minden, amibe belekapaszkodhat, amit a saját maga védelmében felhasználhat.

TOMOR Nem vagyok állat, hogy válogatás nélkül vagdalkozzak.

BLIDÁR Ezt meghagyja másoknak? Olvassa kérem! (Megmarkolta az aktákat és az asztalra vágja) Olvasson a sorok között, amit má-

sok írtak, mondtak, vallottak! Egyik se ilyen finnyás és szégyenlős! Mind menti a bőrét, portástól az igazgatóig... és mind a maga bőre árán. Mert bőr kell... kiterített... kikészített... minél inkább kikészített, annál jobban takar... tehát ha kiszemeltük az áldozatot és lehúztuk a bőrét, ne sajnáljuk a fáradságot... elfedni a rossz lelkiismeretet... Helyes, minden társadalomnak joga, hogy szégyenkezését kikészített bőrkkel takarja, na de miért éppen az enyémmel, vagy a magáéval?!

(Blidár hátradől a széken)

Természetesen kíváncsi vagyok az érzelmeire is... a történeteire... lelke legbelsőbb zugára. Amióta a gyónás szentsége kezd kimenni a divatból, azóta sokminden az orvosokra, meg ügyvédekre marad. Tudom. Vállalom. De csak egy határig. Ameddig a bíróságot is érdekli a dolog. Amely, ha nem vigyáz, lecsukja magát. Börtön. Ízlelgette már a szót? És a megbélyegzés, a számkivetettség?! A magafajtának ez nem való... maga még két hónaptól is kész lenne élete végéig, ezt higgye el nekem. Van praxisom benne.

(Hangeffektus választja el a két jelenetet. Csend lesz)

ÖRNAGY Kérem, ha van megjegyzésük az iratismertetéshez, tegyék meg és fejezzük be.

BLIDÁR Ebben az esetben egyetlen megjegyzésünk van: a nyomozást vezető rendőrhatalóság képviselője nem biztosított elegendő időt a gyanúsított Tomor Árpád részére, aki ezért az iratismertetést nem tekinti befejezettnak és újabb terminust kér.

ÖRNAGY Csak nem gondolja a védelem, hogy ez így bekerülhet a jegyzőkönyvbe?

BLIDÁR Legnagyobb sajnálatunkra, e nélkül a kitétel nélkül a jegyzőkönyv eddig elkészült részét nem áll módunkban aláírni, így az érvénytelen.

ÖRNAGY Mondja Tomor, azonosítja magát védőjével? Úgy érzi, abban a helyzetben vannak, hogy maguk diktálják a feltételeket?

TOMOR A terhemre rótt mulasztásokat elismerem. Elismerem, hogy nem adtam írásos utasítást számtalan dologra. De azt nem ismerem el, hogy a robbanás — papírok hiánya miatt következett be. Kérem, értse már meg, nem lehet állandóan mindenre papírt adni!

ÖRNAGY Ezt nem az én dolgom megérteni.

BLIDÁR A védelem tagadja, hogy mulasztásai és a bekövetkezett baleset között okozati összefüggés lenne. Ilyen körülmények között a nyomozó hatóság lépése, hogy őt gyanúsítottként hallgatja ki: alaptalan. A nyomozati anyag, tények helyett a nyomozó hatóság számtalan olyan feltételezését tartalmazza, amit bizonyítékokkal nem lehet alátámasztani. Ezekre tételesen megadtuk az észrevételeinket.

ÖRNAGY Hogy mi alapos és mi alaptalan, azt majd eldönti a bíróság.

BLIDÁR Ha ugyan az ügyészségnek elég lesz a nyomozóhatóság által összeállított anyag a vádemeléshez.

ÖRNAGY Volt idő Blidár doktor, amikor ennél sokkal kevesebb is elég volt egy-egy ügyésznek, — még az életfogytiglanhoz is.

BLIDÁR *(elmosolyodik)* Most nem lesz olyan szerencséje a nyomozó

hatóságnak, hogy egy ilyen ügyészt kifogjon. Manapság az ügyészek rendkívül óvatosak és alapos nyomozást követelnek, ilyen alaposat, amilyen ebben az ügyben bizony hiányzik.

ŐRNAGY Tomor kérem, menjen ki a folyosóra és várjon ott!

TOMOR Igen, kérem.

(Tomor feláll, nem egészen érti a dolgot, de az utasítás annyira ellentmondást nem tűrő, hogy megteszi. Az őrnagy csak akkor szólal meg, amikor az ajtó becsukódik)

ŐRNAGY Most már elég volt, János! Az én türelmemnek is van határa! Azt hittem segíték rajtad, amikor Tomort hozzád küldtem.

BLIDÁR Nem hiszem, hogy segítségre szorulok.

ŐRNAGY Blidár doktor! Nagyon jó tudjuk, hogyan élsz... és ismerjük a klientúrát is. A külváros peremén nincsenek nagy ügyek.

BLIDÁR A nagy ügyek manapság egyébként is kezdenek kimenni a divatból.

ŐRNAGY És ha vannak is, nem a leváltott és az apparátusból eltávolított főügyészekre várnak.

BLIDÁR Akiknek már az is eredmény, ha régi barátaik egy-egy morzsát juttatnak nekik. Hála és köszönet érte.

ŐRNAGY Hálát és köszönetet nem vártam, de azt sem, hogy végtelen destruktíót tanúsíts és a nyomozást lehetetlenné tegyed.

BLIDÁR Én nem a nyomozást teszem lehetetlenné, csak a vádemelési javaslatot.

ŐRNAGY A vádemelési javaslat pedig meg fog születni.

BLIDÁR Meg bizony. Mert kell. Mert szükség van rá. Mert ezt várják el tőled. Mert a társadalom lelkiismerete megköveteli, hogy le-

gyenek bűnösök. Akiket szépen becsuktok és aztán nyugodtan alszotok. És te készségesen teljesíted ezt az elvárást.

ŐRNAGY Furcsa ezt a vádat tőled hallani! Tőled, akit mindenki csak hiénának nevezett, Blidár doktor! Talán nem tudad? Ha egy ügy a te kezvedbe került, a vádlott biztos lehetett benne, hogy a büntetése a lehetséges felső határ lesz. És nem volt mentség és nem volt irgalom. Mert megszállotja voltál az ügyeknek és zseniális. Kevés olyan ragyogó elme volt a pályán, mint te.

BLIDÁR Csak tettem a dolgomat egy cél érdekében. Amíg egyáltalán volt cél.

ŐRNAGY Van most is, csak te képtelen vagy megérteni. És az ital ebben aligha segít. Kődön át nézed a világot.

BLIDÁR Van, aki ködön át is világosabban lát, mint mások napfényes időben.

ŐRNAGY Akkor vedd észre, itt miről van szó! Elégett három ember és te arra játszol, hogy ne legyen vádemelés? S azt hiszed, még mindig ott tartunk, hogy az ilyen ügyek a tárgyalótermen kívül dőlnek el? Remélem, nem hitetted el ezt a védenceddel is? Remélem, nem etettél meg vele valami hülye maszlagot, hogy a népgazdaságnak szüksége van az ilyen üzemekre meg szakemberekre, hát megússza?! Szállj vissza a földre, aztán vedd a védencedet a lehetséges határok között.

BLIDÁR Ez a papírhalmaz itt vádirat. De nem biztos, hogy az ellen a Tomor ellen... Sokkal inkább ellenetek... akik ezt a kuplerájt létrehoztátok, amiben ez az egész megtörténhetett.

ŐRNAGY Tomor ellen elegendő bizonyíték van a kezemben.

BLIDÁR Először azt hitted, látványos lesz az ügy és síma lefolyású... talán még kérted is magadnak?

ÖRNAGY Rám osztották.

BLIDÁR Csak később derült ki, hogy törököt fogtál, de nem ereszt. De akkor már késő volt. Közben az ügy figyelőlapot kapott ugye?

ÖRNAGY Nem titok.

BLIDÁR Tehát jelentened kell minden szervhez, amelyik csak fontos és érdekes Magyarországon. És mit jelentesz? Azt csak nem jelented, hogy te körben topogsz... akkor jön a mentőötlet: belekeverjük a levitézlett Blidárt, a hiénát, a vesztett ügyek mesterét, majd csak mond valamit. Rátapint a lényegre, még ha negatív is. Amiből ki lehet indulni. Fejte-tőre állított világ. De tévedsz! Nem mondok a „nem”-en kívül semmit.

ÖRNAGY Pedig jó lenne. Megakadtam, János. Jól látod a papírokból. Tudom, hogy ez kevés.

BLIDÁR Tehát tőlem várod a segítséget Tomor ellen?

ÖRNAGY Nemcsak tőled. Tőled is. És nem Tomor ellen. És nem haragszom Tomorra. Én magamra haragszom, hogy egy hónapja tipródok evvel az üggyel és alig jutok valamire. Emberek haltak rakásra és én tehetetlenül hümmögök.

BLIDÁR Csakhogy én nem segítek neked.

(Ajtó nyílik, csend lesz. Az őrnagy felugrik és vigyázzállásba merevedik)

EZREDES Őrnagy elvtárs, miért áll a gyanúsított őrizet nélkül a folyosón?

ÖRNAGY *(hallgat)*

EZREDES Nos?

ÖRNAGY Ezredes elvtársnak jelentem, vitánk Blidár doktorral személyes természetű és személyes indíttatású volt és semmi nem indokolta, hogy a gyanúsított végighallgassa.

EZREDES Őrnagy elvtárs, ezek között a falak között senki nem kíváncsi a személyes érzelmekre. Sem az Önére, sem Blidár doktorára. Itt csak egy dologra vagyunk kíváncsiak: az igazságra.

ÖRNAGY Értettem, ezredes elvtárs!

EZREDES *(Tomorhoz)* Parancsoljon Tomor elvtárs, foglaljon helyet. Jó munkát elvtársak!

(Cigányzene szól. Az „Eltörött a hegedűm”-et játsszák. — A temető fellett, a repülőtér leszállósávjában TU—134-es ereszkedik, fűlsiketítő robaja egy pillanatra — de nem teljesen! — elnyomja a zenét. Aztán a zene elhallgat. Tömeg csendesülő moraja)

BÚCSÚZTATÓ Búcsúzunk tőled, Póti László elvtársunk és barátunk, aki ifjú életedet egy nagy ügy egyszerű közkatonájaként áldoztad. Hiába volt szeretteid aggodása, az orvosok áldozatkészsége, most mégis itt kell állnunk ravalod előtt. És hogy most mégsem a gyászról kell elsősorban beszélni, az neked köszönhető, aki példát adtál nekünk emberségből és helytállásból. Nem voltál párttag, de egész munkás, dolgozó életed, helytállásod igaz kommunistává avatott. Annak a társadalomnak a tagjává, amely egy jobb, egy szebb jövő reményében indul nap, mint nap harcba. És ha az úton, amelyen halad, érik is kudarcok, ha be is következnek tragédiák, olyan fájdalmasak és mélyek, mint a tiéd, Póti László barátunk

és elvtársunk, azért az az út szép és győzelmes.

(hangja az „olyan fájdalmasnak és mélyek”-től elúszik)

(Pillanatnyi szünet után a pap kezdi)

PAP Nagy az ember, testvéreim? Most látjuk csak, hogy milyen piciny. Tehetetlenül áll egy sír szélén a világ minden csodája velünk együtt, akik tudjuk, hogy az Úr akarata mindennél erősebb. Nem a kevélység való tehát ide, nem a dölyfös ember, aki még itt sem tud másról beszélni, mint saját helytállásáról, — hanem az alázat. Ezt példázza nekünk Póti László testvérünk sorsa. Nem tudom, itt vannak-e annak a gyárnak a vezetői, ahol Póti László testvérünk elpusztult, nem tudom, hallják-e szavamat, amit hozzájuk intézek: az Isten nemcsak ezt a halált kéri majd számon tőlük, hanem azt is: mit tettek az után? Az özvegyért, az árváért. Nem tudom, itt vannak-e és milyen lelkiismerettel?

IGAZGATÓ Én kimegyek és szétverem a pofáját ennek a rohadt demagógnak.

FŐMÉRNÖK Nem megy sehová, igazgató elvtárs. Itt marad szépen és hallgat... mert nekünk most kuss a nevünk.

(Ismét lökhajtásos gép száll, alacsonyabban, mint az előző, iszonyú dübörgése elnyom minden halk, vagy kántálva elmondott polémiát)

(A dübörgés eltűntével a cigányzenekar újra rázendít az „Eltörött a hegedűm”-re, amely lassan átmegegy kocsma zajába. Valaki hátul még, de már csak egyszál magában pengeti a hegedűn a dalt, aztán marad a kocsma alapzaja)

FIATALEMBER Maga is a temetősen volt?

TOMOR Igen.

FIATALEMBER Nem láttam még itt magát, ugye nem idevalósi?

TOMOR Nem.

FIATALEMBER Pestről jött? Gyári ember?

TOMOR Igen.

FIATALEMBER No, maguknak is elégük lehet odabent.

TOMOR *(hallgat)*

FIATALEMBER Bár nem kell félni, a fejeseket majd kimossák. A fejeseket mindig mindenből kimos-sák. Csak a Póti Lacik döglenek meg. A szocializmusban is, uram. No dehát mért magának mondom én ezt? Nem fejes maga. Azok bevágták maguk mögött az állami trojka ajtaját és sóhajtottak, hogy ez is megvolt. Aztán gyerünk haza, isten hírével.

FIATALEMBER Mit iszik?

TOMOR Köszönöm...

FIATALEMBER Cseresznyét! Egészségére! Na... igya csak meg, a Laci emlékére.

TOMOR Ismerte Póti Lacit?

FIATALEMBER A legjobb haverom volt. Gyerekkori pajtásom. Együtt jöttünk föl Pestre, aztán nem jutottunk be a városig, amiről mindig álmodtunk, csak ide a város határába. Ő már nem is jut tovább. Én talán még viszem valamire. És maga ismerte?

TOMOR Valamennyire. Azt hiszem, nem eléggé.

FIATALEMBER Miért nem megy haza? Ez itt magának idegen hely. Idegen helyen nem jó berügni.

TOMOR Bonyolult történet.

FIATALEMBER Uram, a történetek mindig rém egyszerűek. Mint a Lacié. Él az ember, gürzlik, aztán megdöglik, isten tudja, miért. Valamiért... egy jelszóért... Jelszavak változnak, a pórnép ma-

rad és hullik. Uram, ha a kezem közé kaphatnék egyet azok közül a nagymuftik közül, a nagyokosok közül, akik nem vigyáztak rá! Hát mondja meg, kedves uram, a pro-lira miért nem vigyáznak soha?

TOMOR Hát hagy magára vigyázni?

FIATALEMBER Az ő dolga ezzel törődni? Üssenek a fejére... jaj, csak ütöttek volna a Lackóéra is... mert ez az állat nem tudta, uram, hogy mit csinál... Parasztgyerek volt ez kérem, velem együtt ugatta a technikát és akkor bement oda a benzines gépek közé. Jaj, miért is tette? Nem értette őket, de ment, mert ott több volt a pénz! Szombatonként, ha berúgott, csak nézett maga elé, aztán mintha nehéz álmából ébredne, csak annyit mondott, hogy „nem értem”. Ráripakodtam: hát akkor miért nem kérdi meg? Fél. Fél megkérdezni, hogy kirőhögik, hogy elzavarják, úgysis ki voltak rúgva rá, hogy maszekol, szőlőzik... de az úristenit! Hát miért nem adtak neki lakást, miért nézték el ebben a nagy szocializmusban, hogy téglánként hordja itt össze magának a házat, a szőlőgazda apósának meg a tízezreket?! Érti ezt uram, hát érti ezt? Mert ő nem értette és tudta, hogy soha nem is fogja érteni, csak ment, ment azért a rohadt forintért, mert ott kettővel több volt óránként. És istenem, milyen fáradt volt, mire odaért. A rohadt életbe! — ment egészen a sírig!

(A kocsma zaja lassan elhal, csend lesz)

ÖRNAGY Tehát ismételt felkérésünkre ez az Ön véglegesnek tekinthető igazságügyi szakértői véleménye.

(Csend)

ÖRNAGY De azt is tudja, Schulteis elvtárs, hogy mi ezzel a szakértői véleménnyel nem megyünk semmire.

SCHULTEISZ Örnagy elvtárs, szakvéleményemben az összes lehetőséget felsoroltam.

ÖRNAGY Vagylagosan! Hogy így is történhetett és úgy is. Meg amúgy is. Ön szerint legalább öt megoldása van ennek a képletnek.

SCHULTEISZ Mind az ötnek megvan a maga realitása. Első számú feltételezés. A védelmezett dugulási helyhez legközelebbi perem megbontását, a sérültek nem teljes és szabályszerű felszerszámozottsággal végezték.

ÖRNAGY Második számú, harmadik számú, negyedik és ötödik számú. De öt helyett egy robbanás történt, egyfajta módon. Nekem ezt az egyet tessék meghatározni. Egyet!

SCHULTEISZ A rendelkezésre álló adatok birtokában azt nem tudom megtenni...

ÖRNAGY Fal. Mindig falnak megyek. Az orvosok fala nem engedte, hogy valamelyik sérültet kihallgassam. Az üzem emberei hallgatnak.

SCHULTEISZ Talán tanácstalanok.

ÖRNAGY És maga is hallgat. Huszonegy gépelt oldalon

(pillanatnyi szünet)

hallgat, mert nem mond semmit. Fecseg.

SCHULTEISZ (föhláll) Nem először dolgozunk együtt örnagy elvtárs. És eddig soha nem fecsegtem. Mindig konkrétan letettem a vokso-mat, hogy az adott esetben ki követett el olyan mulasztást, amiért büntetőjogilag felelősségre vonható.

ÖRNAGY Akkor tessék most ugyan-
úgy cselekedni. Tessék műszaki
indokok alapján meghatározni...

SCHULTEISZ Három hete ezzel az
üggyel fekszem és kelek, de jó
lelkiismerettel nem tudok semmit
egyértelműen meghatározni.

ÖRNAGY Itt nem a maga lelkiismerete az érdekes, Schulteisz elvtárs, hanem a társadalomé. Elégett három ember... és akkor nekünk erre nincs szavunk?

SCHULTEISZ A szakvéleményt legjobb tudomásom, műszaki és emberi lelkiismeretem szerint elkészítettem. Kérem, az én erőmből ennyire futotta, őrnagy elvtárs. Önnek természetesen jogában áll kiegészítő szakvéleményt kérni, másokat is belevonni a munkába, vagy egyéb lépéseket tenni.

ÖRNAGY Megtettem. Itt van Magyarország legtekintélyesebb intézetének szakvéleménye.

SCHULTEISZ Beletekinthetek?

ÖRNAGY Fölösleges. Elég, ha a végeredményt mondom: igazolják az Ön feltevésének egyikét. Hogy a robbanás statikus elektromosságtól keltett szikra miatt következett be. Hogy attól robbantak fel, hogy vízgőzzel fúvatták át az eldugult és leszerelt csövet.

SCHULTEISZ Látja.

ÖRNAGY Nem látok semmit! Csak egyet... hogy kiválasztották a legjobb megoldást! A statikus elektromosság elleni védekezés szabványa a jövő év január egytől érvényes! Tehát ezen az alapon senki nem maraszthalható el.

SCHULTEISZ Őrnagy elvtárs, azt hiszem egy kicsit messzire megy. Ez már-már hasonlít az üldözési mániához.

ÖRNAGY Majd meglátjuk, kinek lesz igaza. Az intézet szakvéleményében azt állította: bármikor mé-

részel, a helyszínen bebizonyítják igazukat.

SCHULTEISZ Él az ajánlatukkal?

ÖRNAGY Igen. És Önt rendelem ki ellenőrnek.

ELEK Miért csinálja?

(hallgatnak)

Majd én megmondom magának: mert nincs pofája nem csinálni, kolléga úr. Mert a robbanás után azt hitte: nem lesz ember, nem lesz munkás, aki ide betegye a lábát. És megdöbbenve tapasztalta, hogy van. És rájött, hogy van kiktől tanulnia tisztességet. Igaz?

TOMOR (hallgat)

ELEK Nem az első eset, hogy ezt látom. És amíg ezt látom, addig nem hiszek abban, hogy ez az ország menthetetlen.

TOMOR Én köszönöm a reprodukciós mérések lehetőségét. Én mindent nagyon köszönök, amit az Önök Intézete tesz. Nekem Önök nélkül még csak reményem sem lenne a felmentésre főmérnök úr.

ELEK Értem a lelkiállapotát. Húsz évig én is üzemeltető főmérnök voltam és csak azután lettem hatóság. De ha azt hiszi, hogy én Önt vagy Önöket bármi alól felmentem, akkor téved. Itt három ember életéről van szó, és ez alól nincs felmentés. Maga, maguk mulasztottak valamit, mindegy mit, és ezért valami jár. Csak én, személy szerint nem vagyok meggyőződve, hogy itt a legjobb büntetés az egy két, három év. Büntetés az is, ha nem ismeri többé a nyugodt éjszakákat, a gondtalan álmot és a jóízű nevetést. Maga járhat bárhol a világon, — ha távolról, szaggatotlan megszólal egy tűzjelző duda, sziréna, amit mások észre sem vesznek, maga össze fog rándul-

ni... és el fogja felejteni, hogy hol jár... maga itt lesz, maga itt marad most már mindörökre. Bezárva. Ez is börtön, kolléga úr.

(Pillanatnyi csönd)

TOMOR Megjöttek az Őrnagy elvtársék, Főmérnök úr kérem.

ŐRNAGY Már hallottam az Ön tisztelettel kiejtett nevét.

ELEK Az Ön kitaratása úgyszintén nem ismeretlen előttem. Ennek megfelelően készültem munkatársaimmal a reprodukciós mérésre.

ŐRNAGY Pompás! De ez az előkészített mérés túl szép nekem főmérnök úr. Nem volnának szívességek minden kapcsolatot megszüntetni a műszerek között?

TECHNIKUS De őrnagy elvtárs! Minden huzalt kihúzni? Van fogalma, hogy három órai munkát tesz tönkre?!

(Csend)

(fojtottan megszólal)

ELEK Tegyenek mindent úgy, ahogy az őrnagy elvtárs kéri.

Nem hisz nekünk? Hogy a vízgőztől is fel lehet robbanni?

ŐRNAGY *(hallgat)*

ELEK Kár. Nagy kár. De abban hisz, ugye, hogy a villámlás létezik?

(az őrnagy hallgat)

Pedig ott sem történik semmi más, mint ami itt bekövetkezett. A felhő villámlik. Vízgőzfelhő. És most hozasson idegen műszerészeket! Akikkel, hogy a gyanúját eloszlassam: csak írásban érintkezem. Hogy mindent ellenőrizhessen.

ŐRNAGY Helyes. Kezdhethjük, főmérnök úr?

ELEK *(sóhaj)* Természetesen.

(Hangeffektus választja el a két jelenetet)

ELEK Az őrnagy elvtárs megkímélhette volna magát ettől az ötórás méréstől.

ŐRNAGY Rendben van főmérnök úr, nyert. Nem azt mondtam, hogy igaza van, de nyert.

ELEK Sajnálom, hogy így fogja fel. Igazán nagyon sajnálom.

ŐRNAGY Nem a sajnálatára lett volna szükségem, hanem az együttműködésére.

ELEK Megkapta, őrnagy elvtárs. De félreértés ne essék, az együttműködés nem feltétlenül jelent azonosulást azzal, amit Ön igazságosnak hisz.

ŐRNAGY Az még nem dőlt el, Elek elvtárs, hogy végsősoron kinek lesz igaza. No, viszontlátásra.

(Induló gépkocsi zaja)

TOMORNÉ Árpádot keresi?

VENDÉG Igen.

TOMORNÉ Megbocsásson, kit tisztelek önben?

VENDÉG A férje barátját.

TOMORNÉ Soha nem láttam magát!

VENDÉG Tudja Violetta, néha vanak láthatatlan barátok is.

TOMORNÉ Honnan tudja a keresztnévemet?

VENDÉG Asszonyom, bevezetne?

(Pillanatnyi szünet. Ajtó nyílik)

VENDÉG Jó estét, Tomor elvtárs!

TOMOR Jó estét! Honnan jött és mit óhaj?

VENDÉG Nem kínálna inkább helyely?

TOMOR Maga nem az a fajta, aki kínálás nélkül is leül?

VENDÉG De. És mégis jobban szeretem, ha barátsággal fogadnak. És legalább minimális bizalommal.

TOMOR Megmondaná kérem végre, hogy kihez van szerencsém?

VENDÉG Parancsoljon, a névjegyem.

(hallgatás után)

TOMOR Bocsásson meg kérem. Foglaljon helyet. A névjegye után ítélve, az elvtársat egyenesen a miniszter elvtárs küldte, hogy tájékozzódjon a nálunk bekövetkezett katasztrófáról.

VENDÉG Nem használnám a katasztrófa szót. Az valami elháríthatatlant, leküzdhetetlent, az embert legyűrő csapást jelent. A miniszter elvtárs pedig nagyon bízik benne, hogy abban a rendkívül fontos üzemben olyan szakemberek vannak, akik a tragikus esemény következményeit minél hamarabb felszámolják és újra megindítják a termelést.

TOMOR És mit akar most tőlem?

VENDÉG A helyreállítási és szükségessé vált átalakítási munkák vezetésével Önt bízta meg. Nem?

TOMOR Információi ebben a vonatkozásban is pontosak.

VENDÉG És miután szeretnénk, ha továbbra is azok lennének, Öntől kérdezem, ha úgy tetszik a miniszter elvtárs nevében: mikor tudják megindítani a termelést?

TOMOR Nem várnák meg az elvtársak, amíg legalább az utolsó halottat is eltemetjük? Tegnap éjjel meghalt a harmadik sérült is. Elég sokáig kínlódott. Most már csak rajtunk és a társadalmi szerveken múlik, hogy mikor lesz a temetése.

VENDÉG Egy pillanatig nem kételkedtünk abban, hogy az elhunytakat, az őket megillető végtisztességben, a hozzátartozókat pedig a lehetséges segítségben részesítik. Az ellenkezője lepne meg bennünket. De nem hinném, hogy ezen

sajnálatos és nagyon fontos aktusok és a kérdésem tárgya között összefüggés lenne.

TOMOR Aktus... tárgy... téma... Magának ennyi az egész. De nekem: emberek, akik itt pusztultak el.

VENDÉG Azt hiszi, hogy én ezt nem értem. Vagy nem érzem át?

TOMOR Az együttműködésükre onnan felülről korábban lett volna szükség. Amikor még lehetett volna segíteni.

VENDÉG Úgy érzi, abban a helyzetben van, hogy ezt a hangot megengedheti magának?

TOMOR Nekünk csak a kínlódás van megengedve, itt lent, ahol lecsapódik minden, a maguk bölcs intézkedései, ahonnan nincs tovább, ahol a dolgokat nem lehet elkenni szép nyilatkozatokkal, ahol lerobbant üzemek vannak, amelyekből még mindig többet és többet akarnak kifacsarni, csak éppen az eszközöket, a lehetőségeket nem biztosítják, csak kuplerájt a munkafegyelem területén, hogy az ember szinte teljesen tehetetlen... és nem tudja az embereit önmaguktól megvédeni, mert lassan egyetlen...

VENDÉG Vádaskodik? Nem jutott eszébe a hibát önmagukban keresni?

TOMOR Megteszi azt a rendőrség is. És nálunk sokkal alaposabban! Napi négy—hat órás kihallgatás... hogy az ember szinte már azt is bevallaná, hogy túl a mulasztásain, egyenesen gyilkolt, megölte azt a három szerencsétlent... aki már nem fontos, az igazi okok sem fontosak, az sem, hogy megmaradtak, félnek, nem mernek az üzembe lépni, — hogy a vezetők gyanúsítottak és reszketnek... semmi nem fontos, csak az, hogy mikor fejeződik be

az üzem átépítése. Az az átépítés, amire eddig soha nem volt idő, sem pénz. Aztán félre a józan észszel, rajta, előre újabb munkasikerek felé.

VENDÉG Mondja, mit hisztériázik itt?

(Csend lesz egy pillanatra. A vendég még csak fel sem emelte a hangját, amikor ezeket mondta és ezután is halk marad)

VENDÉG Józan észt emlegetett? Arra apellálok én is. Erre az üzemre szükségünk van, mert naponta 60 ezer dollár tiszta hasznót termel. Magyarország szegény ország. Mondjuk naponta 110 ezer dollárért importál gyógyszer alapanyagot. Ha úgy tetszik, akkor hiányzik a belőle készült gyógyszer, az érte vásárolt műve és műszív és műtőasztal és műszerek. És ennek következtében meghalt naponta huszonnégy ember.

(Csend)

Ismerjük a vizsgálatok anyagát. Pontosan ismerjük. És tudjuk, hogy a leggondosabb nyomozás sem tudott olyan mulasztást feltárni, amely okozati összefüggésben lenne a bekövetkezett balesettel. Mit gondol, akkor itt lennék?!

(Hosszan hallgatnak)

A történeteken nem tud változtatni. De azon, hogy mi történik, még igen. Ez az üzem fontos nekünk. Nagyon fontos. Ön sokat tehet azért, hogy ez az üzem mielőbb meginduljon. Amennyire fontos Önnek ez az üzemindulás, annyira lesz fontos Ön nekünk. Világosan beszéltem?

TOMOR Azt hiszem, igen.

VENDÉG A nevem és a telefonszámom rajta van a névjegyemen. Két napon belül várom a személyes tájékoztatását. Nem tartom fel tovább. Így esténként bizonyára nagyon fáradt már.

(Az őrnagy szobája. Tomor az őrnaggyal szemben ül)

ŐRNAGY Ami most következik, azt kötelességemnek érzem személyesen közölni Önnel. Kezddhetem?

TOMOR Kérem.

(papírlapot vesz fel és olvas)

ŐRNAGY Határozat a nyomozás megszüntetéséről. A BTK 258. § (1) bekezdésébe ütköző a (2) bekezdés b) pontjában foglaltak szerint minősülő és büntetendő, a foglalkozás körében elkövetett halált okozó gondatlan veszélyeztetés büntetének alapos gyanúja miatt elrendelt és Tomor Árpád — adatait mellőzőm — ellen lefolytatott nyomozást megszüntetem. A határozat ellen a BTK 148. § (1) és (4) bekezdéseiben írtak szerint a kézhezvételtől számított 8 napon belül a Fővárosi Ügyészséghez címzett és a fenti ügyészségnél benyújtott panaszt lehet tenni. A határozat nem zárja ki a Szakszervezetnek az Mt. V. 84. § (1) bekezdés e) pontjában meghatározott bírságolási jogát.

Indoklás: megállapítottam, hogy a nyomozóhatóság által a továbbiakban részletezett mulasztásokat Tomor Árpád valóban elkövette, de ezek egyike sincs olyan közvetlen okozati összefüggésben a bekövetkezett és több személy sérelmére megtörtént halált okozó balesettel, amelynek alapján a gyanúsítottként kihallgatott Tomor Árpád ellen az ügyészség vádeme-

lési javaslattal élne. Részletes indoklás.

(Az őrnagy megáll)

— Érdekli tovább?

TOMOR Nem. Majd elolvasom, ha hivatalosan is megkapom.

ŐRNAGY Hát ez van, Tomor elvtárs.

TOMOR Köszönöm, Őrnagy elvtárs.

ŐRNAGY Nekem ne köszönjön semmit. Ez a felmentés nem rajtam múlt. Én az első perctől kezdve úgy éreztem: magát a törtétekért felelősség terheli. És el akartam marasztalni. Csakhát magamra maradtam. Megint magamra maradtam. Nem szokatlan ez nekünk, rendőröknek, mégis mindig elcsodálkozom. Az országon, amelyben élek. Lopnak a gyárból? Mindenki tud róla, vagy legalábbis sejti, de hallgat, kussol, legfeljebb acsarog, hogy egyeseknek mindenre telik, a megoldást ránk, rendőrökre hagyja, derítsük ki, göngyölítsük fel. Részeges a férj, kékre-zöldre veri a feleségét?! Száz, kétszáz lakó csukja magára az ajtót, ablakot... legfeljebb telefonál a rendőrségre, aztán elvárja, hogy a járőrökcsi szerencsétlen főtörzsőrmestere végezze el helyette mindazt, amit nekik már régesrégen el kellett volna végezniök. Tudja, én ezt az egészet úgy hívom, Tomor elvtárs, hogy magányosság. A rendőrség magányossága. És kevés nagyobb baj van egy országban, mint ha a rendőrség magányos. Mert a magányos rendőrség az ilyen ügyekben, mint az Önöké, fegyverletételre kényszerül. Egyedül, elvtársam nem vívhat — mindenki helyett. Hát menjen, Tomor, isten hírével, nyugodtan és felszabadultan. Alig hiszem, hogy magát most már valami is fenyegeti. A határozatot majd kézbesítetem.

TOMOR Az otthoni címemre legyen szíves.

ŐRNAGY A gyári nem jó?

TOMOR Holnap beadom a felmondásomat. Már néhány hete ajánlanak egy raktárosi állást. A feladatomat elvégeztem, az üzemet újra-indítottam, most már hetek óta ismét zavartalanul termel. Én meg, szeretnék végre nyugodtan aludni. A mellett a raktárosi állás mellett talán lehet. Ott egy fél ember sem lesz a kezemre bízva és ez így helyes. Mert hiába ez a felmentés, én a törtétek után úgy érzem: nekem többé nincs jogom embereket vezetni. Viszontlátásra Őrnagy elvtárs.

(papírzörgés)

VENDÉG Tessék, itt a megbízatása. Kinevezést majd három hónap után kap.

(szünet, amíg elolvassa a papírt)

TOMOR Maguk megőrültek.

VENDÉG A jelenlegi munkahelye elhagyására ne legyen gondja. Már odaszóltunk. Magától értetődő, hogy odalent lakást kap.

TOMOR Ez az üzem éppen olyan veszélyes lesz, amint termelni kezd, mint a másik volt.

VENDÉG Mit gondol, mi a francért magát küldjük?

TOMOR Biztos abban, hogy menni fogok?

VENDÉG Azt megértjük, hogy a régi helyén nem akar dolgozni. De itt? Egy sokkal, de sokkal magasabb beosztásban, sokkal de sokkal nagyobb lehetőségekkel?

TOMOR Én akárhová megyek, viszem magammal azt az előző helyet.

VENDÉG Maga vasárnaponként a temetőbe jár, Tomor, három sír-

hoz, három csokor virággal, pedig nem ott lenne a helye.

TOMOR Hanem?

VENDÉG Ott, ahová küldjük magát. Ott, ahol egy gyár épül. Hatalmas és modern. Méltó hozzánk. Sokkal méltóbb, mint azok a toldozott, foldozott, régiek. Tudja, Tomor, mi rengeteg energiát áldozunk arra, hogy felkutassuk harminc, negyven, ötven évvel ezelőtt volt mártírjainkat, hogy emlékműveket emelhessünk nekik, hogy legyen mi előtt tisztelegni. És ezenközben sokszor rezzenéstelen arccal megyünk el napjaink mártírjai mellett. Akik azóta robbantak fel, égtek meg, szívták halálra magukat a múltból öröklött gyarak mérgeivel, vagy másfajta mérgekkel, Tomor, és kerültek az intenzív osztályokra, az ideggyógyintézetekbe, vagy a kocsmák fenekére, — amióta miénk ez az ország. Nem szeretünk beszélni róluk, Tomor, pedig sokan vannak, — sokkal többen, mint ama régiek — és az áldozatuk is van akkora, ha nem nagyobb, mint ama régieké. Szemérmesen elfordítjuk a fejünket, legfeljebb három csokorra telik nekünk is, mint magának. Holott, ha megkérdezhetné őket, különbségre kívánnának maguknak magától. Nem a koszos három csokrára kíváncsiak, hanem, hogy építsen negyven—ötven—hatvan méteres vasbeton siklókat, sok megawattos turbínákat, acélmonstrumokat, az való magának penitentiaként és kegyeletül, hogy ha már el kellett pusztulniok, ne keseredjen a szájuk íze az örökkévalóságig, hogy ráadásul hiába pusztultak el. Akkor ne menjen ezt a síremléket építeni, ha egészen nyugodt a lelkiismerete.

TOMOR Felmentettek! Érti! Felmentettek!

VENDÉG Azt hiszem, mindent megbeszéltünk, Tomor elvtárs.

(Egy pillanatra csend)

Ha mégsem vállalja, telefont kérek holnap reggel nyolc óra és kilenc között.

(Az ügyvédi munkaközösség már ismert zajai)

BLIDÁR A mi materialista jóistenünk hozta, mérnök úr! Miért nem jött már előbb, ahogy hivatalosan is megkapta a felmentését?

(Felugrik, üvegcsörömpölés, poharak zaja)

Győztünk mérnök úr! Hát mégis megmutattuk ezeknek, hogy...

(nem talál szavakat)

Egészségünkre!

(Mielőtt a másik felocsúdna, felhajtja a poharat)

Foglaljon helyet!

TOMOR Köszönöm, de sietek.

BLIDÁR Hová? Minek?

TOMOR Vidékre. Egy új beosztást elfogadni. Épül ott egy gyár.

BLIDÁR *(hallgat)* Milyen?

TOMOR Olyan. Voltaképpen azért is jöttem. Köszönetet mondani és kiegyenlíteni a tartozásomat.

(papírzörgés)

BLIDÁR És ezzel kész, vége? Letesz ezer, ezerötyszáz forintot.

TOMOR Kétezer.

(hasadó papír zaja)

Összetépi?

BLIDÁR És most foglaljon helyet mégis.

TOMOR Megbocsát, ez az utolsó vonat, ami most indul.

BLIDÁR De az ellen nincs kifogása, hogy kikísérjem a pályaudvarra?

TOMOR Megtisztel vele és örömet is okoz. Nagyon nehéz úgy elutazni, hogy nem kísérnek ki és megérkezni úgy, hogy nem várnak. Csak az zavar esetleg, hogy miattam most valami fontos dolga...

BLIDÁR *(felcsattan)* Nekem most nincs fontosabb dolgom, mint magával beszélgetni.

(A Keleti pályaudvar nagy utascsarnokának zajai. Tomor kilép a telefonfülkéből. Ennek zaja)

BLIDÁR Kivel beszélt?

TOMOR A feleségemmel!

BLIDÁR Neki is csak most jelentette be?

TOMOR Igen.

BLIDÁR Magának elment a józan esze! Ostoba, gyerekes indulatból felrűg mindent, otthagyja a feleségét.

TOMOR Ugyan ügyvéd úr! Az ember ötven felett már kevesebbet ad a büszkeségére... és végtére is Violettával leéltünk egy életet, gyerekünk van, felnőtt nagy gyerekünk és én voltaképpen szerettem és talán szeretem ma is.

BLIDÁR Akkor miért csinálja ezt vele?

TOMOR Nem vele csinálom, magammal.

BLIDÁR Maradhatna Pesten... nem kellene lemennie vidékre. Az állás izgatja?! Szerzek én magának állást... nyugodjon meg, van még nekem nevem... néhányan még emlékeznek Blidárra.

TOMOR Köszönöm. Én már csak ehhez ragaszkodom. A sok toldo-

zás, foldozás után egy világszínvonalú, új üzemhez.

BLIDÁR Világszínvonal?! Netán veszélytelen is?

TOMOR Nem. Veszélyes lesz ez az üzem is. Benzinnel dolgozik. Sok, sok benzinnel.

BLIDÁR És magát ültetik megint rá drága uram. Baleknak, érti, baleknak! Hülyéket fognak megint a nyakára ültetni, jobb esetben tehetségtelen, felkapaszkodott közepszerűeket.

(Megragadja Tomor kabátja ujját és egy pillanatra megállítja)

TOMOR Én inkább azt érzem, hogy bíznak bennem.

BLIDÁR *(felnevet)* Mindig azt hite-tik el. Mindenkivel. Hogy aztán kicsavarják, facsarják, belerúgja-nak és elhajítják, ha már nincs rá szükség. Nem tanulta még meg, ember?! Az a hatalom lélektana! Mit gondol maga szerencsétlen?! Ha csőd lesz, ha baj, ha robban, akkor ott lesz maga... ha siker, csak ne féljen, megjelennek a siker hiénái és lefőlőzik a maga ve-rejtékét... az avatóünnepségen maga már az elmosódott tömegben áll, ahonnan közeli arcokat már nem hoz be a TV közvetítés ka-merája.

TOMOR Idefigyeljen! Nem vagyok hülye! Azt hiszi, nem kavarog bennem is mindaz, amit az az egyetlen, máig kiderítetlen, szörnyűséges pillanat kiváltott? Azt hiszi, nem gondoltam át százszor? És mondom magának százegyed-szer is, hogy megyek. Igen, akkor is, ha barom baleknak néz, igen, akkor is, ha tényleg az leszek, ha ötven felett nem vagyok már fia-tal, akkor is, ha ott alig van kész valami, barakkok, félig felhúzott falak, betonlapok és sár... na-

gyon nagy ott a sár ügyvéd úr, de nekem bele kell mennem, mert nincs más választás. Vagy tud jobbat? Na mondja meg, mit csinál, ha nem ezt csinálja?

(Egy pillanatra elhallgatnak)

Azt hiszem, ezt maga nem értheti ügyvéd úr.

BLIDÁR Én nem értem? Aki mind-
ezt végig csináltam...

TOMOR De én nem csináltam! Én
csinálom. És csinálni akarom.

(Hangot vált)

Megbocsát kérem, de mennem

kell, ha nem akarom lekésni a vo-
natot.

BLIDÁR Majd elmegy egy másikkal
mérnök úr.

TOMOR Nekem még ma ott kell
lennem... és nekem ez az utolsó
vonatom.

BLIDÁR Várjon... csak azt mond-
ja még meg...

TOMOR Nem lehet... nincs idő. Is-
ten áldja ügyvéd úr! És mindent
köszönök. Igazán szívből köszö-
nök!

*(Kerekek egyre gyorsuló kattogása,
amit lassan elnyom a befejezés se
nem megnyugtató, se fel nem oldó
zenéje)*

A mezőgazdaság szocialista átalakulása Magyarországon

A Magyar Történelmi Társulat és Szolnok Megye Tanácsa 1981. április 6—7-én „A mezőgazdaság szocialista átalakulása Magyarországon” címen kétnapos országos tudományos tanácskozást rendezett az első termelőszövetkezeti városban, Túrkevéen. A tudós szakemberek mellett jelen voltak a tanácskozáson — az előadók között is — nagy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező szakemberek, és egyes nagyüzemek kiváló vezetői. Volt közöttük olyan is, aki az említett két kategóriát ötvözi magában, sőt egyben jóideig aktívan részt vett sikeres agrárpolitikánk formálásában, irányításában. A résztvevőknek ez az összetétele lehetővé tette az elmélet és a gyakorlat szembesítését, az élet által felvetett mai problémák exponálását és hallhattunk arról is, hogy mit vár a gyakorlat a kutatóktól, mivel segíthetnék a társadalomtudósok ezen a területen a politikai munkások, a propagandisták, az agrárterület irányítóinak, vezetőinek munkáját.

A helyszín megválasztása szimbolizálta a tiszteletadást, az évforduló pedig az apropót szolgáltatta. De nem a megemlékezést, hanem olyan feladatot tűztek célul a konferencia elé, amely nem pusztán a már ismert adatokat, megállapításokat összegezi — persze ez sem felesleges munka —, hanem a folyamatban lévő új kutatási eredményekre támaszkodva keresi a választ szocialista mezőgazdaságunk létrejöttének, fejlődésének, jelenének és jövőjének legfontosabb történeti, közgazdasági, gazdaságpolitikai, szociológiai, politikai, elméleti és gyakorlati kérdéseire. Ennek illusztrálására elegendő megemlíteni a tanácskozás gazdag tematikájából néhányat: az agrárkérdés megoldásának formái; mezőváros, tanya, termelőszövetkezet; az MDP, illetve az MSZMP agrárpolitikája és a mezőgazdaság tömeges átszervezése; az agrártermelés feltételeinek átalakulása és fejlődése a szövetkezetekben; a háztáji és kisegítő gazdaságok szerepe a mezőgazdaság termelésében; a társadalmi struktúra átalakulása, az életmód változása falun stb.

Az alábbiakban összeállítást közlünk a konferencia gazdag anyagából. A „műfaj” természeténél fogva elkerülhetetlen volt a „csonkítás”, számos gondolat mellőzése, az értékes bizonyító anyag (adatok, tények, táblázatok) nagymértvű mellőzése, s egyes — egyébként értékes — előadások elhagyása az ismertetőből. Mégis merjük remélni, hogy az itt közölt anyag plasztikus betekintést nyújt a kétnapos tanácskozás komplex anyagába, sikerült „megmenteni” és az olvasók elé tárni annak legfontosabb gondolatait. Az olvasók kontrollját egyébként sem tudjuk elkerülni, hiszen könyvalakban még ez évben megjelenik az egész tanácskozás anyaga.

A jelenkorkutatás néhány történeti-módszertani kérdése

Az elmúlt évtizedekben a „történelem felgyorsulásának” lehattunk tanúi, amely többek között megnövelte az igényt és az érdeklődést a kortörténet és a jelenkor történeti, közgazdasági, gazdaságtörténeti, társadalomtörténeti, szociológiai és — ezt itt külön is hangsúlyozni szükséges — az agrártörténeti kutatások iránt. A jelenkor kutatása a marxista—leninista eszme természetszerű igényéből is fakad (ez egyébként is világjelenség), hiszen a közelmúlt értékelése *alapvető politikai törekvéseket tartalmaz.*

A marxizmus—leninizmus klasszikusai ez irányú munkáinak vizsgálata számos fontos módszertani és elvi eligazítást nyújtanak a kortörténet és a jelenkor kutatója számára. Nyilvánvaló az a tény, hogy a jelen eseményei számos vonatkozásban magukban hordozzák a múlt következményeit és egyúttal a jövő csíráit is. Ugyanazok a fejlődési tendenciák érvényesek mozgására, mint a történelmi események korábbi periódusaira, és ezek segítségével az alapvető tények birtokában a társadalmi fejlődés fő tendenciái, folyamatai — ha nem is a véglegesség igényével — feltárhatók. Engels arra hívta fel a figyelmet, hogy a mindenkori jelenkor jelenségeinek kibontakozása még nem zárul le azonnal, számos következménye és végkifejlete rejtve marad a kutató előtt. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy teljesen „Világos áttekintést egy adott időszak gazdaságtörténetéről sohasem szerezhethünk azzal egyidőben, csupán utólag, miután az anyag összegyűjtése és megrostálása megtörtént. A statisztika itt szükséges segédeszköz és az mindig az események mögött kullog. A folyamatban lévő kortörténetet illetően ezért nagyon is gyakran kényszerülünk arra, hogy ezt a tényezőt, a legdöntőbbet, állandónak, a szóban forgó időszak elején talált gazdasági helyzetet az egész időszakra nézve adottnak és változatlannak tekintsük, vagy pedig annak a helyzetnek csak olyan változásait vegyük figyelembe, amelyek magukból a nyíltan élénk tárurolt eseményekből erednek, és ezért ugyancsak nyilvánvalóak... Magától értetődik, hogy a gazdasági helyzet — minden vizsgálendő folyamat tulajdonképpen alapja — egyidejű változásainak ez az elkerülhetetlen elhanyagolása okvetlenül hibaforrás. De a napi események összefoglaló ábrázolásának valamennyi feltétele elkerülhetetlenül rejt magában hibaforrásokat; ez azonban senkit sem tart vissza attól, hogy a napi események történetét megírja.”

Az imént említett engelsi álláspont — amelyre a további gondolataim épülnek — felhívja a figyelmet a források gondos összegyűjtésére, elemzésére, kritikai kezelésére, és arra, hogy mindezek szem előtt tartása mellett is, a jelenkor feldolgozása bizonyos „kockázatot” is jelent a kutató számára. De ez ellen a régebbi korok kutatója sincsen védve, hiszen a már évszázadokkal korábban lezárt periódusokat vizsgálók sem képesek a teljes forrásbázis feltárására, és a „veszély” itt is fennáll, hogy lényeges dokumentumok a mű megjelenése után kerülnek napvilágra. A helyzeten sokat segíthet a történelem materialista fejlődésvonalának beható ismerete, a társadalmi törvények és tendenciák alapos feltárása, a kutató tapasztaltsága, felkészültsége.

Azt is figyelembe kell venni, hogy a kortörténet és a jelenkor kutatója egyúttal átélője, nem egyszer cselekvő részese is vizsgálata tárgyának. Ennek megvannak a *pozitívumai*: az események behatóbb ismerete; és megvannak a *negatívumai*: a kortárs szerepéből fakadó szubjektívizmus, a korabeli értékelések hatása alá kerülés, érzelmi motivációk és egyéb tényezők.

A másik, az előbbinél sokkalta lényegesebb tényező, hogy a politika és a vizsgált jelenkor szinte valamennyi vonatkozásban összefonódik. A politika érzékenységet természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, azonban *abból az alapvető elvből szükséges kiindulni, hogy a marxista politika igényli a valóság hiteles feltárását*. A politikának szüksége van az ilyen irányultságú kutatásokra, mert csak ezek segítségével képes feltárni a fejlődés tendenciáit, amelyek befolyásolhatják a jövőre vonatkozó döntéseit, sőt az egyik fontos feltétele a politikai döntések tudományos megalapozottságának.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azokat a veszélyeket sem, amelyek a politika és a jelenkor összefonódásából előállhatnak. Állandóan kísértő veszély az események menetének sematikus általánosítása, a leegyszerűsített tárgyalásmód és vizsgálódási módszer, az apologetika. Ugyancsak létező veszély, hogy a kutató megalapozott tények birtokában sem vizsgálja kritikailag a korábbi politikai döntéseket és azok következményeit.

A jelzett veszélyeket a marxista kutatói elkötelezettség és felelősségtudat mellett jelentős mértékben csökkentheti az a mindinkább érvényesülő törekvés, hogy a *jelenkor kutatása, komplex módszerekkel, több tudományos diszciplína alkalmazásával történjék*. Ennek kíván eleget tenni mostani tanácskozásunk is, amelynek munkájában történészek és közgazdászok, gazdaságtörténészek és szociológusok, a politikatudomány művelői és agrárszakemberek, az országos történet és a helytörténet kutatói *együttesen keresik a választ szocialista mezőgazdaságunk három évtizedének számos fontos kérdésére és összefüggésére. Szocialista társadalmunk olyan alapvető kérdéskomplexumáról van szó, amely mind gazdasági, mind pedig politikai és társadalomtörténeti szempontból az elmúlt 30 esztendő fejlődésének egyik meghatározó elemét képezte*. És mindjárt tegyük hozzá: nemcsak a múltról, hanem jelenünket és jövőnket egyaránt meghatározó területekről, problémakörörről van szó. (VASS HENRIK)

A kontinuitás és diszkontinuitás dialektikája az agrárpolitikában

A történettudománynak napjainkban számos olyan feltárássra váró feladata van, mely a szűkebb szakmai körök érdeklődésén túl a szocialista Magyarország fejlődését figyelemmel kísérő valamennyi ember érdeklődésére is számot tart. Az igény nem feltétlenül csak abból táplálkozik, hogy mai viszonyaink között a gazdaság, és ezen belül a mezőgazdaság napi és perspektivikus kérdéseinek megoldása, a politika, a gazdaságpolitika homlokterében áll, hanem abból is, hogy a társadalmi érdeklődés mindinkább a jelen és a jövő megértéséhez mélységében is ismerni akarja azt a történelmi utat, amelyet a szocialista

Magyarország megteremtésében eddig végigjártunk. Mi is, szűkebb hazánkban, Szolnok megyében nagy gyakorisággal vizsgáljuk ezeket a folyamatokat, és nap mint nap erőt is merítünk abból a küzdelemből, amelyet a szocialista mezőgazdaság megteremtésében elődeink és kortársaink itt véghezvittek.

Tudjuk, hogy a mához küzdelmes út vezetett, amelynek — bízvást mondhatjuk — történelmi állomásaira megtisztelő kötelességünk visszatekinteni, hogy azok tanulságai alapján még világosabban jelölhessük ki további feladatainkat. (ANDRIKÓ MIKLÓS)

Ezért, miképpen egyetlen jelentős társadalmi kérdést, ezt a problémakört is csak a *történetiség* elvének helyes alkalmazásával lehet és szabad vizsgálni. A kontinuitás és a diszkontinuitás dialektikus kapcsolata itt is kimutatható, enélkül nem is lehet elfogadható, tudományosan megalapozott választ adni a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság fejlődésének egyetlen kérdésére sem. Gyakran tapasztalható a történelmi fejlődés leegyszerűsített, vulgáris értékelése, a fekete-fehér szemlélet. Nem árt a figyelmet felhívni arra, hogy *maga az MSZMP vezetése szállt szembe a súlyos ellentmondásokkal terhelt történelmi múltunk egyoldalú kezelésével*, amely végül is valamiféle vákuumot akar teremteni 1948 és 1956 közötti évekből a szocializmus építésének történetében. Hadd támasztom alá ezt egy 1957-ből származó idézettel. „A parasztság reáljöveldelme, különösen a félproletár és kisparaszti rétegeké emelkedett, és ez lehetővé tette azt, hogy az elmúlt 12 év során több lakóházat építettek falun, mint a Horthy-rendszer 25 éve alatt.”

Mindez persze nem menti fel az MDP vezetését a paraszt és falusi politikában, a mezőgazdaság irányításában és nagyüzemi szocialista átszervezésében alkalmazott súlyos hibák alól, amelyek aláásták a város és a falu, a munkás-ság és a parasztság szövetségének, a proletárdiktatúra politikai alapjának fejlődését, majd más hibákkal tetézve válságba sodorták egész társadalmunkat.

A tudományosság azt követeli tőlünk, hogy a maga bonyolultságában tegyük vizsgálat tárgyává napirendre tűzött témánkat, jelöljük meg az elmúlt 30 esztendő fejlődésének fő tendenciáit, folyamatait, amely végül is mai jelenünkhöz vezetett. Marx mondotta: a mához hozzátartozik a hozzávezető út is. A jelenről alkotott kép csak akkor lehet igaz, ha számbavesszük mindazokat a törekvéseket, amelyek elindították ezt a történelmi folyamatot, ha tanulmányozzuk a korábbi évek tapasztalatait, ha feltárjuk azokat az elméleti és gyakorlati torzulásokat is, amelyek 1956 őszén már-már kockára tették vívmányainkat és szocialista hazánk létét.

Az MSZMP nagy történelmi érdeme, hogy rendkívül súlyos helyzetben, mindenfajta jobb és baloldali törekvéssel, nézettel szemben, a konkrét magyarországi helyzet körülményeit számba véve, a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásával dolgozta ki agrárpolitikáját, amely nemzetközileg is figyelemre méltó eredményekben realizálódott és realizálódik. Ez a politika nagy éleslátásról, forradalmi felelősségtudatról, helyzetismeretről, a pillanatnyi érdekek, valamint a távlatok közötti összefüggés marxista megítéléséhez való képességről, a falu és a város, a munkásosztály és a parasztság, és az egész társadalom akkori jelene és a szebb holnapjához vezető út — és számos más fontos kérdés összefüggésének felismeréséről tett tanúbizonyságot. Nyomon követhetjük ezt a forradalmi munkásparaszt kormánynak 1957. január 6-i, az agrárpolitikára vonatkozó álláspontját tartalmazó első konkrét megfogalmazástól, vagy pedig az 1957 nyarán közzétett, átfogó jellegű dokumentum, az „Agrárpolitikai tézi-

sek"-tól a 20 évvel később született, 1978. március 15-i, a témánkhoz közvetlenül kapcsolódó nagy jelentőségű határozatáig.

Nem kisebbíti tehát ennek a két évtizednek hatalmas vívmányait, ha megjegyezzük, hogy az MSZMP-nek nem kellett null-pontról indulnia, sem objektíve, sem pedig szubjektíve. Ez persze nemcsak előnyt jelentett, hiszen meg kellett küzdeni a bizalmatlansággal, a hitevesztettséggel, az anyagi károkkal és sok más, a korábbi politika szülte nehézséggel. A történelmi tabló azonban sokszínű és — bármennyire bonyolult is ez — a különböző színárnyalatokat sem mellőzhetjük a feladat megoldása során. Az objektív tényezők mellett hadd utaljak itt egyetlen szubjektív tényezőre: azokra az úttörőkre, akik a legsúlyosabb torzulások, a legnagyobb megrázkódtatások és üldöztetések közepe sem vesztették hitüket, kitartottak a szövetkezés gondolata és ügye mellett. Hogy kit milyen értelmi és érzelmi tényező, a gazdasági érdek felismerése, vagy pedig politikai meggyőződése — vagy mindkettő együtt — tett képessé arra, hogy a szocialista nagyüzemi gazdálkodásnak tevőleges híve maradt, — ez érdekes és még tanulmányozásra váró szociológiai, pszichológiai és más összefüggéseket is magában rejtő kérdéskomplexum. Itt csak arra utalhatok, hogy — tudatos vagy ösztönös — történelemformáló tettüket ismerjük el, akkor, amikor a kontinuitásra és a diszkontinuitásra hívjuk fel a figyelmet a mezőgazdaság szocialista átszervezése történetének tanulmányozása során. Hiszen közülük számosan ott voltak és vannak ma is az egyéni, a csoport és a társadalmi érdekek összhangját kifejező, azok érvényesítésére törekvő immár helyes, a magyar falu és parasztság egész életét, arculatát átformáló agrárpolitika megvalósításának első soraiban. (VASS HENRIK)

Mindezeket figyelembe véve a Magyar Szocialista Munkáspárt a mezőgazdaság szocialista átszervezésében, az agrárpolitika kialakításában kiválóan tudta érvényesíteni a kontinuitás és diszkontinuitás dialektikáját. Itt Túrkevéen, amikor az emlékezés hídja három évtizedet ível át, nem feledkezhetünk meg arról, hogy 1950 olyan időszak volt, amikor az új világot, szebbet és jobbat akaró kommunista parasztok szándékai nem valósulhattak meg, és az úttörő szövetkezeti parasztok eszközévé váltak egy olyan politikának, amelyben a jószándék ellentétébe fordult, amely a nemzet és az egyének tragédiájához vezetett. A Magyar Szocialista Munkáspárt képes volt a múltat elemezve úgy megújulni, hogy az MDP agrárpolitikájából kiszűrte azokat az elveket, amelyek a marxizmus—leninizmus alapelveihez sorolhatók s csak egy hibás politika diszkreditálta őket, elválasztva azoktól az elvektől, amelyek méltatlanul emelkedtek az elmélet rangjára s lényegében csak egy szektás politika improvizálásai voltak.

A politika folyamatosságát képező elemek mellett a Magyar Szocialista Munkáspárt olyan új elveket és gyakorlati módszereket dolgozott ki, amelyek mint a megújulás példái alapját képezték a helyes politikának. Az új elemek a marxizmus—leninizmus klasszikusainak tanításai mellett a magyar valóság elemzésén alapultak és bár sokban eltértek más szocialista országok agrárpolitikájának elveitől, semmiben sem cáfolták más szocialista országok politikáját, s a Magyar Szocialista Munkáspárt sohasem tekintette őket a szocialista mezőgazdaság kialakítása egyetlen lehetséges modelljének.

A párt politikája annak is történelmi bizonyítéka, hogy a kontinuitás és diszkontinuitás dialektikájának érvényesítése nemcsak egy-egy politikai válsá-

got követő helyzet tennivalója, hanem egy olyan folyamat, amelyben mindenkor szükséges elemezni a folyamatosság és megújulás érvényesítésének szükségleteit. (ZSARNÓCZAI SÁNDOR)

Az átszervezés kezdeti szakasza és ellentmondásai

A mezőgazdaság kollektivizálása szocialista fejlődésünk történetének fordulópontokban bővelkedő és tanulságokban gazdag fejezete. A szocialista forradalom győzelmével egyidőben kidolgozott új agrárpolitika részeként 1948 őszén meginduló termelészövetkezeti mozgalom másfél évtized múltán vált tömegmozgalmmá és jutott el a mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezéséig. Az indulástól a cél eléréséig vezető út — mint ismeretes — nem volt egyenes vonalú. Fellángolások és kiábrándulások, látványosnak tűnő sikerek és kétségbeejtő kudarcok váltogatták egymást a másfél évtized első felében, s mindez nem a kezdés objektív nehézségeiből, a tapasztalatok hiányából vagy a parasztság újtól való félelméből fakadt — bár ezek jelentőségét sem szabad lebecsülni —, hanem politikai természetű tévelygések és hibák következménye volt. Az agrárkérdést messze meghaladó, de a mezőgazdaság s benne a termelészövetkezeti mozgalom fejlődését különösen hátrányosan érintő politikai hibák viszonylag korai keletűek, csírájukban már a termelészövetkezeti mozgalom napirendre tűzésekor megfigyelhetők.

Az 1948 tavaszán — nyarán keletkezett szövetkezetpolitikai dokumentumok jól érzékeltették az agrárstruktúrát feszítő politikai és gazdasági — termelési ellentmondások megoldásának szükségességét s egészében helyesen körvonalazták a megoldás lehetőségeit... azonban már kicsendült belőlük bizonyos türelmetlenség, a parasztság derékhadának megnyerhetősége iránti fenntartás és bizalmatlanság...

Aligha vitatható annak az elgondolásnak a helyessége, hogy a termelészövetkezetek szervezésének kezdeményezői a parasztság legszegényebb, a magántulajdonhoz legkevésbé kötődő rétegei legyenek. Az is érthető, hogy a kezdeményezéshez művelésre alkalmas földterületet kellett biztosítani s ehhez a nagybérletek igénybe vétele mutatkozott a legcélszerűbb megoldásnak. Annál kevésbé érthetők az ehhez kapcsolódó illúziók; a szövetkezeti gazdálkodás alaptalanul felfokozott, a birtokos parasztságnak azonnal példát mutatni s a mezőgazdaság szocialista átalakításának gyors befejezését szolgálni hivatott előnyeinek elvárásai...

A feladat az elért eredmények stabilizálását követelte volna, a párt és állami szervek törekvésében azonban nem a konszolidációs folyamat tartóssá tétele, hanem a mozgalom minden eszközzel, való szélesítése dominált. A türelemre intő tapasztalatok ellenére nagyszabású tervek készültek a termelészö-

vetkezeti csoportok számának, területének és taglétszámának 1949. évi megháromszorozására, és Rákosi Mátyás szavaival a mezőgazdaság szocialista át-szervezésének 3—4 éven belüli befejeződésére. A példaadás és a meggyőzés helyett a kényszer részesült előnyben, amelynek eszközei elsősorban az adótételek és terménybeszolgáltatási normák egész parasztságot sújtó emelése, az évenként ismétlődő tagosítások voltak...

A termelészövetkezetek számszerű növekedése önmagában látványos sikernek számított. 1950 januárjában már 1520 termelészövetkezet működött összesen 46 ezer taggal. Földterületük meghaladta a 350 ezer kat. holdat, amelynek az előző év 90 %-val szemben már csak 57 %-a volt osztatlan nagybérlet. Szerényebb sikerek jellemezték a termelészövetkezetek belső fejlődését bár kétségtelen, hogy az 1949. elején meginduló konszolidációjuk folytatódott...

1953. tavaszára a termelészövetkezetek száma megközelítette a 4 ezret, a művelésük alatt álló összes földterület meghaladta a két és félmillió kat. holdat, s elérte az ország szántó területének 24—25 %-át. Taglétszámuk megközelítette a 370 ezret s ennek 1/3-a közép-paraszti kategóriába tartozott. A meny-nységi szemlélet rabságától szabadulni nem tudó vezetés ezt olyan sikernek könyvelte el, amelyre támaszkodva az év folyamán újabb mintegy 30 %-os növekedést kívánt elérni. Pedig a sikernek elkönyvelt számok mögött olyan súlyos ellentmondások húzódtak meg, amelyek a mozgalom válságos helyzetére utaltak...

A különböző megterhelések meghaladták a közös gazdaságok teljesítő képességét. A rendelkezésre álló adatok szerint az 1951-es naptári évben a termelészövetkezetek a takarmánygabona kivételével nem tudták teljesíteni beadási kötelezettségüket s a következő évben is több mint 5 ezer vagon gabonabeadási hátralékuk volt. A termelészövetkezetek alacsony beszolgáltatási árakból fakadó pénzbevételei túlságosan szűkösek voltak ahhoz, hogy jelentősebb összegeket fordíthassanak gazdaságfejlesztési célokra. Termésátlagaik elmaradtak az országos átlagoktól, a tagság részesedésének mértéke átlagosan évről évre csökkent, számos termelészövetkezet a tagok évi kenyérszükségletét sem tudta biztosítani.

Az évek során felhalmozódott ellentmondások súlyosságát mutatta, hogy 1953. második felében több mint 600 termelészövetkezet feloszlott, a termelészövetkezetek taglétszáma 110—120 ezerrel, szántó területük országoshoz mért aránya pedig 24—25 %-ról 16—17 %-ra csökkent. Ehhez a „visszaeséshez” — mint ismeretes — az MDP Központi Vezetőségének 1953 júniusi határozata nyitott zöld utat...

Az MDP Központi Vezetőségének 1953 júniusi határozata nyomán végbe ment folyamatnak azonban a bomlás volt a kizárólagos jellemzője. Nagyon figyelemre méltó az a jelenség, hogy a többször hangsúlyozott ellentmondások és az azokat tetéző nézeteltérések mellett, azok ellenére a termelészövetkezeti parasztok többsége a megkezdett út folytatását választotta. A közös gazdaságok többségének fennmaradása olyan körülmények között, amikor a párt határozata és a kormány intézkedései nyomán új, kedvező feltételek mellett lehetett egyéni gazdálkodást is folytatni, arról tanúskodott, hogy a termelészövetkezeti mozgalom mély gyökeret eresztett hazánkban...

1953. végére a termelészövetkezeti mozgalom válságos tünetei mérséklődtek, a közös gazdaságok megszilárdulása azonban csak vontatottan indult meg. Ez a bizonyos fokig a válság okozta megrázkódtatással függött össze, de

nem kevés része volt ebben azoknak a felemás kormány intézkedéseknek, amelyek a júniusi határozat értelmezése körüli ellentétekből fakadtak. A lassan induló konszolidációs folyamat azonban 1955-ben felgyorsult...

1955-ben a mozgalom történetében először meghaladták az országos átlagokat, a mérleghiányos gazdaságok 1954. évi 58 %-os aránya 1955-ben 21 %-ra csökkent. Következésképpen a tagsági jövedelmek is érzékelhető mértékben nőttek...

A párt egész politikai irányvonalának 1955-ben történő újabb fordulata azonban véget vetett a termelőszövetkezeti mozgalom ígéretesnek mutakozó fejlődésének is. Ismét tervek készültek a mozgalom számszerű fejlesztésére, amelyek nélkülözték a reális számításokat...

Az ilyen terveket csak a régi módszerek felelevenítésével és alkalmazásával lehetett teljesíteni s ezzel Rákosi és Gerő kezdeményezésére nem is készültek. Visszaállították a 3 évre szóló kilépési tilalmat, jelentős adóemelésre került sor s több más gazdasági megszorítás mellett a közvetlen erőszak alkalmazásától sem riadtak vissza. Nem csodálni való, hogy ilyen körülmények között a termelőszövetkezeti gazdaságok erősödése megrekedt, a tagság közérzete és politikai hangulata romlott, amihez a revizionisták erősödő propaganda tevékenysége nemcsak hozzájárult, hanem táplálkozott is belőle...

Az MDP Központi Vezetőségének 1956. júliusi határozatának s az azt követő agrárpolitikai korrekcióknak jótékony hatása a politikai események ismert felgyorsulása miatt alig volt érzékelhető. De a revizionisták termelőszövetkezetek ellen is irányuló, s most már a szövetkezés gondolatának helyességét is megkérdőjelező propaganda-hadjárata sem tudta a mozgalom ellentmondásait válsággá mélyíteni. A nyílt ellenforradalmi erőszaknak s az azt követő eszmei zűrzavarnak azonban már csak a legjobbak tudtak ellenállni. A kényszer okozta sérelmek felszínre törtek s a mozgalom újabb, a korábbinál nagyobb visszaeséséhez vezettek...

A termelőszövetkezeti mozgalom tehát az 1950-es évek első felében súlyos ellentmondásokkal terheltlen fejlődött. De az ellentmondások ellenére olyannyira meggyökeresedett, hogy az ellenforradalmi erőszak s az azt követő eszmei-politikai zűrzavar sem tudta tövestől kitépni. Eredményeire támaszkodva az MSZMP marxista—leninista politikája által teremtett új körülmények között, folytatni és befejezni lehetett az 1948. őszen megkezdett művet.

(ZSILÁK ANDRÁS)

Paraszt-munkás mobilitás és migráció 1949–1956 között

A tények ismeretében elmondható: a társadalmi mobilitás kibontakoztatása, az agrártúlnépesedés lecsapolása, vagyis a népi demokratikus agrárfejlődés által öröklött, de meg nem oldhatott társadalmi feszültségek oldása a mezőgazdasági népesség jelentős részének elsőrendű érdeke volt. Ez az alapvetően pozitív tartalmú, ám az 1950-es évek elején lezajlásában súlyos ellentmondások-

kal terhelt folyamat lényegében a mezőgazdaság szocialista átszervezésével egyidejűleg indult meg.

A parasztság felszabadulás utáni társadalmi mobilitása többirányú volt és egyaránt zajlott nemzedéken belüli (e vonatkozásban az 50-es évek elején páratlan méreteket öltve) és nemzedékek közötti formában. Egyrészt már 1945-től megindult beáramlása az értelmiségbe, 1948 után is folytatódott. Másrészt, elsősorban a mezőgazdasági munkásság politikailag aktív elemei számára — intragenerációs formában — lehetőség nyílt különféle vezető pozíciókba kerülésre is.

Legtömegesebb, egyszersmind legtermészetesebb és tartósan (kb. két évtizeden át) érvényesülő, következésképpen *leglényegesebb* módja azonban a *paraszt—munkás mobilitás* volt.

Ez az 1949-től kibontakozó rendkívül heveny, rövid idő alatt sokszázezer embert mozgásba lendítő átalakulás természetesen szorosan összefüggött az MDP gazdasági- és agrárpolitikájával.

Az 1948 novemberi MDP KV ülésen megfogalmazott, a korábbtól élesen elkanyarodó gazdaság- és agrárpolitikai koncepció, majd ennek 1949—1951. között többször módosított konkrét változatai óriási tömegű (az 1949-es tervtörvény szerint 425 ezer, az MDP II. kongresszusa célkitűzése szerint 650 ezer főnyi) új ipari munkaerő bevonását tűzte ki célul, s ennek nagy részét a felnőtt lakosságból: a még nem foglalkoztatott nőkből, *de elsősorban a mezőgazdasági népességből kívánta biztosítani*. E hatalmas arányú munkaerőmozgósítást központilag az Országos Tervhivatal, illetve a Nép gazdasági Tanács irányította, kivitelezéséért — 1949—1950-ben a szervezett munkaerő-toborzásért — előbb az Országos Munkaerő-gazdálkodási Hivatal, majd 1950-től a Munkaerő-tartalékok Hivatala volt felelős.

A mezőgazdasági népesség 1949-től egyre tömegesebb iparba áramlása *regionálisan és település típusonként sajátosan alakult*.

Így például a foglalkozásváltozással összefüggő elvándorlás az Alföld jellegzetes településtípusait különbözőképpen érintette. Jelentős mértékben járult hozzá pl. a hat alföldi megye 1949-ben még mintegy 900 ezres *tanyai* lakosságának egy évtized alatti közel 200 ezres csökkenéséhez. E jellegzetes agrártelepülés-típus lakosságának foglalkozási homogenitása viszont ekkor még szinte érintetlen maradt: a tanyán maradóknak 1960-ban is 85 %-a volt mezőgazdasági foglalkozású. Az 1950-es évek elején a tanyaiak esetében tehát — sokkal inkább, mint bármely más településtípusnál — paraszt—munkás mobilitás a migráció kereteiben zajlott le.

Az alföldi községek népessége 1960-ig minimálisan csökkent, tehát lényegében teljes természetes szaporodásuknak megfelelő lakosságot vesztek el. Anélkül, hogy foglalkozási szempontból megszűntek volna mezőgazdasági túlsúlyú települések lenni, e községek társadalmi homogenitása is — noha kisebb mértékben mint az iparvidékeken — jelentős mértékben megbomlott. 1960-ig mintegy 75%-kal (155 ezer fővel) növekedett az ipari népesség aránya. A falusi munkásság növekedése elsősorban a segédmunkás réteg gyarapodásából táplálkozott és együtt járt a nagy távolságra (hetente, vagy — az akkori közlekedési és kereseti viszonyok miatt — még ritkábban) ingázók számának gyors emelkedésével, különösen a Tiszántúlon, s ezen belül is elsősorban Szabolcs-Szatmárban.

A lakásépítés elégtelensége miatt új munkahelyükön csak kevesen juthattak lakáshoz, különösen az 1950-es évek legelején. Másrészt az érintettek jelentős része nem is kívánt falujából elköltözni, inkább vállalta az ingázással és az ideiglenes elszállásolással járó áldozatokat a családi földtulajdon (illetve annak egy része) fenntartásából származó, igaz az esetek többségében igen korlátozott előnyökért.

A *falusi munkásság*, s különösen a nagyiparban alkalmazottak száma gyors növekedésének egy, konkrétan a korszakhoz kötődő és egy, azon túlmutató, általánosabb jelentősége is volt. Az 1950-es évek első felében a mezőgazdasági termelés nehéz feltételei közepette ők váltak a falu szemében a mezőgazdasággal szembeni munkavállalási alternatíva megszélyesítőivé. Általánosabban pedig úttörői lettek annak a később egyre tömegesebb falusi munkásrétegnek, amely — immár egy jelentősen korszerűsödött, tulajdonilag homogenizálódott mezőgazdaság feltételei mellett — az 50-es évek elejének segédmunkásságához képest szakmailag is képzettebbé válva, nagymértékben segítette elő a falu társadalmának modernizációját.

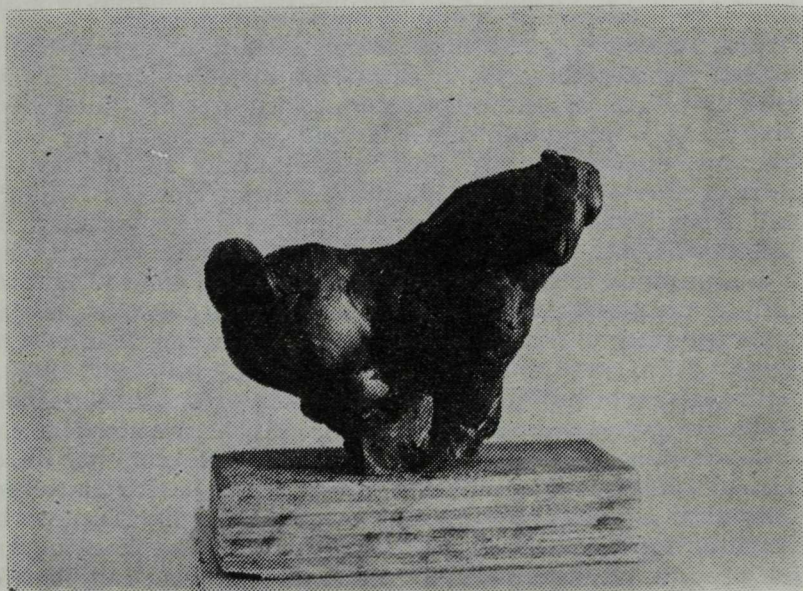
1949—1956 között az alföldi *mezővárosok* gazdasági fejlődése — noha különösen az új városfunkciókat gyorsabban találóké, pl. a megyeszékhelyeké már ekkor is megindult — országos összehasonlításban igen vonatott volt. Ezért saját vidékük mobilizálódott agrárnépségének is csupán egy részét tudták felszívni, miközben a jelzett migrációs folyamat keretében ők maguk is elvesztették (mezőgazdasági és egyéb foglalkozású) törzslakosságuk számottevő részét. Különösen a kezdeti időszakban — nem csupán az iparosítás adott módzata követelte meg, de az *agrárszegénység helyzete is igényelte a társadalmi mobilitás tömeges kibontakoztatását*. Az 1949-től egyre tömegesebb munkásfelvételek lényegében még abban az évben elvezettek a nyílt munkanélküliség felszámolásához, és — a mezőgazdaságban bekövetkezett változásokkal együtt — a rejtett mezőgazdasági munkaerőfelesleg egy részének lecsapolásához. *Ennek társadalomtörténeti jelentőségét pedig aligha lehet túlbecsülni.*

Az iparba átkerült dolgozók többsége nem szakadt el egycsapásra és teljes mértékben a mezőgazdaságtól. A betakarítás idején — dacára a hivatalos tilalmaknak és az önkényesen kilépett dolgozókkal szemben kilátásba helyezett szankcióknak — tömegesen áramlott vissza, a gabonafejadag biztosítása érdekében. Ezen túlmenően pedig többszörösére duzzadt azoknak az — 1945. előtt sem ismeretlen — kétlaki családoknak a száma, amelyek földterületük egy részét fenntartották, s az ipari munkavállalást a mezőgazdasági magántermeléssel kombinálták. Kétségtelen, hogy ezek a családok próbáltak meg viszonylag a legrugalmasabban alkalmazkodni a kialakult helyzethez, összekapcsolni az ipari munkavállalás és a — területileg nem különösebben jelentős, ám a család fogyasztása szempontjából fontos — mezőgazdasági termelés előnyeit.

Az erőltetett iparosítás 1953 derekától megkezdődött mérséklése, az ipari munkaalkalmak csökkenése, valamint a mezőgazdasági termelési feltételek valamelyes javulásának a hatására az iparba átlépett munkaerő egy része visszaáramlott a mezőgazdaságba. E visszaáramlást megkísérelték központilag szabályozni, azzal a céllal, hogy a munkaerőt lehetőleg a termelőszövetkezetekbe irányítsák vissza, ám kevés eredménnyel. A visszatérőknek ugyanis jóval kisebb hányada került ki a volt agrárproletárok, s jóval nagyobb része a volt dolgozó parasztok közül. Utóbbiak viszont nem az ekkor egyébként is

viszsaeső termelőszövetkezetekben kerestek munkát, hanem — mint az 1953—1954-es tömeges földvisszaigénylések bizonyítják — az egyéni gazdálkodás újrakezdését kísérelték meg.

Mégis, nehéz lenne túlbecsülni az 1949—1956. közötti időszaknak a társadalmi modernizáció irányába mutató hatásait. Egyes időszakokban ugyanis a foglalkozás-váltás szinte kizárólagos motívuma a mezőgazdaság taszítása lett, s így az átalakulás gyakorta rendkívül nagy, gyakran nem szükségszerű terheket rótt résztvevőire. Másrészt azonban olyan alapvető struktúrális gondok megoldását segítette elő, mint a munkanélküliség felszámolása. A nemzedékek közötti mobilitás rohamos kibontakozása, a parasztfiatalok tömeges jelentkezése ipari tanulónak pedig ennél is előbbre mutat: a hagyományos paraszti lét meghaladásának belső igényét jelzi. Nem beszélve arról, hogy az intragenerációs mobilitással iparba került volt mezőgazdasági dolgozók jelentős része végleg ott maradt, sőt például az átképzős tanfolyamok segítségével, segédmunkásból tovább mobilizálódott betanított, vagy szakmunkássá. A százezres tömegeket érintő társadalmi helyváltoztatás jelentős mértékben járult hozzá a nagy értékeket felhalmozott, de még helyel-közzel feudális eredetének bélyegeit is magán viselő, történelmi értelemben lényegében meghaladott konvencionális paraszti világ felbomlásához. (BELÉNYI GYULA)

A tömeges átszervezés alapelvei és eredményei — fokozatosság

A mezőgazdaság elmúlt két évtized alatti fejlődése, az ország általános gazdasági és társadalmi fejlődésének sikerei, a szocialista tábor erejének gyarapodása, nemzetközi tekintélyének növekedése az MSZMP marxista agrárpolitikája, helyes osztálypolitikája teremtette meg.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésénél a párt számításba vette a szocialista országok tapasztalatait és a hazai sajátosságokat. Megállapította, hogy az átszervezés az alapvető feltétele a párt vezető szerepének érvényesülése, a szilárd proletárdiktatúra és az állandóan erősödő munkás-paraszt szövetség. Következő feltétel a szocialista állam nagyarányú támogatása, a szocialista iparfejlesztés és annak következetes szem előtt tartása, hogy ezt a rendkívül bonyolult forradalmi feladatot csak a parasztság bevonásával, a dolgozó parasztságot tömegeinek egyetértésével, a belépés anyagi érdekeltségének biztosításával, fokozatosan és tervszerűen lehet végrehajtani. Az átalakulás műszaki alapja mindenütt a gyors ütemben fejlődő korszerű gépi technika, a gépállomások műszaki, szervezeti és politikai tevékenysége, a gépi munka gyors ütemű kiterjesztése. A mezőgazdaság szocialista átalakítása mindenütt az osztályellenséggel vívott harc viszonyai között megy végbe, s a szervezkedés gondolata nem egyszerre érik meg a parasztság különböző rétegeinél, sőt, a sajátos adottságoknak megfelelően a különböző vidékeken belül is eltérések mutatkozhatnak.

Az MSZMP az átszervezést nem egyszerűen a gazdasági eszközök kollektivizálásaként fogta fel, hanem arra tette a hangsúlyt, hogy az embereket megnyerjék a szervezkedés gondolatának. A párt számolt azzal, hogy a magyar parasztság erősen magántulajdonosi beállítottságú, s hogy egyik életformáról a másikra áttérni nem könnyű dolog. Ezért fontosnak tartotta, hogy a belépésről ne pillanatnyi meggondolás vagy nyomás következtében határozzanak a parasztságot.

Az átszervezés forradalmi feladatait a — lényegében azonos gyökerekből táplálkozó — jobb- és baloldali nézetek leküzdése útján kellett és lehetett csak megoldani.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése során az MSZMP a sajátos nemzetközi és hazai feltételeknek megfelelően alkalmazta a mezőgazdaság szocialista átszervezésének lenini elveit. Hazánkban az államhatalom a proletárforradalom első éveiben nemcsak a városi burzsoáziát, hanem — jöllehet az adminisztratív eszközök túlajtása e téren károkat is okozott a falusi politikában — a burzsoázia falusi osztagát, a kulákságot is likvidálta. Az 1956-os ellenforradalom során a kulákság már kis létszámú volt, s nem tudott olyan ellenállást tanúsítani a szocialista renddel szemben, mint például a Szovjetunióban a szocialista forradalom győzelme után.

Az 1956-os ellenforradalom veresége, a munkáshatalom megszilárdulása, a falu népének, mindenekelőtt a dolgozó parasztnak a megnövekedett bizalma a párt és a kormány politikája iránt, valamint egyéb tényezők lehetővé és szükségessé tették, hogy pártunk az osztályharc más eszközeit és módszereit alkalmazza a kuláksággal szemben most, mint annak idején a Szovjetunióban alkalmazták, vagy mint nálunk a felszabadulást követő években az MDP vezetősége tette.

A dogmatikus, szektás, valamint a jobboldali nézetekkel szemben a pártvezetés a következőkből indult ki:

1. Az átszervezést a munkás-paraszt szövetség talaján, tehát nem a parasztság ellenére, hanem vele együtt kell végrehajtani. A termelőszövetkezeti mozgalom nemcsak egy réteg mozgalma, hanem az egész parasztságé. A politikai feltételek megértek arra, hogy az önkéntesség szigorú betartása mellett vitassuk meg a parasztság tömegeivel az átszervezés feladatait, és győzzük meg őket a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésének szükségességéről.
2. E kérdés eldöntésekor alapjában véve mindig a szocialista fejlődés követelményeiből kell kiindulni. Ez pedig az új, szocialista termelési viszonyok létrehozása és a termelőerők fejlődése feltételeinek megteremtését jelenti a mezőgazdaságban is. Márpedig ezeknek a feladatoknak a megoldása mindenekelőtt az embereken, tehát magán a parasztságon és emellett a munkásosztályon múlik. A mezőgazdaság szocialista átszervezése egész társadalmunk alapvető érdeke. Tehát a feladat megoldása elsősorban társadalmi, politikai s mint ilyen: mozgalmi kérdés.
3. Az MSZMP számolt azzal, hogy az átszervezés során számos objektív és szubjektív akadály merülhet fel, a feladatot azonban úgy kell végrehajtani, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításával egyidejűleg a mezőgazdasági termelés is fokozatosan, állandóan fejlődjék. Vagyis „kettős feladatot” kellett egyidőben megoldani.
4. Az átszervezésnél a fokozatosság elvét szem előtt tartotta. Az adott szakaszban a szocialista átalakítás fő formája a mezőgazdasági termelőszövetkezeti típus, amely a legkövetkezetesebben és legátfogóbban tartalmazza a szocialista termelési viszonyok ismérveit. Ahol azonban e típus létrehozására a feltételek még nem értek meg, ott alacsonyabb típusú szövetkezetek szervezésére kell törekedni.

Az anyagi érdekelttség elvének érvényesítése mellett (földjáradék kötelező fizetése, az állami támogatás megfelelő rendszere stb.) a pártvezetés fontosnak tartotta a nyugdíj és öregségi járadék rendezését, a háztáji gazdálkodás szerepének növelését, valamint azt, hogy a szövetkezetek — a szövetkezeti törvényben lefektetett általános irányelvek alapján — maguk határozhassák meg működési alapszabályukat, s állami irányításuk első sorban gazdaságpolitikai eszközök segítségével valósult meg.

(ZSARNÓCZAI SÁNDOR)

A Magyar Szocialista Munkáspárt agrárpolitikájának eredményei nemzetközileg is elismerést szereztek hazánknak.

Az ENSZ statisztikai évkönyvei szerint, a világ közvéleménye által legjobban számontartott területen, az élelmiszer-termelésben és fogyasztásban az utóbbi két évtizedben a világon a leglátványosabb fejlődést a Magyar Népköztársaság érte el. A következő táblázat ezeket az adatokat gyűjti egybe. A bázis időszak 1961—1965—100. Az ENSZ által kiválasztott bázis számunkra azért különlegesen fontos, mert módot ad annak megítélésére, hogy milyen nemzetközileg is összemérhető hatása lett a nagyüzemi szövetkezeti gazdálkodás általánossá válásának, milyen eredményekhez vezetett hazánk agrárpolitikája.

Megnevezés és év	Világátlag (1961—65—100)	Első	második	harmadik
		helyen	álló ország neve és adata	
Egy főre jutó mezőgazdasági bruttó termelési érték 1978-ban	110	<i>Magyaro.</i> 158	Hollandia 155	NDK 145
Mezőgazdasági termelési érték növekedési indexe 1978-ban	146	Hollandia 181	<i>Magyaro.</i> 167	Románia 158
Egy főre jutó gabonafélék és hüvelyesek kg-ban 1978-ban	393	Dánia 1477	<i>Magyaro.</i> 1267	USA 1256
Egy főre jutó búza kg-ban 1978-ban	106	<i>Magyaro.</i> 531	Szovjetunió 463	Franciao. 395
Egy főre jutó kukorica kg-ban 1975-ben	82	USA 690	<i>Magyaro.</i> 680	Jugoszlávia 440
Egy főre jutó alma kg-ban 1977-ben	7	<i>Magyaro.</i> 104	Ausztria 35	Olaszo. 32
Egy lakosra jutó sertéshús-termelés kg-ban 1978-ban	12	Dánia 160	<i>Magyaro.</i> 89	Hollandia 83
Egy lakosra jutó baromfihús-termelés kg-ban 1978-ban	6	USA 35	<i>Magyaro.</i> 32	Hollandia 24
Egy főre jutó tojástermelés kg-ban 1978-ban	6	<i>Magyaro.</i> 26	Hollandia 25	Belgium 24
Egy szarvasmarhára jutó marha- és borjúhús-termelés kg-ban 1978-ban	40	<i>Magyaro.</i> 106	USA 97	Belgium 94
Mezőgazdasági termékek behozatali többlete millió dollárban 1978-ban	—	USA 14 996	Hollandia 3559	<i>Magyaro.</i> 653

× Negyedik hely. A sorrendben a harmadik Dánia.

Ezek a táblázatba illeszthető eredmények. A történelmileg rövid távra szóló dicsőségünknel, a növekedési ütemben elért világelsőségünknel *jelentősebb, hogy a legfontosabb táplálékokban, a kenyér alapanyagát képező búzában a világranglista első helyére kerültünk és a magyar fogyasztó számára legfontosabb húsfélénél, a sertéshúsnál is csak Dánia előz meg bennünket.*

Pedig neki egy évszázados történelmi előnye volt. (ZSARNÓCZAI SÁNDOR)

Az MSZMP szövetkezetpolitikájában a fokozatosság lenini elméletét alkalmazta.

Mit jelent Lenin szövetkezeti elméletében a fokozatosság elve? *Általában* azt jelenti, hogy a mezőgazdasági szövetkezésre is vonatkozik a *fejlődés általános törvénye*: az egyre magasabb minőségű, az egyre tökéletesebb szervezetségű rendszerek létrejötte, a mennyiség és a minőség dialektikája, a tagadás tagadásának törvénye. *Különösen* azt jelenti, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításában, a termelőerők fejlettségéhez, a parasztság tudati szintjéhez is alkalmazkodva — de természetesen nem lemondva ennek a tudati állapotnak a megváltoztatásáról — célszerű az egyszerűbb szövetkezeti formáktól a bonyolultabbak felé haladni a szocialista mezőgazdasági szövetkezeti mozgalomban. *Konkrétan* Lenin úgy gondolta a fokozatos szövetkezeti fejlődést, hogy Oroszországban a parasztság tömegei kezdetben a kereskedelmi jellegű (kisárutermelői típusú) szövetkezetekben tanulták meg a szövetkezést, tapasztalják meg annak előnyeit, hasznát, s majd második-harmadik fokozatban alkossák meg termelő típusú szövetkezeteiket. „Az áttérés a kistulajdonosok szövetkezetéről a szocializmusra: áttérés a kisüzemi termelésről a nagyüzemire...” írja „A terményadóról” című tanulmányában...

Hazánkban is létesültek és működtek a mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom kezdetén és később is *egyszerűbb szövetkezetek* azzal a céllal, hogy majd a fejlődés során kollektív gazdaságokká *termelőszövetkezetekké* alakulnak át... Jó néhány száz ilyen egyszerűbb mezőgazdasági szövetkezet (1958. és 1961. között pl. 1214) mielőtt sajátos működése, fokozatos fejlődése kibontakozott volna átalakult termelőszövetkezetté, vagy beolvadt egy meglévő vagy szerveződő termelőszövetkezetbe.

A paraszti tömegek nálunk nem annyira az egyszerűbb szövetkezetekbe, hanem inkább a *földművesszövetkezetekbe* léptek be, de ezekkel is nagyobb részt csak laza és alkalmi kereskedelmi kapcsolatba kerültek. Az egyszerűbb mezőgazdasági szövetkezetek döntő többsége is a földművesszövetkezetek keretében szerveződött és működött. Közülük csak a hegyközségek kisebbik része és később a szakszövetkezetek voltak önálló jogi személyek. A termelőszövetkezeti csoportok korán (1949—1950-ben) leváltak a földművesszövetkezeti rendszerről és a továbbiakban (1969-ig) tanácsi irányítással működtek.

A földművesszövetkezeti rendszer töltötte be jó ideig, a mezőgazdasági szocialista átalakításának a befejezéséig, az *egyéni parasztok beszerző és értékesítő szövetkezetének néhány funkcióját* is.

A tapasztalatokat összegezve azonban azt mondhatjuk, hogy *sem a földművesszövetkezetek mint általános falusi szövetkezetek, sem a keretükben szervezett egyszerűbb szövetkezetek, sem a termelőszövetkezeti csoportok nem töltötték be hazánk szocialista mezőgazdasági szövetkezeti rendszerének a kifejlődésében azt a szerepet, amire valaha a klasszikusok gondoltak, vagy amit az MDP, illetve az MSZMP szövetkezeti politikája ezeknek szánt...*

A fokozatossági elv tehát *nem elsősorban* az egyszerűbb szövetkezeti formáknak a magasabb társadalmi-gazdasági minőséget jelentő formákká, típusokká való fejlődése útján érvényesült hazánk mezőgazdasági szövetkezeti mozgalmában, hanem más, jellegzetes, sajátos módon. Lényegét tekintve: *magukban a termelőszövetkezeti formákban (a termelői típusban) ment végbe a fokozatos fejlődés, s megy végbe még ma is* azáltal, hogy erősödnek termelőszövetkezeteinkben a szocialista vonások, s telítődnek meg a nagyüzemi kere-

tek nagyüzemi tartalommal. Itt tehát nemcsak a háztáji gazdálkodás létre a földjáradék fizetésére, a földtulajdon átalakulására kell gondolnunk, hanem arra is, hogy nincs a magyar termelőszövetkezeti életnek, gazdálkodásának, szervezeti rendszernek, tagsági viszonyoknak, vállalatíságnak olyan területe, vetülete, amelyben ne ment volna végbe fokozatos fejlődés az egyszerűbbtől a bonyolultabb, a differenciáltabb minőségek irányába...

Nemzetközileg is figyelemre méltóak azok a tapasztalatok, amelyeket a magyar mezőgazdasági szövetkezeti mozgalmak szerzett a fokozatosság elvének érvényesítésében. Nem túlzás azt állítani, *hogy a magyar mezőgazdaság sikereinek egyik okát a fokozatosság elvének célszerű és alkotó alkalmazásában kereshetjük.*

Ami a szövetkezeti tulajdon fejlődését illeti, arról igen sokat vitatkozunk. Ami vitathatatlan az, hogy: ez a tulajdonforma mint az elsősorban csoportszintű szocialista elsajátítási folyamat szövetkezeti megnyilvánulása, s mint a kollektív érdekek és érdekviszonyok rendszere — helyes irányba fejlődik, s egyre magasabb rendű minőséget, értékeket fejez ki. Ez a fejlődés is fokozatos; kiemelkedő állomásai voltak például: a gépszerzési lehetőségek kezdetei, majd a gépállomások gépeinek átadása, a saját szövetkezeti géppark megteremtése; a szövetkezeti földtulajdon kialakulása; de ilyen az önálló vállalati gazdálkodás elemeinek, a vállalkozási lehetőségeknek a fokozatos fejlődése, a tevékenységi kör bővülése; a belső és a külső érdekelttségi viszonyok fejlődése; a tagsági viszony, az önkormányzat gazdagodása; a szövetkezeti tagok vagyoni közreműködésének, általában a szövetkezet és a tagok vagyoni kapcsolatainak az alakulása; a háztáji gazdaságok integrációja; a termelési rendszerek és társulások kialakulása, általában a szövetkezetek közötti, a szövetkezetek és az állami vállalatok közötti együttműködési formák fejlődése stb.

A szövetkezeti tulajdon mint a csoportszintű elsajátítás szövetkezeti formája olyan irányban fejlődik, hogy ebben az elsajátítási folyamatban egyre több össznépi mozzanat jelenik meg, s benne egyre következetesebben jut érvényre a kollektív érdekekkel összhangba hozott társadalmi érdek.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet *sajátos vállalat: a közös és a háztáji gazdálkodás (vállalkozás) dialektikus egysége.* Napjainkban kölcsönös érdekek alapján integrációs kapcsolatokká fejlődik az együttműködés a közös gazdaságok és a háztáji gazdaságok között... (GYENIS JÁNOS)

Mezőváros, tanya, termelőszövetkezet

A magyar vidék struktúrájában olyan határozott szerepet vállaló, viselő, mezővárost és tanyát semmi nem alakította, változtatta meg olyan alapvetően, mint a szocialista agrárviszonyok kialakulása, megszilárdulása. Nem vitatható, hogy a falvak és az uradalmi puszták agrárlakosságának életében is forradalmi változások álltak be az elmúlt három évtizedben. Azok hatása azonban objektíve elmarad az előbb említett mezővárosok, tanyák változásaitól. A magyar

Alföld településviszonyaira, társadalmi és gazdasági arculatára korszakos jelentőségű következménye lett az életmód változásának, a munkahely és a lakóhely szétválásának, a régi, megszokott lakóhely, a tanya funkcionális váltásának, majd felszámolásának. A bekövetkezett hatások és a formálódó új vonások túlmutatnak az agrár-szférán, markáns nyomot hagynak nemcsak az ország településföldrajzán, hanem művelődési, sőt demográfiai, valamint migrációs térképén, infrastruktúráján és más területen.

Itt, a magyar alföldön a földosztás, majd az emberöltőn belül a földegyesítés, a mezőgazdaság szövetkezeti átalakítása, tanyai emberek és városi — vagy mezővárosi — *parasztk szäzezreinek életét szó szerint is átformálta*, forradalmi módon megváltoztatta. Másképpen és talán mélyrehatóbban mint kis- és középfalvainkban, mint a Dunántúlon.

Végül is fokozatosan, az eltelt idő alatt, *megváltozott a városok és a tanyák*, illetve a megszülető új falvak régi kapcsolati rendszere is.

A félszáz mezőváros (vagy annak tekinthető óriásfalu) és tanyakörzete *nem egyforma módon, nem azonos ütemben jutott el a kollektív gazdálkodás igényéhez. Így az említett átalakulás is — szerencsére — mérhető különbségeket mutat mind a szocialista átszervezés módjában, mind a szövetkezeti formációkban. Az MSZMP agrárpolitikájának nagy vívmánya ez.*

Érdemi különbségek voltak és vannak is a szocialista mezőgazdaság kialakulásának rendjében, eredményében, de a változás általános érvényű, a társadalmi-gazdasági haladás jelentős. A jövő ígérete is az, hogy az adottságokhoz való alkalmazkodás, a valóság tisztelete továbbra is taratozéka legyen ennek az útnak.

Ezeknek a jellegzetes települési formáknak a történetében *lezárult egy tanulmányos, a kezdeményezésre, az önállóságra, vállalkozásra sok példát adó időszak.*

A szocialista agrárfejlődés és a mezővárosok

A városi rangot élvező mezővárosok nem szívesen vállalták ezt a „jelzős” városi minősítést.

A mezővárosi állapotnak azonban voltak olyan tartozékai is, amelyek átértékelésre szorultak az új társadalmi viszonyok között. Ezt az átértékelést, újraértékelést a szocialista átszervezés befejezése után lehetett elvégezni, helyesebben: elkezdeni. Nemcsak a régi kategóriájú, úr- és parasztváros megkülönböztetést kellett és lehetett felszámolni, hanem az újkeletű, „kulák-város” megbélyegzést is. Valamennyit eltörölte a történelem.

A dogmatikus agrárpolitika terhei különösen nagyok voltak a mezővárosokban és a tanyákon. A szocialista nagyüzemi gazdálkodás megszületését mindez megelőzte a tanyás vidékeken, de sok gond kísérte kialakulását is. Itt nemcsak a technika hiányzott — mint az ország más tájain is —, hanem a nagyüzemi épületek, s főleg a tapasztalatok hiánya is.

Az új szövetkezetek egy-egy tanyai iskola közelében, minden infrastruktúra nélkül alakultak meg. A nagyüzemi fölényt kezdetben nem tudták felmutatni a szántóföldi kultúrában sem, még kevésbé a kertészeti termelésben. Ugyancsak Nagykőrösön volt olyan év — az 50-es évek legelején —, hogy a

vetőmagot sem kapták meg aratáskor. A jó földeken — a voluntarista autarchiás gazdaságpolitikai előírásai alapján — gyapotot vetettek, s tudjuk: alig arattak.

Mégis: ezeknek a szövetkezeteknek, az első szövetkezőknek elévülhetetlen érdemei vannak a közös gazdálkodás megkezdésében. Nélkülük, tapasztalataik, nélkül, lényegesen nehezebb lett volna az átszervezés befejezése, az MSZMP agrár- és szövetkezetpolitikájának érvényesítése. Útjuknak üzenete nemcsak nekünk szól, van mondanivalójuk a fejlődő országok, tapasztalatainkat megismerni akaró valamennyi nép számára. Magunk részéről internacionalista kötelességünknek tekinthetjük ennek nyílt bemutatását, feltárását.

A 60-as évek fordulóján befejezett kollektivizálás során változatos, méreteiben és szerkezetében sokszínű, szövetkezeteket alakítottak a mezővárosokban és községeikben.

Ma már hasonlóan az ország többi tájához, eltűnőben vannak az indulási különbségek és a létező eltérések forrása inkább mai eredetű.

(ROMÁNY PÁL)

Az ötvenes—hatvanas évek fordulóján a négy város Túrkeve, Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr szövetkezetei új helyzetbe kerültek. Az ellenforradalmat és az azt követő bomlási folyamatot viszonylag gyorsan kiheverték. Termelőszövetkezetek feloszlására, illetve kilépésekre itt is sor került, de a távozók többnyire nem lettek egyéni gazdálkodók, hanem inkább kisebb tsz-eket és tszcs-eket alakítottak. 1959-ben, amikor a megyében a kollektivizálás befejező hulláma zajlott, a négy városban jobbra a kis szövetkezeti egységek egyesítése volt a jellemző, nem az új közös gazdaságok létrejötte. Ennek eredményeként kiemelkedően nagy területkoncentráció ment végbe. 1960 végére Karcagon 26 tsz és tszcs 5 közös gazdasággá, Túrkevéen 18 szövetkezeti egység 3 nagyüzemmel egyesülése nyomán 8—12 ezer kh-s gazdaságok alakultak ki. (A tsz-ek átlagterülete akkor megyei szinten 2745 kh, országosan 1512 kh volt.)

A négy város nagyra nőtt termelőszövetkezetei eszköz- és szakemberellátottság szempontjából az átlagosnál kedvezőbb helyzetben voltak. A gépesítés terén is előbbre tartottak, mint az ország közös gazdaságainak többsége, sőt a túrkevei Vörös Csillag tsz-ről 1959-ben már azt állapították meg — igaz, nem kis túlzással —, hogy részéről „a maximális és komplex gépesítésre való törekvés” tapasztalható. Egyes helyi szövetkezetekben a saját gépállomány kialakításában is számottevő eredményeket értek el. A karcagi Lenin Tsz pl. már 1958—59-ben saját gépeivel végezte a gépi munkák nagyobb részét.

A nagyüzemi méretek viszonylag korai kialakulása és a saját gépállomány létrehozásában elért eredmények indokolták, hogy ezen a vidéken kezdődött meg a szövetkezetek kettős gépesítésének felszámolása. Erre — mintegy másfél esztendő előkészítés után — 1961-től került sor.

Az 1959—61 között létrejött nagyszámú új termelőszövetkezet megerősítése a gazdaságpolitikára és az ország erőforrásaira nagy terheket rótt. Ilyen körülmények között az első négy szövetkezeti város korábbi kiemelt szerepkörének fenntartása lehetetlen volt. Az előző években felgyülemlett ellentmondások — a gyors egyesülési folyamatból adódó elsődleges emberi, személyi problémákkal súlyosbodva — felszínre kerültek. A nagymértékű eladósodás káros következményei egyre inkább mutatkoztak, annál is inkább, mivel az ötvenes évek elején a minőségre kevés gondot fordítva végrehajtott beruházásokkal létrehozott épületek egy része tönkrement, vagy nem felelt meg az

állattenyésztés igényeinek. Ugyanakkor a gépállomások gépparkjának megvásárlása is nagy terheket jelentett a közös gazdaságoknak, viszont az átvett eszközök között jelentős arányt képviseltek az elavult, műszakilag leromlott gépek, amelyeknek lecserélése hamarosan szükségessé vált. A halmozódó nehézségek erőteljesen rányomták bélyegüket a négy város közös gazdaságainak fejlődésére, sőt több szövetkezetről válságos helyzetet idéztek elő, amit csak nagy erőfeszítések árán tudtak legyőzni.

A szövetkezeti gazdálkodás megerősítése szempontjából — éppen a korábbi időszakban bekövetkezett nagymértékű eladósodás miatt — az itteni szövetkezetek életében igen nagy jelentőségű volt a közgazdasági környezetnek a hatvanas évek második felében lezajlott változása, nem utolsósorban a hitel-elengedések. A három túrkevei tsz-nek pl. 1966-ban 58,8 millió Ft tartozását törölték. Ennek jelentőségét jól mutatja, hogy a Táncsics Tsz 17 775 000 Ft hosszúlejaratú beruházási és középlejaratú forgóeszközhitelének 70%-át (12 545 000 Ft-ot) engedtek el.

A hatvanas évek végére a kedvezőbbé váló feltételek lehetővé tették a négy város termelőszövetkezetei számára, hogy úttörő szerepükből adódó terheik nagyrésztől megszabaduljanak. Ehhez az agrárpolitika jelentős segítsége mellett is a szövetkezeti tagság nagyon kemény, komoly nehézségeket is legyőző munkájára volt szükség. (URBÁN LÁSZLÓ)

A nagyüzemi konszolidáció folyamata

Az agrárviszonyok forradalmi átalakulása új helyzetet teremtett, társadalmilag összehasonlíthatatlanul kedvezőbbet a réginél. Kiemelem — specifikusságuk miatt — a következőket:

A földtulajdon és a háztulajdon területi egysége felbomlott, a lakott tanyák létalapja a táblás gazdálkodás nyomán megszűnt. Százazrek választottak új lakóhelyet, s nemcsak új munkahelyet, hanem más foglalkozást is.

A szórványban maradt tanyák többsége viszont szorosabban kapcsolódik a városhoz mint régen, mind ellátási, mind foglalkoztatási tekintetben. Új társadalmi-gazdasági viszonyokat jelez a tanyán lakó ipari munkás. A tanyavilág bomlási üteme lecsillapodott, miután radikálisan lecsökkent a számuk a fekete földű vidékeken és rendeződött a jövőjük a Homokhátságon.

A nagyüzemi konszolidáció két vonatkozásban is erőteljes megtartó hatással van a tanyákra. Az egyik a szerződéses, specializált állattartás felkarolása. Különösen a konjunkturális baromfiexport, valamint a malacnevelés és a sertéshízlalás említhető. Ma már nem ritkaság 3—400 liba tanyai nevelése és hizlalása. A másik, hasonló eredményű hatás a szövetkezeti — és újabban a szakcsoporthoz — szervezésű kertészeti termelés. Ez ugyancsak erősítő injekciót jelent a tanyák továbbéléséhez.

Az agrárviszonyok forradalmi átalakulása után — az 50-es évek hosszú stagnálását követően — mozgásba jött a mezőváros, kisebb részben a beköltözés, de főleg a városi funkciók erőteljes kifejlődése által. A mezőgazdasági nagyüzemek kiépítése előbb építőipart, majd ipart, élelmiszeripart és infrastruktúrát követelt. Ahol a város ezt nem vette észre, ott a falu nyitott teret ezeknek az igényeknek és megindult a gyors városiasodás útján.

Tanulságos, hogy miután megerősödött városi jellegében egy-egy agrár-város, azt követően visszafordul múltjához. Azaz: amit régen a mezőváros adott vidékének, körzetének, most kéri, igényli — mai követelmények szerint — régi vidékétől. Különösen jól mérhető ez a hajdú városoknál.

Így fokozatosan elévül az a — formális geográfiához kötő — tétel, hogy a mezőgazdaság nem városfejlesztő tényező. A jövedelmező mezőgazdaság, a szakképzett, ipari módszerekkel dolgozó, valójában már nem paraszti mezőgazdaság igenis város- és településfejlesztő tényező is. Megváltozik várhatóan az alföldi **városokról** élő előítélet is.

Való igaz, a várost nem házai, falai, hanem lakóinak szelleme, városi atmoszférája adja. Érthető, hogy a hajdan nagyhatárú városok keresőinek körében napjainkban az agrárértelmiség feltűnő súlyt képvisel. A tanyaközpontok, környező községek szempontjából persze nem egyértelműen kedvező ez a „bennlakás”, de vannak érveik a városi lakást választóknak is.

Témánk szempontjából most azt indokolt kiemelni, hogy a városokban dolgozó, vagy ott lakó (hazajáró) agrárértelmiség — esetenként több százra tehető a számuk egy-egy alföldi településen — érdeklődése, műveltségi orientációja, építkezése, társadalmi élete, döntő lehet (más értelmiségi csoportokkal együtt) mind a városi közösség, mind a város vonzásába tartozó agrártermelés fejlesztését tekintve. Ha ehhez hozzávehető egy adott településen, valamilyen oktató, kutató műhely, egy termelési rendszerközpont, vagy más mindennapi feladatokon túllátó agrárszervezet, akkor már csak a jó felismerésen és a célratoró szervezésen múlik az agrárvárosi haladás meggyorsítása.

Végül: A hajdani mezővárosok agrárnépességének lecsökkenése megalapozta — ahol „elébe tudtak menni” helyben ennek a változásnak — a városi ipar és szolgáltatás méreteinek a bővítését. Ez sajnos gyakorta csak telephely, legfeljebb gyáregység méreteket öltött, elaprózott, egymással sem kooperáló, karakter nélküli iparfejlesztést hozott sok városnak.

Nagyra értékelhető a mezővárosoknak az a régi és megújult előnye, hogy falaik között — általában — több mezőgazdasági nagyüzem, feldolgozó üzem és növekvő mértékben — egyéb ipari, és nem ipari tevékenység egyidejűleg megtalálható. Mindezek egymásra hatása serkentőleg hat a társadalmi-gazdasági fejlődésre, a város és vidéke kölcsönös kapcsolatának erősítésére.

Milyen előnyöket és kötelezettségeket hordoz az agrártermelés számára egy mezővárosi jellegű településen az együttműködési lehetőség?

A termelési szerkezet koordinált formálását.

Ez inkább jólfelfogott közös érdek, különösen ha azonos kiegészítő munkaerő-állományra, vagy felvevő piacra építenek, számítanak a különböző gazdaságok.

A koordinált területfejlesztés, tanyarendezés, a közösen egyeztetett háztáji gyakorlat — hogy ne mondjam: háztáji politika — szintén jól megtérülő sürgető befektetés.

Alapvetőnek tekintjük és csak közös erővel tarthatjuk megoldhatónak: az erőteljes termelésfejlesztést, az adottságok legjobb hasznosítását. Az innovációs szerepkör jórésze a mezőgazdasági nagyüzemekhez kötődik és — érhetően — a mezővárosban formálódik. Sőt gyakran még nagyobb kört, járásnyi, vagy több járásnyi terület üzemeit is átfogja. Akár egy termelési eljárásra,

akár üzemek egy csoportjára terjed ki az innovációs érdeklődés, alapvető a részletes és folyamatos, megújított ismeret, ami csak határozott munkamegosztás esetén érhető el. Ennek szervezeti keretei adottak, társadalmi keretei sok helyen kitöltésre várnak.

A kooperációs kapcsolatok ismert formáin, pályáin túllépve a mezővárosokban olyan új kapcsolatrendszerek, új társulási formációk is kialakulhatnak, amelyek akár horizontális, akár vertikális irányba kiterjesztik a szervezett gazdasági folyamat irányítottságát, hatását, önszabályozását. Ez „szektorközi” is lehet, politikai, jogi akadályai elhárultak.

Az elmúlt években — főleg a termelési rendszerek által — számos agrártevékenység decentralizálódott. Ennek kedvező hatását bárki felmérheti. Ismert ugyanakkor, hogy az agrártermelés több területén — különösen az árualapok kezelésében, az árupályák alakításában, a bel- és külkereskedelemben — található még indokolatlan centralizáció, kötöttség is...

A mezővárosok, a tanyák vidéke, az ország lakosságának e jelentős hányada Magyarország általános fejlődésének sodrában él. Jogosan becsülheti agrártörténetét, társadalmi-gazdasági viszonyait nemcsak hagyományai, hanem mindinkább mai nemzedékei, korunk alkotásai által is. Történelmileg rövid idő alatt behozta elmaradását, hatalmas utat tett meg. Eljutott, mint itt Túrkeve is, nemcsak az igaerőtől a repülőgépes agrotechnikáig, hanem a pislákoló petróleuméigktől a „szellem napvilágáig.” (ROMÁNY PÁL)

A mezőgazdaság szocialista átszervezése Szolnok megyében

Szolnok megyében a negyvenes évek végén az állami mezőgazdasági üzemek mellé egyre inkább felzárkóznak a termelőszövetkezetek. Megindul a nagy politikai harc hogy a kisárutermlő parasztságok eljussanak a szocialista mezőgazdasági nagyüzemekig.

1945. szeptember 9-én Karcagon megalakult az első földművesszövetkezet, amelyet még ugyanebben az évben 16 követett a megyében. Érdemes megemlíteni, hogy ezek nemcsak forgalmazással, hanem termeléssel is foglalkoztak. Számuk 1946-ban már 66 volt, mintegy 10 ezer taggal, ami az országos arányokhoz képest magasnak számított. Ezt az összefogást a közös munkában rejlő erő felismerése és megértése eredményezte.

A legelső mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1948–50-ben alakultak a megyében. Az 1951. év számunkra kiemelkedő jelentőségű esztendő: ekkor lett — elsőnek az országban — Túrkeve termelőszövetkezeti város, majd rövidesen követte Mezőtúr, Karcag, Kisújszállás. 1955-ben a megyében már 167 mezőgazdasági termelőszövetkezet gazdálkodott és 127 volt a termelőszövetkezeti csoportok száma.

Főleg a volt agrárproletárok és az új földhöz juttatottak léptek a szövetkezés útjára. Elsősorban ők álltak ki a szövetkezeti gondolat mellett, ezért az 1953-as visszaesés nem volt nagymérvű, vagy inkább nem volt nagy jelentőségű. Mindössze 26 termelőszövetkezeti csoport oszlott fel. 1955-ben azonban már ismét 338 termelőszövetkezet és termelőszövetkezeti csoport működött.

Nem lenne reális azonban, ha az elért eredményeket kizárólagosan csak a parasztság ösztönös, spontán tevékenységének tulajdonítanánk. A kommunista párt kezdettől vallotta, hogy minél mélyebb átalakítást akarunk végrehajtani, annál inkább meg kell győzni az embereket, hogy tudatosan foglaljanak állást mellette...

Az 1956-os ellenforradalom azonban a megye mezőgazdaságában is éreztette romboló hatását. Az ellenséges agitáció következtében 124 termelőszövetkezet és 35 termelőszövetkezeti csoport oszlott fel, több mint 14 ezer taggal és 30 ezer hektárral csökkent a szocialista szektor területe. A megingás azonban csak átmeneti volt. 1957—58-ban a politikai konszolidáció után a szervezeti és gazdasági konszolidáció időszaka következett.

1957 végén már Szolnok megyében is mind erősebben bontakoztak ki a mezőgazdaság kollektivizálása gyorsabb lehetőségének körvonalai, érlelődtek az átszervezés politikai feltételei. Az agrárproletárokat a konszolidációval párhuzamosan ismét magunk mellé állítottuk, ezzel egyidőben azonban a párt nem hagyta figyelmen kívül a módosabb parasztok sorsának alakulását sem. Politikánkban elvi követelmény volt, hogy ők maguk győződjenek meg kisparaszti termelési módjuk tarthatatlanságáról.

Ezen a felismerésen alapult pártunknak az az álláspontja, hogy a módosabb parasztoknak is lehetőséget kell adni a termelőszövetkezetekbe történő belépésre, természetesen meghatározott korlátokat szabva a vezetésbe való bekerülésük elé (pl. két évig nem tölthetnek be vezető funkciót). Ma már egyértelmű, hogy ez nem fékezte, inkább elősegítette a termelőszövetkezetek megerősödését, fokozta irántuk a bizalmat.

Szolnok megyében 1958 elején „mozdult meg a föld.” A megyei pártbizottság, a megyei tanács és a Hazafias Népfront megyei bizottságának 1958. február 21—22-i együttes ülésén a testületek megállapították, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének Szolnok megyében megérték a politikai feltételei és az átszervezés volt a mezőgazdasági termelés növelésének egyik legfőbb eszköze.

Ez a tanácskozás volt az előkészítője annak a nagyszabású munkának, amely az 1959. január 26-i megyei pártaktívával indult és a körütekintő előkészítés és a felelősséggel végzett meggyőzés eredményeként néhány hónap leforgása alatt befejeződött az átszervezés, a termőterület 95%-a került kollektív művelés alá.

A viszonylag gyors átszervezési folyamat előfeltételeit a következőkben látjuk:

- a) 1951-ben Szolnok megyében 11 906 szegényparaszt párttag volt, és közülük 834-en termelőszövetkezeti tagok. Ez a termelőszövetkezetekben dolgozók 27%-át jelentette. Ezek a földosztással tulajdonossá vált agrárproletárok szemléletükben nem váltak kispolgári felfogásúvá.
- b) A jelentős állami támogatás nemcsak anyagilag erősítette a fiatal termelőszövetkezeteket, hanem alkalmas személyek falura küldésével viszonylag gyorsan megtérülő szellemi és politikai befektetés is volt.

c) A termelőszövetkezeti mozgalom korai és gyors térhódítása természetesen együtt járt a közös vagyon gyarapodásával, aminek hatalmas közösség-összetartó ereje volt. A gondolkodásunkban is mindinkább felerősödött az „együtt” és a „mi” érzése.

d) A megye üzeimeivel, munkásaival kialakult folyamatos, élő együttműködés, kölcsönös segítségnyújtás politikai erővé vált. A munkások magatartása, segítőkészsége, példája elősegítette a termelőszövetkezeti dolgozók szemléletében a szocialista elemek erősödését, a közös akciók pedig a munkás-paraszt szövetség új alapjainak kibontakozását.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének a ténye azonban csak a kezdetet jelentette, hiszen a nagyüzemi szocialista mezőgazdaság kialakítása jóval bonyolultabb, összetettebb feladat, mint maga az átszervezés volt.

A szocializmus alapjainak lerakása a különböző paraszti rétegeket eltérően érintette. A szegényparaszságnak az igények mind teljesebb kielégítését hozta. A középparasztság a bevitt vagyontárgyak után a közös gazdaságtól földjárdékat kap, s egyben lehetőséget arra, hogy a korábbinál kulturáltabban éljen. A módosabb parasztgazdaságok az átalakulásban teljesen felszámolódtak, de egyben lehetőség is nyílt számukra, hogy a mezőgazdaságban végzett munkájuk után megélhessenek. A létbiztonság növekedése — a kezdeti gyanakvás mellett is — valamennyi paraszti rétegnél nyugodt légkört és a termelőszövetkezetek folyamatos tudati és érzelmi elfogadását eredményezte.

Persze ezek a különbségek nem homályosíthatják el mindazt a támogatást, amelyet szocialista államunk a parasztságnak, mint társadalmunk egyik alapvető osztályának nyújtott szociális, kulturális, és egészségügyi téren egyaránt. Most végső soron ezek határozzák meg a munkás-paraszt szövetség alapvető tartalmát, célját és a nemzeti egység további kibontakozását. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével indult meg az érdekek valódi közeledése, amelyek ma már szinte teljesen egybeesnek a munkásosztály érdekeivel, s a mind szélesebbé és erősebbé váló nemzeti egység alapját képezik.

A hatvanas években a mezőgazdaságban kialakult szocialista viszonyok meghatározó jellegű vonásai napjainkra megszilárdultak, fejlődésük azonban még korántsem fejeződött be. (ANDRIKÓ MIKLÓS)

Kollektivizálás Túrkevéen

Túrkevéen 1945. október 21-én alakult meg a Földműves Szövetkezet 271 taggal. Kezdetől fogva segítette a társasművelésre összefogott emberek munkáját, géppel, vetőmaggal. Már 1947-ben létrejött egy 140 holdas rizstermelő csoport 58 taggal (Kossuth csoport), amely 1948-ban már több száz holdon gazdálkodott. Ez volt az első társulás, amely a termelésre jött létre, túlmént az értékesítési tevékenységen.

Már 1948 elején, de az emlékezetes kecskeméti beszéd után Túrkevéen még nagyobb lendületet vett a szövetkezés gyakorlata.

A szövetkezők között elsősorban 19-es veteránok, éltesebb férfiak, volt hadifoglyok, földnélküliek és földhöz juttatottak voltak, akik a szövetkezésben látták a jövőt, tudták, hogy egyedül nem boldogulnak, kevés eszközeik össze-

hangoltabb felhasználásával viszont versenyre kelhetnek az egyéniekkel. 1949 áprilisában egyesült a *Vörös Csillag*, a Dózsa és a Rákóczi tszcs 73 fővel és 360 kh földterületen Vörös Csillag néven, amely mindvégig meghatározó politikai, mozgalmi erővel rendelkezett a városon belül, de az átszervezés időszakában országosan is.

A kampányszerű szövetkezeti szervezés tovább folyt. 1949 augusztusában alakult meg a Táncsics 13 taggal 150 kh földön, de már az őszi felülvizsgálat során 39 tagja és 327 kh földje volt. 1949. év őszén tagosítást hajtottak végre a két szövetkezet javára, a belépéseket ez is serkentette.

A Vörös Csillag is megszaporodott, 94 tagja és 634 kh földje volt már ősszel, s a megye egyik legnagyobb gazdasága lett.

Komoly segítséget jelentett a kibontakozó mozgalom számára, hogy 1950 II. negyedévében Túrkevén létrehozták a *Gépállomást*, és az alapvető termelési gondok megoldására biztonságosabban számolhattak. A Vörös Csillag és a Táncsics Tsz a rendelkezésére bocsátott juttatott épületeket birtokba vette, és megkezdődött a sertés- és szarvasmarha-tenyésztés megalapozása.

1950 elején megalakult a *Harcos* (később Búzakalász) Tszcs 17 taggal és 176 kh földdel, de ekkor a másik két bázisszövetkezet már önálló termelőszövetkezetként működött.

1950 őszén már 1010 tagja és 6450 kh földterülete volt a három tsz-nek és 2 tszcs-nek. Sőt, november 7-e után már a földterület 26%-a volt közös, illetve társadalmi tulajdonban.

1951. január 16-án megkérdezték a megye első számú vezetői a túrkevei vezetőket, „lehetséges-e az, hogy 1951. február 25-re, az MDP II. kongresszusának napjára Túrkevét legalább 70%-ban termelőszövetkezeti várossá fejlesszük”? Ezt természetesen vállalták a helyi vezetők még fegyelmi terhe mellett is. Ez igen bátor vállalkozás volt még akkor is, ha Túrkeve vezetői már rendelkeztek megfelelő gyakorlati módszerekkel, ismerték a körülményeket, a rendelkezésükre álló eszközöket, az embereket. A sokoldalú szervező munka minden területen 1951. január 21-én megindult és viharos gyorsasággal jöttek létre a szövetkezetek. Jó hatást váltott ki, amikor a Rákosi Mátyás által ígért traktorok, kombájnok megérkeztek, és a piactéren demonstrálták az erőt. Végül is a tervet teljesítette a város, 1951. február 18-án öt önálló termelőszövetkezet, 1 III. típusú és 4 I. típusú tszcs-je 3546 családdal, 4992 taggal és 24 423 kh területtel rendelkezett. Így lett első termelőszövetkezeti város Túrkeve, ahol külön jelentőséget kell tulajdonítani az elsőségnek, külön a termelőszövetkezetiiségnek. A sikerben szerepet játszott a hatalom, a politikai módszerek, eszközök összessége, de döntő hatást a meggyőzésből, elhivatottságból fakadó agitációs munka váltotta ki.

Létrejöttek a nagyüzemi keretek, de sem személyi, szellemi, anyagi, technikai szervezési, feltételek nem álltak rendelkezésre, hogy a nagyüzemi méreteknek meg tudtak volna felelni, hogy a termőföldnek jobb gazdái tudtak volna lenni, mint elődeik, magasabb termelési eredményeket tudtak volna elérni a szövetkezetek...

Mindezt betetőzték azok a nehézségek és gondok, amelyek az MDP hibás agrárpolitikájának következtében Túrkevét is erősen sújtották.

Mindezek ellenére a keviék nem veszítették hitüket. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy az 1956-os események következtében Túrkevén egyetlen

termelőszövetkezet sem szűnt meg, noha jelentős kilépésekre került sor. Jellemző volt viszont, hogy a kilépők új szövetkezetet — Zöld Mező, Új Élet — és termelőszövetkezeti csoportokat hoztak létre, és nem az egyéni gazdálkodás útját választották. Ez igazolta, hogy a szövetkezeti tagság megszokta, magáévá tette a közös gazdálkodást, a közösen végzett tevékenységet, ahol az emberi jogok és kötelességekhez való viszony alapja a munka, amelyen keresztül minden ember egyre biztosabb megélhetéshez jutott. Ez mutatta az emberek szemléletének pozitív változását, annak formálásában résztvevő pártmunkások és alapítók eredményes munkáját.

Az ellenforradalom után mint az egész országban, úgy Túrkevén is jó hatást váltottak ki a párt agrártézisei nyomán született intézkedések (megszűnt a beszogáltatás, megindult a szerződéses termeltetés stb.). Erősödtek a báziszövetkezetek, mind többen léptek vissza az anyaszövetkezetbe. A termelőszövetkezeti csoportok — az MTVB 69/1959. sz. jóváhagyó határozata alapján — ahhoz a termelőszövetkezethez csatlakoztak, amelyiket választották, a Búzakalászhoz csatlakozott az Új Élet és a Zöld Mező, végül is 1959 elején Túrkevén véglegesen megtörtént a mezőgazdaság szocialista átszervezése.

Ez az út nem volt sima és zökkenőmentes. Azért, hogy a célokhoz vezető úton voltak éles helyzetek, elveket sértő magatartások, módszerek, a törvények és a hatalmi eszközök alkalmazásában vitathatatlan túlzások, — amelyek nélkül is győzelemre jutott volna ügyünk — az elért eredményeinket, annak nagyságát, jelentőségét, a jövő felé vezető utat egy pillanatig sem teheti vitathatóvá. *A kitaposott út és a szerzett tapasztalatok nélkül ma nem tartanánk ott, ahol tartunk.* (SZEGŐ LÁSZLÓ)

Együttműködési formák és hatásuk a szövetkezetek fejlődésére

Az 1962—1967 közötti évek fő jellemzője, hogy kialakultak a közép nagyságú üzemek (5000 kh körüliek), ami a közös vagyon növekedésében számszerűen is jól mérhető 1966—1968-tól pedig fokozatosan a korszerű nagyüzemi termelés válik uralkodóvá. Megteremtődnek és általánossá válnak a vállalatszerű, önálló gazdálkodás, a komplex gépi művelés, valamint többségében az ipari viszonyokhoz hasonló munkakörülmények létrehozásának feltételei.

Ma Szolnok megyében a mindinkább iparszerűen termelő 58 mezőgazdasági termelőszövetkezetben, 1 halászati szövetkezetben, 8 állami gazdaságban és 1 erdőgazdaságban dolgozik az aktív keresők közel egynegyede, 58 ezer ember. Ennek népgazdasági súlya és szerepe mellett politikai jelentősége is van, hiszen a politikánk alapja volt és marad a munkás-paraszt szövetség.

Az említettek elindították a belső átalakulást, amelynek folyamata ma is élénk. A közös vagyon további gyarapítása és erősítése, a termelés hatékonyságának, a változó és nehezedő körülményekhez történő rugalmas alkalmazkodóképesség fejlesztése az előrelépés egyik kulcskérdése. Mindezek sürgetően vetik fel a mezőgazdaságban dolgozók tudatformálásának követelményét. Az osztálytudat megalapozásán túl különösen a szocialista erkölcs normáinak, a

munkához és a közösséghez való viszonynak a fejlesztése kerül előtérbe. A szövetkezeti demokrácia tökéletesítése, szélesítése, a kollektív tulajdonosi jogok gyakorlásának fontos eszköze. A mezőgazdaságban is következetesen érvényesíteni kell a szocialista elosztás elvét. Ezzel is erősíthetjük, hogy a szocialista mezőgazdaság javuló színvonalon tudja betölteni fontos népgazdasági szerepét. Az elmondottak — ha vázlatosan is — mutatják, hogy Szolnok megye mezőgazdasága az elmúlt években dinamikusan fejlődött. Erre a folyamatra kedvező hatással volt, hogy 1972-ben megkezdődött és 1975-re gyakorlatilag befejeződött a termelőszövetkezetek területi koncentrációja. Kialakult a gazdaságok 7 ezer hektár körüli — a mi viszonyaink között optimálisnak tekinthető — területe. Ez teszi lehetővé a nagy teljesítményű gépek gazdaságosabb használatát, s a korszerű melioráció és növényvédelem alkalmazását.

A gazdaságok a termelés bővítését csökkenő munkaerővel, a termelékenység folyamatos növelésével valósítják meg. 1976-ban egy mezőgazdasági foglalkoztatottra 214 ezer forint, 1980-ban pedig már 294 ezer forint termelési érték jutott. Része van ebben annak is, hogy a munkaerő szakmai összetétele minőségileg megváltozott. A szakmunkások aránya öt év alatt 30%-ról 40%-ra emelkedett. A felsőfokú végzettségű szakemberek aránya 27,5%-kal nőtt (380 fő). Ezzel átlagos létszámuk üzemenként meghaladja a 26 főt.

Ma már termelőszövetkezeti gazdaságaink jelentős közös vagyonnal, álló és forgóeszközzel rendelkeznek. Állóeszközeik értéke meghaladja a 14 milliárd, a forgóeszközöké a 6 milliárd forintot. Évente 1,2—1,4 milliárd forintot fordítanak az eszközállomány fenntartására és fejlesztésére.

Az összességében kedvező kép ellenére természetesen számos fogyatékos-ságot, gondot is ismerünk. Vannak még vagy az adottságok, vagy az ahhoz való alkalmazkodás hiánya miatt elmaradó, alacsony színvonalat mutató termelőszövetkezeteink. A népgazdaság és a szövetkezeti érdekek egyezősége ellenére is előfordul a lehetőségek kihasználatlansága, vezetési, gazdálkodási hiányosság. Erre vall az indokoltnál erőteljesebb differenciáltság is.

Az említett gondok ellenére tapasztalataink azt mutatják, hogy a termelőszövetkezetekben a gyorsabb továbblépés feltételei adóttak. A vezetőkre, a termelőszövetkezeti pártszervezetekre vár a nem könnyű, de annál fontosabb és megtisztelő feladat: olyan irányba formálják a mezőgazdasági dolgozók szemléletét, hogy azok értelmileg, érzelmileg és tetteikben egyaránt azonosuljanak a megoldásra váró teendőinkkel. (ANDRIKÓ MIKLÓS)

Jól tudjuk, hogy a tőkésországokban kialakított mezőgazdasági integráció, a falu, a mezőgazdaság funkcióinak elszegényesedését, a farmer bedolgozóvá válását jelenti. Joggal állítható szembe ezzel, hogy a szocialista agrárintegráció a mezőgazdasági — falusi — tevékenységet szélesítő, a mezőgazdasági életet stabilizáló tényező. (ROMÁNY PÁL)

Ezen a bázison fejlődött, szélesedett Szolnok megyében a mezőgazdasági integráció.

A mezőgazdaságban kibontakozott — és a szerződéses kapcsolatnál szélesebb — együttműködések jelenleg a gazdasági társulások valamelyik kategóriájában érvényesülnek.

Szolnok megyében 4 jogi személyiséggel rendelkező és 28 jogi személyiség nélküli gazdasági társulás működik. Nem igen van megyénkben olyan tsz és ÁG, amelyik ne lenne gesztora, vagy tagja legalább egy társulásnak. Nem ritka eset, hogy egy gazdaság 3—4, sőt több társulásnak is tagja. Így megállapíthatjuk, hogy a gazdasági társulások — különösen az 1978. évi 4. tvr. megalkotása óta — mint a vállalati gazdálkodás továbbfejlesztésének útja általánossá vált. Ezt igazolják az országos adatok is. Jelenleg a MÉM tárca felügyelete alá tartozó ágazatokban 155 közös vállalat, 2 egyesülés és 3 korlátozott felelősségű társaság működik. Közülük 13 országos jelentőségű besorolást kapott. Ezen túl 512 gazdasági, 4 külkereskedelmi és 2 kutatás-fejlesztési termelési társaság szerepel a nyilvántartásban. A társulások zöme tsz-ek együttműködésével jött létre, az alapító tagoknak mintegy 10 százaléka állami vállalat.

A megyében működő társulások tevékenységi köre változatos: a mezőgazdaság és élelmiszeripar mellett más termelő, szolgáltató ágazatokban is működnek.

A társulásokat — a sokirányú tevékenységet általánosítva — az alábbi kategóriákba sorolhatjuk:

- a) A mezőgazdasági termelést szervező, koordináló termelési rendszerek, amelyek tevékenysége egy vagy több ágazatra terjed ki. Általában nagy létszámú, megyehatárokat meghaladó társaságok.
- b) Élelmiszeripari, feldolgozó gazdasági társulások. Megyénkben az a jellemző, hogy néhány üzem összefogásával kis- vagy középüzemi méretben főleg helyi ellátás céljából tevékenykednek.
- c) Szolgáltató tevékenységet folytató gazdasági társulások.
- d) Egyéb tevékenységet folytató társulások, amelyek kereskedelemmel, ipari termeléssel, műszaki tervezéssel stb. foglalkoznak.

A hetvenes évek elején a tudományos kutatás és műszaki fejlesztés, a nagyüzemi méretek kialakulása az üzemi vezetés színvonalának emelkedése, valamint az ipari eredetű anyagok és eszközök nagymérvű alkalmazása elindította a mezőgazdaság iparszerű termelését. Mindez a munkamegosztás, a termelési rendszereket alakította ki. Fejlődésük 1974-től vált dinamikussá.

Megyénkben 5 megyei központi termelési rendszer működik. A kukorica, napraforgó, cukorrépa és rizs termelésének integrálásában jelentős szerepe van a Nádudvari KITE-nek. Állattenyésztés és kertészet integrálásában több megyén kívüli — kisebb-nagyobb — rendszer bedolgozik a megye gazdaságaiba.

A termékértékesítés és -feldolgozás szervezése az utóbbi időben egyre jelentősebbé válik, ami jelzi a rendszerek vertikális irányú kibontakozását is.

A mezőgazdaságban és az élelmiszeripar területén kialakult integrációs folyamatok jól segítették ágazataink termelésének korszerű fejlesztését, a hatékonyság növelését, az üzem- és munkaszervezés korszerűsítését, a termékek minőségének javítását, a lakosság élelmiszerellátását, exportértékesítési terveink teljesítését.

Hazánkban — így Szolnok megyében is — a tsz-egyesületek és az állami gazdaságok összevonása biztosítja a nagyüzemi gazdálkodás feltételeit. A kialakult üzemi méretek alkalmasak a jelenlegi technika befogadására, ezért újabb tsz-egyesületekkel csak egyedi esetekben számolunk.

Elméletileg megalapozott az a politikai állásfoglalás, és gyakorlat, hogy hazánkban a termelés alapegysége továbbra is a termelőszövetkezet, állami gazdaság, illetve az állami vállalat marad. Alapvető feladatunknak tartjuk azonban az állami szektor és a szövetkezetek együttműködésének erősítését.

Az integrációs formák közül legfontosabbnak a gazdasági társulások különböző formáit, illetve a termelési rendszereket tartjuk. Elismerjük — és munkánkat ennek megfelelően végezzük —, hogy a termelési rendszerek nem közgazdasági-határozatok. Ugyanakkor helytelenítem az egész országra kiterjedt rendszer-szervezetet, létjogosultságát látom a rendszerek közötti együttműködésnek, munkamegosztásnak.

Támogatjuk és szorgalmazzuk termelési rendszerek ágazattársításra és vertikum több szakaszának kiépítésére irányuló kezdeményezését. A továbbfejlődésnek egyik fontos útja a termelési körzetek kialakítása. Agrárökológiai potenciált figyelembe véve — a meglévő élelmiszeriparra — az újabb élelmiszeripari létesítményeket pedig ezek figyelembevételével kell telepíteni...

(BERECZKI LAJOS)

A háztáji és kisegítő gazdaságok szerepe a mezőgazdasági termelésben

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének eredményeképpen a mezőgazdasági termelés értékének több mint 60 százalékát az 1960-as évek elejétől a mezőgazdasági nagyüzemek állítják elő.

A mezőgazdaság fejlődése az elmúlt két évtized alatt sajátos módon alakult. Az ország mezőgazdasági területének túlnyomó részén korszerű módszerrel termelő nagyüzemek árnyékában megerősödött a kistermelés is. Közöttük — döntő részben a gépesíthetőség, de részben a tradíciók hatására is — jellegzetes munkamegosztás alakult ki, aminek eredményeként a nagyüzemek állítják elő korszerű módszerekkel a gépekkel termelhető terméket, míg a háztáji és kisegítő gazdaságokban a jelentős kézimunka igényű kertészeti kultúrák és az állattenyésztés dominál.

A nagyüzemek termelték meg az ország kenyérgabonáját, az ipari növényeket, a takarmányok nagy részét. Ők tartják a szarvasmarha- és juhállomány nagyobb hányadát. Ezzel szemben a háztáji és kisegítő gazdaságok adták a zöldség, a gyümölcs, a sertés- és baromfihús termelés mintegy felét. Tőlük került ki az egyes gyümölcs- és zöldségfélék, a vágónyúl, a galamb és a méz termelés szinte teljes egésze.

A mezőgazdasági kistermelés a társadalom széles rétegét öleli fel. A mintegy 1,5 millió kistermelő háztartásában közel 4,5 millió ember él. Ha hozzájuk számítjuk a hétvégi üdülőkben, hobbi-kertekben végzett kistermelést is, joggal mondhatjuk, hogy társadalmunknak több mint fele veszi ki részét a mezőgaz-

dasági kistermelésből, amivel jelentős értéket állítanak elő. 1980-ban az előzetes adatok alapján, folyóáron számítva közel 70 milliárd forint bruttó termelési értékét.

A kistermelés különböző mértékben növeli a háztáji és kisegítő gazdaságok jövedelmét, ezt a jövedelmet azonban jelentős munkával állítják elő. 1972-ben a kistermelésre 2,7 milliárd munkaórát használtak fel, ami több mint egymillió ember egész évi hivatalos munkaideje. Ugyanakkor a kistermelők — az egyéb, úgynevezett második gazdaságból származó jövedelmek többségével szemben — az állam által megállapított adót is fizetik.

A Magyar Szocialista Munkáspárt szövetségi politikájának megfelelően, a munkásosztályhoz és a szövetkezeti parasztsághoz tartozók jövedelme évek óta azonos szinten van. A falusi lakosság jelenlegi életszínvonalának csak kisebb részét biztosítja a mezőgazdasági kistermelésből származó jövedelem, jövedelmének meghatározó részét a falusi lakosság is a bányászatban, az iparban, a mezőgazdasági nagyüzemekben és az anyagi termelés egyéb ágaiban, valamint a nem anyagi ágazatokban állítja elő...

A kistermelés fejlődésének főbb tendenciái

A kistermelés várható alakulásának értékelésénél az erre vonatkozó döntések, intézkedések meghozatalakor figyelembe kell venni, hogy

1. a háztáji és kisegítő gazdaságok termelése a népgazdaság számára nélkülözhetetlen;
2. a háztáji és kisegítő gazdaságok rendelkeznek a kistermeléshez szükséges munkaidővel és termelési tapasztalatokkal.

A háztáji és kisegítő gazdaságok termelésének kiesése esetén, annak pótlására a nagyüzemekben olyan jelentős pénzüsszegekre lenne szükség, melyek nem állnak a népgazdaság rendelkezésére. Egyes számítások szerint ez az összeg meghaladná a nagyüzemek két ötéves tervciklusban kapott beruházásainak összegét.

A lakosság ellátásában és a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelénél döntő termékek előállításában nem szabad, hogy a kistermelés túlsúlyban legyen a nagyüzemekkel szemben. A kistermelés azonnal reagál a piac és a jövedelmezőség változásaira, és ez a fontos termékeknél is jelentős termelési bizonytalansággal járhat.

Az elmúlt években a saját fogyasztásra történő termeléssel szemben jelentős mértékű volt a kistermelésben is a termelés szakosodása. Néhány termék előállítása egész vidékekre vált jellemzővé, ami feltétlenül kedvező a felvásárlásnál, növeli a kistermelés jövedelmezőségét, csökkenti kézimunkaigényét, rentábilissá teszi az épület- és kigépburuházásokat. Az önellátás csökkenése azonban néhány esetben váratlanul érte a falusi kiskereskedelmet. Az ingázók néhány helyen már nemcsak a kenyeret, de még a zöldséget és a gyümölcsöt is a városból viszik haza a faluba, sőt a tanyákra is.

Növeli a specializálódásból adódó gondokat, ha a kistermelők ugyanarra a termékre specializálódnak, mint a nagyüzemek mert ez a munkacsúcsok idején, elsősorban az őszi betakarításkor, elvonja a nagyüzemtől a munkaerőt, sőt, sok esetben még a nagyüzemek szállító kapacitását is.

A nagyüzemek és a kistermelés összhangja jól kooperált, és az áfész-ek vagy a nagyüzemek által szervezett termeltetéssel oldható meg. A szervezett termeltetés érdekében azonban még nagyon sok a tennivaló.

A kistermelés szervezett formában történő összefogása nem nélkülözheti a népgazdasági igényekkel való szerves összhang megvalósítását. Nagyobb termelést csak akkor lehet várni ettől a sektortól, ha a termelés feltételeit a korszerű növény- és állatfajtákat, az időben beszerezhető anyagokat, a kistermelésben alkalmazható gépeket is szervezeten biztosítják. Egy-egy ágazat fejlesztésében a kistermelést összefogó szervnek a pénzintézetek közreműködésével, hitelekkel is segítenie kell a háztáji és kisegítő gazdaságokat.

A kistermelés szintjének növekedése óhatatlanul egyenlőtlen módon fog végbemenni. A több munkaerővel, termelőeszközzel és anyagi tartalékkal rendelkező gazdaságokban a termelés növelésének feltételei lényegesen jobbak, nagyobb lehetőségük van specializálódni, és jobban növelhetik ártermelésüket. Így szinte elkerülhetetlen a kistermelésben résztvevő gazdaságokon belül a további jövedelem-differenciálódás.

Szervezett termeltetés esetén a kistermelés nemcsak biztonságosabbá és hatékonyabbá válik, de mód nyílik a kellő mértékű és igazságos elvonásra is.

A kistermelők életkor szerinti összetétele jelzi, hogy mintegy 10—15 év múlva termelésük volumene egyre fokozottabb mértékben fog csökkenni. A fejlesztésre, szinten tartásra vonatkozó intézkedések ezt a folyamatot lelassíthatják, de a termelés csökkenése csak komplex falusi politikával látszik megállíthatónak.

Meg kell oldani, hogy a fiatalabb korosztályok a jelenleginél jóval nagyobb mértékben vegyék ki részüket a kistermelésből. A falun élő fiatalok a családalapítás, házépítés költségeit nagy részt a kistermelésből állíthatják elő. Ehhez azonban kellő hitelekkel és megfelelő technikával kell őket ellátni. Nem várható el, hogy a munkahelyén esetenként a legmodernebb technikával dolgozó fiatal a kistermelést nagyapja színvonalán folytassa. Tekintetbe véve a termelési kockázatot és a sok esetben jelentős összegű beruházást is, termelésüknek olyan jövedelmezőséget kell biztosítani, amely meghaladja a környezetükben kialakult ár- és bérvizonyokat.

Ahhoz, hogy a fiatalok vállalják a falusi, tanyasi életet, meg kell változtatni az infrastruktúrával kapcsolatosan kialakult nézeteket. A lehető legnagyobb mértékben kell biztosítani a kistermelésben döntő kisközségek és a tanyavilág infrastruktúráját, esetleg a nagyobb települések rovására is. Megfelelő utakat, vizet, villanyt és a jelenleginél jóval sűrűbb közúti közlekedést kell biztosítani. A jelenleginél magasabbra kell emelni a kereskedelmi, valamint a kulturális ellátást.

Ezeknek a gazdaságtalannak tűnő infrastruktúráknak a megteremtése véleményem szerint még mindig gazdaságosabb, mint ha a fiatalok elhagyják a kis községeket, a tanyákat, és a városokba, a városias településekre költöznek, ahol őket lényegesen drágább közművek, helyi közlekedés stb. A költségek számításánál természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy a városba költöző falusi fiatalok egyúttal távol kerülnek a kistermelés lehetőségétől is, és az eddig termelők, vagy legalábbis perspektívájukban termelőnek számíthatók a városokban már csak mint fogyasztók jelentkeznek. Közvetlen érdekét is

szolgálja azzal a város, ha ellátási-értékesítési láncolatába fűzi — nagyüzemei által — a mezőgazdasági kistermelést.

A falvak életére rendkívül nagy hatást gyakorol a szövetkezeteknek az a tevékenysége, melyet a mezőgazdasági kistermelés, elsősorban a háztáji gazdaságok irányában folytat; az a sajátos kapcsolatrendszer, melyet rajtuk keresztül terem meg és juttat érvényre a falvakban élő különböző embercsoportokkal.

A szövetkezet és a háztáji egysége

A szövetkezet lényegéhez tartozik a közös és a háztáji egysége.

Ennek több irányú következményei vannak, mind a szövetkezetekre, mind a szövetkezetek és a falvak lakóinak kapcsolatára.

1. A szövetkezet a szocialista nagyüzem irányítása alá vonja, részben magába integrálja a háztáji gazdaságokat. Ez az a pont, ahol vitába szállnék Juhász Pál véleményével. Természetesen szerintem nem „a maga totalitásában” integrálja a nagyüzem a háztáji gazdaságokat, de az a kapcsolatrendszer, ami kialakult közöttük, nemcsak a kereskedelem területén érvényesül, hanem — egyre szélesedő és bővülő mértékben — a termelés területén is; az integrációnak az a három ismérve, melyet Juhász Pál említett (az összehangolt, a termelési együttműködésben stabilizáló váló tevékenység stb.) éppen ennek a kapcsolatrendszernek a jellemzői. Ami pedig azt a feltevést illeti, hogy a szövetkezet „nem alkalmas” az integrálás feladatának ellátására, mert nem érdeke a háztáji gazdaságok fejlődése, illetve a velük való kooperáció: nincs lehetőség arra, hogy most kitérjünk a szövetkezeti tulajdon sajátosságainak vizsgálatára; de annyit e nélkül is leszögezhetünk, hogy a csoport és egyéni érdekek sajátos kapcsolatrendszere jellemzi és ennek keretében érvényesül a közös gazdaság és a háztáji gazdaságok egysége is. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy egyre nő azoknak a szövetkezeteknek a száma, amelyen önálló üzemággként kezelik a háztáji gazdaságokat, illetve a velük integrált termelési folyamatok szervezését, sőt, ennek irányítására felsőfokú végzettségű szakembereket állítanak be.

Ezzel egyrészt összetetté teszi a szövetkezetekre jellemző viszonyokat, másrészt fokozottabb hatást gyakorol a háztáji gazdaságokra, a bennük folyó termelő tevékenységre — a összes kiskereskedelem közül a háztáji gazdaságok a legjobban szabályozottak — gyorsítani képes a háztáji gazdaságok termelőerőinek fejlődését, de egyben befolyásán keresztül képes gátolni a kisárutermelésre jellemző vonások erősödését.

2. A háztáji gazdaságok — és ezt is figyelembe kell venni eredményességük értékelésében — nemcsak a bennük folytatott tevékenység létével és arányaival gyakorolnak hatást a szövetkezeti dolgozók jövedelmére, hanem módosítják a közösben elért eredményekre épülő jövedelem arányait is, bizonyos mértékig „újraosztják” a nyereséget, egyrészt „átcsoportosítják” a háztáji gazdaságok számára. Hiszen a szövetkezetek a háztáji gazdaságok számára részben ingyen (pl. föld, technológiai folyamatok kidolgozása, szaktanácsadás stb.) biztosítanak ellátást, amelynek költségei a szövetkezetnél jelentkeznek, részben kedvezményes, illetve önköltségi áron, amelyek nyeresége nem a szövetkezet közös gazdaságaiban, hanem a háztáji gazdaságokban realizálódik. (Ez akkor

is jelentős, ha számításba vesszük, hogy a szövetkezetek közös gazdaságainak eredményeit emelik a háztáji gazdaságokban előállított termékek értékesítéséből eredő, a szövetkezetek egészére jutó haszonrész.)

Mindennek következtében a szövetkezet közös és háztáji gazdaságainak termelési eredményeire, a bennük végzett munka eredményességére vonatkozó kimutatások nem a valóságos, hanem a háztáji gazdaságok javára torzított képet tükröznek; a háztáji gazdaságok súlya, szerepe, a bennük előállított érték nagysága nem egyformán mutatkozik a népgazdaság, a szövetkezetek és a háztáji gazdaságok munkáit ellátó család számára, értékelésük sem egyforma a különböző említett szinteken.

3. A háztáji gazdaságok tevékenységében nemcsak a szövetkezetek aktív és inaktív dolgozói vesznek részt, hanem a család többi, más társadalmi osztályhoz vagy réteghez tartozó tagjai is. Ennek következtében egyik oldalról azt látjuk, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet az egyetlen szocialista nagyüzem, amely más társadalmi osztályhoz vagy réteghez tartozó dolgozók termelő tevékenységének egy részét magába integrálja; másik oldalról pedig az egyetlen olyan szocialista nagyüzem, amely közvetlenül növeli ezeknek a dolgozók-nak a jövedelmét, részesíti őket a szövetkezetből származó — előbb említett — előnyökkel.

Ha mindehhez még figyelembe vesszük, hogy a szövetkezet — lényegéből következően — rendszeresen biztosít munkalehetőséget saját nyugdíjas tagjai jelentős részének és, hogy tagjainak nem dolgozó családtagjainak egy részét — elsősorban nőket — egy sajátos megoldással a segítő családtagok rendszerének létrehozásával szintén bevonja a nagyüzemben végzett termelő tevékenysége, azt látjuk, hogy a szövetkezet, a szövetkezeti nagyüzem és a falvakban élő emberek különböző csoportjai közti kapcsolatok bonyolultabbak és sokrétűbbek, mint bármilyen más vállalat. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek dolgozók családtagjaival és saját inaktív dolgozóikkal nemcsak munkakollektívák közreműködésével, és nemcsak szociális és kulturális téren állnak kapcsolatban, hanem — más csoportokkal együtt — a különböző területeken végzett termelő munkájukat, illetve azok egy részét is magukba integrálják. A termelés vonatkozásában létező kapcsolatok több szinten érvényesülnek. A szövetkezet a termelő tevékenység viszonylatában kapcsolatban áll:

- aktív és nyugdíjas tagjaival a szövetkezet vagyona, fejlesztése, az elosztás arányai feletti rendelkezésben;
- saját aktív dolgozóival mind a nagyüzemi, mind a kisüzemi termelés területén;
- saját inaktív tagjai közül a nyugdíjasok egy részével a nagyüzemi termelés területén, valamint nyugdíjasokkal, járadékosokkal, gyes-en levőkkel a kisüzemi termelés területén;
- saját aktív dolgozóinak eltartott családtagjai közül az úgynevezett segítő családtagokkal a nagyüzemi, és valmennyi eltartott családtaggal a kisüzemi termelés területén;
- más társadalmi osztályok és rétegek aktív és inaktív tagjaival a kisüzemi termelés területén.

Mindezek alapján a szövetkezetek sajátos, csak rájuk jellemző kapcsolatrendszerteremtene a nagyüzemek és a háztáji gazdaságok, a modern termelőerők alapján társadalmilag szervezett és a családi keretek között folytatott

termelő tevékenység, a nagyüzemek és a család, a szövetkezet és a különböző társadalmi csoportokba tartozó emberek között. A szövetkezeti parasztságnak is ennek következtében a családdal, a faluval és a többi társadalmi osztállyal, illetve réteggel kialakult kapcsolata hordoz saját vonásokat. A szövetkezetek és a szövetkezeti parasztság hatása a falura és a többi társadalmi csoportra ezért is jóval nagyobb létszámánál, valamint a népgazdaságban és a társadalomban betöltött súlyánál... (LENGYEL ZSUZSA)

A társadalmi struktúra, a kultúra, az életmód változása falun

A földreform, az államosítások, a mezőgazdaság szövetkezetesítése úgy él a közvéleményben, mint a legutóbbi évtizedek társadalmi változásainak egy-egy kiemelkedő állomása. Nem ok nélkül, mert ezek az állomások valóban fordulópontokat jelentettek mind a társadalom egésze, mind az agrártársadalom számára. Közel sem mondhatjuk el, hogy a közvélemény ismeri a 70-es évek társadalmi változásait — jóllehet az agrártársadalom számára is — *minden korábbinál mélyebb társadalmi változások következtek be.*

A földreform, amely a természetes, féltermészeti gazdaságok számát növelte „visszapasztosította” a társadalmat, az árutermelés a háború előtti színvonal alá esett. Erősen visszavetette a folyamatot a terménybegyűjtés, amely az árutermelést egy természetes redistribúcióval (terménybegyűjtés és jegyrendszer az élelmiszerelosztásban) próbálta helyettesíteni, s a jövedelmeket a feszített iparosítás céljára elvonni. A kedvezőbb helyzet 1957-től alakult ki, amikor is a szövetkezetesítés és iparosítás megnyitotta az utat: nagy tömegek hagyták ott a mezőgazdaságot, váltak munkássá, illetve kisebb részben szellemi dolgozókká. Akik a szövetkezetben maradtak, már nem rendi, paraszti módon — a családi földtulajdon alapján — tagozódtak, de még nem is a modern munkamegosztás alapján. A szövetkezetek létrehozásával megváltoztak a termelési viszonyok, de nem változtak meg a gazdasági-technikai relációk. A szövetkezetekből hiányzott a modern technika, s a kevés gép is a gépállomásokon összpontosult. A szövetkezeti termelés sokat megőrzött részben a paraszti, részben az uradalmi, tradicionális termelésből, önellátásból, s az alacsony reziduális jövedelmek miatt a „leszorított” paraszti életmódból is. A szövetkezetek az első időszakban nem haladták meg az árutermelésben az 1958–59-es évek paraszti árutermelését (a bruttó termés 45–53%-a) sem a szövetkezetek, sem a tagok nem tudtak az ipari termelésnek nagyobb fogyasztójává válni, mint az előző években. (A mezőgazdasági és ipari eredetű termelő-fogyasztás arány 66:34%.) A tartós fogyasztási cikkekkel még nem gyártotta tömegesen az ipar, s a falusiak ellátása nem változott. A város és falu közötti közeledés alig változott. A szövetkezeteknek a „gyalogmunkás” növénytermesztő idénymunkásoknak és az állandó munkát végző állattenyésztőknek külső és belső kapcsolódása társadalomhoz, gazdasághoz meglehetősen tradicionális volt. Mindezt fokozta, hogy a szövetkezeti tagokat számos rendelkezés (nyugdíj, szociális, egészségügyi stb.)

hátrányosan különböztette meg minden más munkahellyel rendelkező csoporttól.

A termelőszövetkezetben tehát az első időszakban nem beszélhetünk a parasztság emancipációjáról — amit az is mutat, hogy a hatvanas években — a hátrányos helyzet miatt — tömegesen hagyták ott a szövetkezeti tagok.

Az árutermelés, valamint a szövetkezeti tagok és alkalmazottak érdekei, a gépállomások megszűnése és a technikának szövetkezetekbe kerülése, átalakították a prekapitalista elosztási viszonyokat, kialakult a korszerűségnek megfelelő munkamegosztás és kooperáció. Az 514 ezer fizikai dolgozó a 70-es évek végén (1978) a végzett munka jellege szerint — az ipar számos ágazatához hasonlóan — úgy tagozódott, hogy szakmunkás 30,4⁰/₀, betanított munkás 54,2⁰/₀ és szakképzetlen fizikai munkás (segédmunkás) 15,4⁰/₀. A termelőszövetkezeti dolgozók átlagos jövedelme elérte az iparban dolgozók átlagos keresetét, s 1980-ban lényegében megszűntek a hátrányos jogi megkülönböztetések is.

Mindez nem konfliktusok, ellentmondások és feszültségek nélkül történt, de az iparosítás és a különböző helyzetű termelőszövetkezeti csoportok érdekérvényesítési törekvései kialakították azt a helyzetet, hogy: a mezőgazdasági népesség már nem csak munkaerőkibocsájtó társadalmi csoport: a szövetkezetek a helyi munkaerőpiacról a népgazdasági (általános), az ágazat — és vállalatközi munkaerőpiacra kerültek, a munkaerőpiac kétoldalú közlekedést jelent. Nem csak a faluból (mezőgazdaságból) a városba (iparba), hanem a városból, az iparból stb. a mezőgazdaságba is van munkaerőáramlás. Relativizálódott olyan tétel, amely „főiránynak” a mezőgazdaságból az iparba áramlását tekintette...

A fordulatot az is jelzi, hogy az 1960-as évek közepén még fejlett iparról és elmaradt mezőgazdaságról, ma pedig az ipar (gépipar) elmaradottságáról beszélnek, amely nem képes megfelelő eszközöket gyártani, illetve pl. hazai acélból a minőség miatt nem lehetett nehéz ekéket gyártani stb. (Talán a győri vagongyár és néhány gépgyár a ritka kivétel.)

Ez a körülmény, továbbá, hogy a nemzetközi piacon a mezőgazdasági termékek az energiahordozókhoz hasonlóan felértékelődtek, várhatóan az agrárfoglalkozások presztízsét is megemelik abból a helyzetből, amibe az utolsó évtizedekbe került... (SIMÓ TIBOR)

Az átszervezést követő első évtizedben is jól figyelemmel követhető, hogy míg az *iparszerű* és többnyire külön szakképzettséget igénylő ágazatok élőmunka-felhasználása nagyobb lett (ipar, energiaszolgáltatás stb. 18⁰/₀ helyett 31⁰/₀), addig gyors csappanásnak indult a *paraszti* jellegű élőmunka az olyan ágazatokban, mint a növénytermelés és az erdőgazdálkodás (47⁰/₀ helyett 30⁰/₀), vagy mint az állattartás (20⁰/₀ helyett 16⁰/₀). A hetvenes évek végére pedig már mind az ipari dolgozókból, mind a hagyományos mezőgazdasági munkát folytatókból 33—33⁰/₀-os arányt mutatnak a szövetkezeti statisztikák. Ha mindezt összevetjük olyan további számokkal, mint a szövetkezetekben tagsági joggal nem rendelkező *alkalmazottak egynegyednyi* aránya, vagy mint a különböző szakképzettséggel és diplomával rendelkező fizikai dolgozók és vezetők tömege, joggal állíthatjuk, hogy a *szövetkezet, mint egykori falusi paraszti szervezet, átalakulóban van egy olyan gazdasági intézménnyé, amelyben nem a hagyományos paraszti, hanem a szakmai (technikai), munkahelyi vállalati kötődések, érdekek és értékek határozzák meg a dolgozók nagy többségének helyzetét.*

A felsorolt átalakulásokban (és a mezőgazdaság termeléseredményeinek gyors növekedésében) óriási szerepe volt annak, hogy nemcsak a szövetkezeti *bérezés formája*, hanem annak *mennyisége is összhangba került* a munkásságával. Mindez együtt a még megtett különböző szociálpolitikai lépésekkel, a főbb területeken alapjában vetett véget az egykori parasztság nagyobb részét a társadalom más csoportjaitól megkülönböztető *életszínvonalbeli elmaradottságnak*. Ezzel lehetővé vált annak az ellentmondásnak a fokozatos feloldása is, amely a mezőgazdaság fejlődésével szemben támasztott követelmények, valamint az azok beváltásához szükséges személyi, szakmai feltételek között korábban fennállott. Az iméntiekkel összefüggésben bekövetkezett a szövetkezeti dolgozók előregedésének visszajára fordítása, és a hetvenes évekre öt évnýt is meghaladó *„megfiatalodása”*. Amiként ugyancsak a jövedelmezőség kedvező alakulásával növekedett tovább (ma már kétharmadnyira rúg) a szövetkezeti *vegyes családok* aránya is. Mindenképpen indokolt, hogy ezekben a jelekben és az előbbiekben is nem csupán egyes társadalmi csoportok közeledését, hanem egyszersmind azt is lássuk, hogy *keletkezőben és előrehaladóban* van egy, a korábbiakhoz képest *teljesebb és demokratikusabb társadalmi áramlás*. Mindez természetesen nem ok arra, hogy azt higgyük: a továbbiakban a szövetkezeti dolgozók létszámának megcsappanása és a falvakból való elvándorlás nem folytatódik, illetve, hogy az onnan kiválók *kiemelkedési esélyei azonosak* a többi társadalmi csoportokból kilépőkével...

A mezőgazdasági népesség társadalmi átalakulásának bármely jelentősebb tényezőjét vizsgáljuk is egyenként a *hagyományos értelemben vett paraszti vonások elmosódásával*, megszűnésével, illetve az e felé tartó folyamatok megnyilvánulási formáival találkozunk. Mindez nem jelent egyebet, mint azt, hogy a hajdani parasztság rétegződését, részbeni osztályokra tagozódását a jelenben zajló fejlődés úgy készül lezárni, hogy annak mind az egykor ellentétes oldalakon álló csoportjait, mind a középső rétegeit — nem egyenként, hanem *együttesen* — *munkás típusú dolgozóvá alakítja át*. E folyamat teljes összhangban és kölcsönösségben halad előre a dolgozók osztály nélküli társadalmának kialakításával.

Összegezésül így is általánosíthatnánk válaszunkat: hogy a történeti fejlődésben késést szenvedett parasztságot a termelőszövetkezeti formáció nem azzal kárpótolja, hogy segíti és kiteljesedni engedi annak a tőkés termelési viszonyoktól részben megbomlasztott egységét. A történelem aligha ismer ilyen kárpótlást. Azt viszont igen, hogy most más nem polgári módon: egymással ellentétes osztályokba, hanem szocialista módon: *egyenlőként fogadja és olvasztja be a hajdani parasztságot a szocialista társadalom munkamegosztás szerint különböző csoportjaiba*, mindenekelőtt a munkás típusú dolgozók csoportjába. Mindezzel egyszersmind valójában a parasztság nélküli mezőgazdaság beköszöntét is üdvözölhetjük. (ORBÁN SÁNDOR)

A munkásosztály és a szövetkezeti parasztság közeledésének egyik tényezőjét képezi életmódjuk különbségeinek fokozatos leépülése. E folyamat egyik színterét a falu adja.

Egyre inkább olyan helyzet áll elő, melyben társadalmunkban az életmód jellemzői, azok pozitív és negatív oldalai, az ezeket kiváltó és meghatározó tényezők nem társadalmi osztályonként — vagy a különböző népgazdasági ágazatok dolgozóinak bontásában — jellemezhetők, hanem sokkal inkább a települések jellegzetességeivel és azok következményeivel.

A mezőgazdaság szocialista átalakítása előtt viszonylag jelentős különbségek voltak a falvakban élő munkások és az egyénileg dolgozó kisárutermelő parasztok gondolkodás- és életmódja között. Ez a különbség — a parasztság felzárkózásával — lényegében megszűnt. A jelenlegi — kiegyenlítődött — szint azonban még szembeötlőbbé tette a városi és falusi lakosok, a nagy- és kisközségek életfeltételeiben jelentkező eltéréseket és ezek hatásait, következményeit. A körülményeknek a lehetséges leggyorsabb változtatása, a falvak — elsősorban a kisközségek — hátrányos helyzetet előidéző körülményeinek módosítása, a megfelelő megoldások megkeresése és alkalmazása, a kulturális szint emelése, a minderre irányuló tevékenység minőségi javítása és minden erre irányuló ténykedés okosabb és célratörőbb megvalósítása azért is szükséges, nehogy tovább erősödjenek, rögződjenek a már jelenleg nem kicsi gondok. Ellenkező esetben fennáll annak a veszélye, hogy a különböző társadalmi osztályok és rétegek, benne a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság közlekedése nem megfelelő szinteken valósul meg, nem minden vonatkozásban a szocialista vonásokat erősíti. Egy, a szükségesnél és a lehetőnnél alacsonyabb szint, mely a régi hagyományos értelemben vett paraszti és falusi élet negatív, visszahúzó vonásait nagy mértékben tartalmazza és rögzíti, mindkét osztály továbbfejlődését, szocialista jellegének kibontakozását lassíthatja. Ennek napjainkban tapasztaljuk is konkrét veszélyét. (LENGYEL ZSUZSA)

Figyelmet érdemel, hogy a magyar falvak népének kultúrája, életvitele nem volt egységes a felszabadulás pillanatában és bizonyára nem az ma sem. Egységesítő tényezők, mint az iskolarendszer, a tömegkommunikáció hatása mellett különbségek lehetnek az agrártermelő munka jövedelmezőségében, az ipari, kereskedelmi, igazgatási centrumoktól való távolságban, az ipari munkák jellegében, mindez térbelileg is kifejeződő fejlődési ütem- és típuskülönbségeket szülhet, azaz az állami sőt nemzetközi méretekben létrejövő munkamegosztás a kultúra mind szélesebb körben érvényesülő integrációjával egyidejűleg újfajta megosztottságot, differenciálódást is eredményezhet, esetenként éppen a nagyon is hagyományos különbségek újratermelésével. Ezeknek a folyamatoknak különböző állomásairól, eredményeiről nincs kellően részletes képünk még az 1970-es évekre vonatkozóan sem, amikor pedig a faluszociológiai, társadalomnéprajzi kutatás megerősödött és nem utolsósorban a szociográfiák száma felszokott az előző két évtizedhez viszonyítva. Ismereteink azonban arra indítanak, hogy több fejlődéstípus lehetőségével számoljunk.

Ezen megfontolásokat figyelembe ajánlva a hagyományos népi kultúra felbomlásával, elhalásával kell számolnunk manapság, ha értékeinek megmentése, nemzeti kultúránkba beépítés továbbra sem szűnő feladat is. Ez a folyamat, mint köztudott, nem a szocializmus építésének időszakában kezdődött, bár üteme rendkívüli módon éppen az elmúlt évtizedekben gyorsult fel, amikor az erőteljes gazdasági fejlődés általános keretében a mezőgazdaságnak a múlt század második felében kezdődött ipari forradalma kiteljesedett annak társadalmi és kulturális követelményeivel együtt. Mindez nem azonos módon történt azonban a kultúra különböző szféráiban...

A fogyasztási szokások tanulmányozásából adódó legfontosabb következtetés úgy fogalmazható meg, hogy a termelést szolgáló beruházás, a földvásárlás, az arra való gyűjtés helyett a kényelmesebb életet, nagyobb mozgékony-ságot biztosító javak beszerzése, azaz maga a fogyasztás vált céllá, ami korszak-

kos jelentőségű változás volt a falusi emberek értékrendjében. Mindez csak azáltal történhetett meg, hogy alapvetően megváltoztak a termelési viszonyok a mezőgazdaságban, a falvakban jelentős jövedelemnövekedés következett be egyfelől a foglalkozásváltozásokon keresztül, másrészt az agrártermelő munka ettől nem független jövedelmezőségének megváltozásával.

Míg az anyagi kultúra terén bekövetkezett változások az ország iparosításának hosszabban ható folyamatával és a mezőgazdaság szocialista átszervezésével hozhatók elsősorban összefüggésbe, addig a társadalmi életben bekövetkezett változások, mindenekeelőtt a közelet megélénkülése korábbra tehető, a földosztáshoz köthető. 1945 előtt a titkos választójog hiánya és a nagy munkaerőfőlösleg falvainkban a politikai közeletet erősen leszűkítette, legalábbis annak nyílt formájában. A felszabadulás után az új világ teremtésében való részvétel speciálisan falusi formái nem kristályosodtak ki, végeredményben a párt- és államvezetés egységesen alakult. A felszabadulás előtti falu közösségi életét viszont sok informális vagy kevés formális elemet tartalmazó csoportosulás jellemezte. A régebbi szórakozási formák eltűntek, a szervezett közösségi keretek mellett jóformán az eszpresszó és a kocsmá maradt meg közösségi fórumként, mert a felszabadulás után létesített művelődési otthonok nem tudták átvenni a közösséget összetartó funkciót. Talán ez is oka annak, hogy a 60-as évek második felében oly nagy érdeklődés mutatkozott kórusokba, majd pávakörökbe tömörülés iránt, amelyek tartóssága azonban falvanként változó.

Határozott különbségek figyelhetők meg város és falu között a magánéletben, mindenekeelőtt a családok kialakításában. Az érzelmi tényezők, a közös érdeklődés ugyan fokozódó mértékben esik latba párválasztáskor mind városban, mind falun, de úgy látszik, hogy az utóbbi esetben az anyagi megfontolások nagyobb szerepet játszanak. Ezúttal már nem a termelőszövetkezetek megalkulásáig uzalkodó földszemlélet az irányadó, hanem a kereset, a szorgalom, egymás családjának alapos ismerete...

Bizonyos különbséget jelent a családok együttélésében város és falu között, hogy utóbbiban nagyobb a többgenerációs családok aránya a Szociológiai Intézet 1970-es felmérése szerint. Itt azonban nem eltérő családformáról van szó. Falun ugyanúgy mint városban általánossá vált a családméret tervezése, e megállapítás alól csak a szakképzetlen emberek jelentenek kivételt. A méret tekintetében azonban figyelemre méltó tendencia volt megfigyelhető a falusi lakosság körében az 1970-es években, 1976-ig, ameddig adatok álltak rendelkezésre. Több gyermek született ugyanis a falun lakó nem mezőgazdasági foglalkozásúak családjában, mint az agrártermelőknél, amit talán az indokol, hogy körükben a gyermekgondozási segély mértéke kisebb volt...

A társadalmi életben bekövetkezett változásokról megállapítható, hogy a változások egy része a falu közösségi zártága ellen ható, sőt a családon belüli elszemélytelenedés irányába mutató változás. Ezzel szemben a felszabadulás előtről továbbéltek a családi-baráti kölcsönös segítség különböző formái, amelyek szorosra fűzik kisebb társadalmi körök kapcsolatát a falvakon belül. A családi ünnepek pedig a családi-rokoni összetartozás látványos manifesztációjává váltak olyan rétegek körében is, ahol korábban az nem volt gyakorlat.

Ami a tudati jelenségeket illeti, számbavételüket azzal kell kezdjük, hogy Magyarország lakosságának ismereteit az 1868-as népiskolai törvény meghozatala óta iskola alakítja. A falvakban 6 osztályos iskolát írt elő a törvény 3

ismétlő évvel. „Hatékonyágát” mutatja, hogy 1920-ban még közel 1 millió analfabéta élt Magyarországon. Számuk 1949-re mintegy 400 000-re csökkent. 1949-től lépett életbe az egységes iskolarendszert teremtő 1948-as törvény, ami az elemi iskolai oktatást nyolc osztályosra emelte, s ami ennél is lényegesebb, megszüntette a falvak és városok eltérő oktatási rendjét. Ez az elemi iskola keveset változott azóta, jóllehet a közép- és felsőoktatás, amiben 1970-ig növekvő számban vettek részt mezőgazdasági fizikai dolgozók gyermekei, több reformot ért meg. A felnőttek számára végzett ismeretterjesztésben fontos, bár csökkenő szerepe volt a művelődési háznak az 1950-es évek első felében. A rádió és különösen a televízió elterjedése óta azonban úgy tűnik, hogy keresik megfelelő funkciójukat a falvakban. A rádiók széles körű elterjedése 1953—1960, a televízióké 1966—1975 közé tehető...

Néhány éves késéssel a rádióval és tv-vel való ellátottság tekintetében a falvak követni tudták a városokat. Van a tömegkommunikációnak azonban egy olyan területe, ahol a falvak lakói bizonyosan elmaradnak a városiak mögött: ez az olvasás. A sajtóelőfizetési, könyvvásárlási és könyvkölcsönzési adatok egyaránt emellett szólnak, jóllehet tendenciájuk növekvő.

Az eddig számbavett tudatformáló tényezők nagyobb vagy kisebb mértékben hatva, de végeredményben mind az ismeretek bővítését, gazdagítását szolgálják. Ugyancsak intézményileg szervezett formában, de inkább meglevő tudatelemek konzerválása érdekében hat a vallás. Jóllehet országszerte bizonyos elvallástalanodás figyelhető meg a felszabadulás óta, a falvakban ez az elmozdulás mégsem olyan erőteljes, hogy az ottlakók többségének tudatvilágát érintette volna, ahogyan azt Kardos László bakonyicsernyei vagy Manga János varsányi tanulmányaiból megtudjuk.

A tudatformálás ilyen sok tényezőjének jelenlétében sem mondható, hogy a hagyományos folklór kihalt volna. 1945 után is lehetőség nyílt nagy folklór-kincs felgyűjtésére. Erdélyi Zsuzsanna egymaga szinte egész műfajt fedezett fel az archaikus népi imádságok feljegyzésével...

A folklór feljegyezhetősége ellenére sem mondható, hogy a mai falu szórákozásának tartalma lenne, sőt, hogy jelenléte a tudatban különösebb jelentőséggel bírna. Legalábbis erre utalnak a szabadidő-vizsgálatok...

Ami a kultúra mozgásának irányát illeti, úgy látszik, hogy a hagyományos kultúra továbbélése a táplálkozás és a viselet néhány jegyétől eltekintve az anyagi kultúrában már alig tapintható ki a felszabadulás óta bekövetkezett változások folytán. A hagyományok inkább a társadalmi kapcsolatok ápolásának módjában, a szórákozási formákban és bizonyos tudati elemekben lelhetők fel. Ami lényeges, hogy ezek közül megerősödtek a családi élet ünnepei alkalmaihoz kötődőek, mintegy a falusi különállás, önazonosulás jeleiként.

Nehezebb a válaszárad arra a kérdésre, hogy eltűntek-e a falusi és a városi kultúra és életmód közötti különbségek? Mikor városi kultúráról beszélünk voltaképpen nem egyszerűen a városra gondolunk, hanem mindenre, ami e fogalomhoz tapad: iparra, tudományra, hivatásos művészetre, azaz különféle tevékenységi módokra, amelyek területileg korántsem bizonyos, hogy a városban koncentrálnak. Gondolkodhatunk azonban a város és a falu összevételére kapcsán ettől eltérően, a városi kultúrát az ott élő különböző embercsoportok kultúrájának keresztmetszeteként fogva fel. Úgy vélem, hogy reális összevétel csak ebben az utóbbi esetben lehetséges, és még akkor sem könnyű. Ha például

a jövedelmi szinten keresztül kíséreljük meg az összevetést, gondot okoz, hogy ebben nem tükröződnek a történelmileg felhalmozódott különbségek.

Az anyagi javakkal ellátottság összemérését nehezíti, hogy a javak köre nem egyértelműen összevethető dolgokból tevődik össze. A valóságos viszonyt olyan mutatók fejezhetik ki, amelyek elárulják, hogy egyik vagy másik településtípus lakói mennyire tudatosan élnek. Ami a munkával kapcsolatos tudatosságot illeti — itt elsősorban a szakismeretekre kell gondolnunk — nem valószínű, hogy különbségek mutathatók ki város és falu között. A személyes életet tükröző mutatók viszont eltérnek az erőelhasználásról, a jövővel számolásról két mutató vall viszonylag megbízhatóan: az egészségügyi és a művelődési kiadások alakulása, amelyeket Kulcsár László vetett össze az 1965—1970-es évekre vonatkozóan a mezőgazdasági termelőket; a kettős jövedelműeket; és a szellemi dolgozók és munkások kategóriáit különválasztva. A grafikonok görbéi egymáshoz erősen hasonlóan felfelé ívelőek minden kategória esetén és arra vallanak, hogy a mezőgazdasági termelők és a kettős foglalkozásúak mutatói a szellemi és munkás mutatók felé közelítenek, de azokat még nem érik el. (SÁRKÁNY MIHÁLY)

Mindent összevetve a '70-es évek társadalmi fejlődését az osztályok közötti különbségek leépülése és a rétegek különbségei (szakmák, képzettség, település stb.) felerősödése, az egykori parasztságnak a nagytársadalomba való integrálódása jellemzi.

Mindezekből úgy vélem azt a következtetést levonhatjuk, hogy ma már *nem célszerű* a döntéseket a történelmi osztálykülönbségekre alapoznia: a nagy társadalmi csoportok közeledtek egymáshoz, nyitottá váltak, a munkások, a termelősövetkezeti tagok munkahelyei között — ugyanazon munkaerőpiac közvetítésével — kétoldalú „átlépések”, szoros családi összefonódások („vegyes család”) vannak. A társadalom finomabb szerkezetűvé vált, s ezt a döntéshozatalnál nem célszerű figyelmen kívül hagyni. (SIMÓ TIBOR)

Így született az ország legnagyobb termelőszövetkezete

I.

A türkevei Vörös Csillag városi irodáján éppen arról beszélnek, hogy növény-termesztő vagy állattenyésztő szövetkezetté célszerűbb-e fejlődni. Nem hivatalos már ez a beszélgetés, nem sok híja az éjjélnek, csak a brigádértekezlet után ittmaradt tagok szállnak vitába Tóth Mihály agráregyetemi tanársegéddel — aki azért dolgozik itt néhány napig, hogy segítsen az üzemterv elkészítésénél. Mert a termelőszövetkezet területe kilencezer holdra nőtt és ez már nem gyerekjáték.

Az egyik íróasztalnál Lovas elvtárs, a csoport elnöke ül s fejebúbjára tolt sapkával azt számolja, hogy kilencszáz fejőstehenet tartani (nem holnap, hanem az ötéves munkaterv végére) sok — nem győzi a terület abrakkal, takarmánnyal.

— Ne beszélj már, van ezerötszáz holdnyi öntözhető legelőtök. Arról évente lejön legalább 400 vagon széna.

Balogh András új csoporttagnak megsűrűsödnek a ráncok a homlokán, nagyon nagyok ezek a számok. Januárban lépett be s két hónapja még, hogy a szénapadláson éppen azt mérlegelte, takarmányozhatja-e bőségesebben a tehenét, hogy kicsit többet adjon, vagy takarékoskodjon a szénával? S most kicsit zavart, mert ő sohse gondolkozott százvagonnyi szénákban csak egy-két szekérrel számolt mindig. S amellet Lovas még rá is néz várakozóan: szólj hozzá te is András bácsi. — Nehogy azt érezze az új tag, hogy nélküle döntenek, hogy ő kimarad a beszélgetésből.

S Balogh András, tegnap még kilencholdas középparasztnak ahhoz kell hozzászólnia, hogy hétszáz vagy kilencszáz fejőstehén legyen-e, 2 holdra, vagy két és fél holdra számítsanak egy számossal, abrakot hétszázötven, vagy ezer holdon termeljenek-e — s ami a fő kérdés: érdemes-e kukoricát termelni — nem jobb-e azt inkább nagyobb részt hozatni a néhány ezer disznónak, helyette pedig több rizst, gyapotot, cukorrépát termelni az öntözhető területen.

S ha szédül is a feje egy kicsit Balogh Andrásnak, ha ráncolja is a homlokát, azért csak dagasztja a büszkeség, hogy egyszerre kilencszáz tehén gondja szakadt rá is, azt pedig érzi, hogy most valami más, valami döntően más következik, mint ami eddig volt. Ő talán azért lépett be, mert kecségtette a csoporttagok 15—20—25 ezer forintos jövedelme, de látszik már, hogy nemcsak erről van itt szó. Mekkora feladat ez a kilencezer holdas gazdaság, s milyen csodálatosan szép feladat. Az ő gondjuk mindenestől, tőlük függ egészen, hogy élnek majd vele.

— Hajh — ennyit mond halkan Balogh András — leveszi meg felteszi drótkeretű szemüvegét. — Hogy ez a Lovas is, hogy beletanult a dologba. Egy perc alatt fejből számolta ki az ötezer számossalatra eső abrakmennyiséget, azt is, mennyi föld kell hozzá. Hogy beletanult!

Hogy tanult bele Lovas elvtárs? Három éve még ő is beleizzadt volna, ha nem kilencezer, de csak ötszáz holdas gazdaság vezetéséről esik szó. De különben is, három éve... mi volt itt három éve? Még annak sincs három éve, hogy a Vörös Csillag született. S ha kérdez az ember akárkít a régi, az alapító tagok közül, hogy mi a kevi „földindulás” titka, mi nyerte meg a középparasztok tömegét, mitől fejlődött ekkorát a Vörös Csillag és a többi csoport — hát csak a vállukat vonogatják, s kezüket tárják szét: a Párt. Ezt mondják jól-esőn, büszkén mosolyogva: a Párt csinált itt mindent... Azért sikerült, mert erős volt a pártszervezetünk... S ezt felelik megfontoltan, gondolkozva: a Párton múltott minden... a kommunistákon.

Egymondatos válasz nem is mondhat mást, ha igazat akar mondani. De hogy kezdődött mindez? Éppen két éve, hogy négy apró, úgynevezett „vad-csoport” összeállt Túrkevéen, s megalakították a Vörös Csillagot. Volt hatvanhét tagjuk összesen, köztük néhány komoly, öntudatos szegényparaszt, aki azért kezdett hozzá, már, hogy a Párt útmutatását követve, bebizonyítsa a szövetkezeti gazdálkodás fölényét s a benne rejlő óriási lehetőségeket. Hatvanhét ember iga nélkül, akkor még gépállomás nélkül, tapasztalatok nélkül. S az emberek sem álltak valami szilárdan, rendíthetetlenül az új, a szövetkezés mellett. Nyolc vagy tíz volt akkor közülük kommunista. Rosszul kezdődött a munka.

II.

Volt aki akkoriban azt híresztelte: tízezer forint jövedelmet minden csoportagnak biztosít az állam. Amit még termelünk, az csak ráadás.

A tagok hitték vagy nem, sokan reménykedtek: hátha így lesz. A környékbeli parasztok pedig azt mondták: kész kell azoknak, nem munka.

— Az államon akartok ti élésködni — mondta Gál Antal 11 holdas középparaszt Bernát elvtársnak, a csoport párttitkárának. S nemcsak a Gál Antal véleménye volt ez. Ami pedig még nagyobb baj volt: nem is lehetett mindjárt megcáfolni.

Tóth Lajos kanász annyira számított a tízezer forintra, hogy a kezére bízott disznókkal nem is ért rá törődni, 180 malacból elpusztult 110. S nyárra, mikor a tagok kezdtek szűkösen lenni élelemben, egyre többen mentek el nap-számba — ott rögtön kapnak pénzt, az itteni terményre pedig mennyit kell még várni.

— Úgy dolgozunk — mondta gondterhelten Seres János elvtárs egyik taggyűlésen — mintha az urakat várnánk vissza. A tehenek piszkosak, a trágya nincs kihordva, a malacok döglenek, s az emberek mindennel inkább törődnek, mint a saját munkájukkal.

Mikor megkezdődött az aratás, az aratócsapat szombat délben abbahagyta a munkát: erre a hétre elég volt. S ottmaradtak a kévék vasárnap is a tarlón, jött az eső, tönkrementek. Szólni az embereknek? Szólni lehet, de ki hallgat rá? Azt felelnék: nekem ne dirigálj! El tudom látni a magam dolgát! Miért szakadjak meg!

Az aratást be kell fejezni. Kipereg a szem, ha asztagba nem kerül, megázik, kicsirázik — a munka sürgős, késlekedni nem lehet. Éjszaka is dolgozni kellene. Bernáth elvtárs, a pártszervezet titkára látta: ezen segíteni kell.

— Elvtársak, a mi kötelességünk, hogy az embereket megmozdítsuk — mondta a pártértekezleten.

Összehívta a népnevelőket: a kommunisták személyes példaadással járnak az élen. Elvtársak, a magunkéban dolgozunk, csak nem hagyjuk pusztulni a termésünket?

Egyik aratási napon Seres elvtárs odament az aratócsoporthoz: dolgozzunk még az éjszaka is. Nem voltak hajlandók. Hogyisne éjszaka.

— No, akkor én megyek. — S vállára vette a kaszát. — 74 éves vagyok, de még elég erőt érzek magamban arra, hogy ne hagyjam tönkremenni a termésünket.

Vele ment Makkai János, Farkas Bálint, s még néhány ember. A többiek meg csak néztek utána, aztán egyik a másik után szégyelte meg magát, felállt a bogrács mellől, eltűnt — egy-két óra múlva az egész aratócsapat ott dolgozott a 74 éves Seres János mögött, holdfény volt, arattak egész éjszaka.

III.

Csépléskor történt, hogy Gál József szekéréről leszóródott néhány kéve, Gál József nem vette fel. Keresztül ment rajta egyik szekér a másik után, kicsépelte mielőtt a gépbe került volna. Figyelmeztették rá, de csak nevetett: azért, hogy felszedje, nem jár munkaegység.

Akkor összeült a fegyelmi bizottság, megtárgyalni Gál József ügyét.

Kádár Sándort már kizárták — kulákoknál töltötte a fél életét, de nem-hogy szembefordult volna azzal, aki szipolyozta, hanem napszámba járt hozzájuk sürgős munkaidőben is, faképnél hagyta a csoportot. Sőt, rémhíreket is szállított a csoportról: lopnak, veszekednek, csalják egymást, a készre spekulálnak, erőszakoskodnak az egyéniekkel, nem lesz belőle semmi... Szilágyi Lajost is kizárták, darát lopott a malomból. Súlyos esetek ezek, nem lehet megbocsátani, az ilyen ember nem közéjük való ember, az ilyet senki se sajnálja.

A Gál József esete viszont egészen más.

Gál József nem rossz munkás. A Pártnak is tagja. A vezetők öntudatos szegényparasztnak ismerték.

Éppen ezért, annál súlyosabb az ügye. Azt mondják a környékbeli kulákok, hogy a kommunisták így becsülik meg a gabonát, csak a kereseten, a munkaegységen jár az eszük. A csoport tagjai pedig azt látják, hogy lehet és szabad semmibevenni a termést, mindannyiunk közös munkája eredményét, lehet rosszul is dolgozni, úgyis csak az számít, mennyit keresünk. Kárbavész a példamutatás, a csirázni kezdő munkaszeretet. Ha kezdte valaki már megérteni, hogy a sajátjában dolgozik, hogy higgye ezek után, mikor Gál József szekérrel hajt át a leszóródott kévéken?

S elhiheti ezek után az egyéni paraszt, hogy a csoportnál éppen úgy, még talán jobban megbecsülik a közös termést, közös vagyont, mint ő a sajátját? Mikor azt hallja, már felnagyítva, kiszínezve, hogy a Vörös Csillagnál „térdig járnak a lovak a gabonában?”

Nem, ha Gál Józseffel nem lesz semmi, ha csak megdorgálják, s meggy majd minden a maga útján, akkor csatát vesztek. Akkor nem haladtak előre egy lépéssel se, sőt visszaestek. Gál Józsefet ki kell zárni.

Ezt végiggondolni és tudni nem nehéz. Seres János éppen úgy azt feleli magának, ha töpreng ezen: ki kell zárni — s így véli Lovas is. Bernáth elvtárs, a párttitkár is, Vad András brigádvezető is.

De könnyebb erről gondolkozni, mint csakugyan megtenni, kizárni Gál Józsefet. Mindjárt az út meg mindenkit, hogy tulajdonképpen mit tett? Az a néhány kéve búza? Olyan nagy érték az? A többhónapos jó munka nem számít? Tavasszal lekváros kenyéren élt családotól Gál József — mégis kitartott — nem nézett máshol kereset után. S most lökjék ki maguk közül? Tudják-e majd a szemébe mondani, hogy mehetsz, nem kellész?

Van, aki úgy érzi, hogy lemond inkább a tisztségéről, csinálják ezt meg mások, nélküle. Ez persze gyávaság, a tisztségről lemondhat az ember, de arról nem, hogy kommunista és a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztése a feladata. S fejlődhet-e így a mozgalom? Ki kell tépnünk magunkból azt, ami visszahúz a múlt felé, ami akadály az előbbrejutásban.

Pedig Gál József olyan jó, dolgos ember. A lovakkal senki nem tud jobban bánni nála. S mikor Bernáth találkozik vele az istállóban, nehéz nézni, ahogy idegesen, szorongva néz feléje, nem szól, nem meri megkérdezni, hogy na mi lesz, de ez a kérdés van az arcán. S hogy könnyítsen magán, végül hetykeséget erőltet.

— Ítéleztek? Bírósgot játszottok? Kített az esztendőm?

Kített — Gál Józsefet kizárja a taggyűlés. Nem olyan egyszerű ez, az emberek meghallgatják a vádat, van, aki azt gondolja: illet én is tettem, holnap engem zárnak ki? S van aki sajnálja, szegény. De ezek hallgatnak.

Másnap, harmadnap lógatják a fejüket a vezetők. Nem tudják még, erősebbek lettek-e, vagy gyengébbek. A munka, az egyelőre nem igen megy jobban.

Néhány nap telt el. Építik az új juhaklot. Lévai Károly elvtárs látja a kelletlen munkát, a szótlanságot, azt mondja az anyaghordó fiataloknak.

— Gyűjtsatok rá fiúk, itt a dózsim. Aztán lássuk, győz-e négy ember hordani a kezem alá?

Lévai Károlyra rárogyott 46-ban a városháza építkezése, beteg, rossz lábú ember azóta is. S ezen a napon nyolc és fél köbméter falat rak fel, nem egyszer szegyenbe hozza a keze alá dolgozó négy fiataalt, hogy neki kell várnia az anyagra. Rágyújt ilyenkor, s odahunyorít rájuk: nem menne jobban?

A rizstelepen Vad András brigádvezető pihenőidőben megbeszéli a brigádtagokkal a helyzetet, a napi politikát. Jónéhány megbeszélés kell, de hát végül is meg lehet azt érteni, hogy ha a föld már a miénk, becsület dolga a jó munka. S lehetetlen is munka nélkül építeni. Ki hiszi azt, hogy mert demokrácia van, termelőcsoport van most már, lehet dálni a meglevőben, felélni a kész? Ostoba ember az ilyen.

Otthon a földjét talán parlagon hagyta az ember, mért nem kérte számon senki? S nem kelt fel reggel a jószágot megetetni, mert nem állt intéző a háta mögött? Na ugye, hogy felkelt!

S nevetgélnek. Jólesően nevetgélnek az emberek, mikor megkérdezi végül is Vad András brigádjának egyik volt cselédtagját:

— Hát te? Nem tudsz intéző nélkül dolgozni?

— Dehogynem.

S másnap már a fél brigád figyel, ki érkezik késve, ki hanyagolja a munkát. S kérdik az ilyent kajánul:

— Otthon a tehened elfelejtetted etetni?

Vagy: — Napszámba is késve jártál? Vagy: az **kedvesebb** volt, mint most a sajáted?

IV.

Múlik az idő. Nagy mozzgató- és nevelőerő a közös munka. Balogh László öt-holdas paraszt meglátogatja egyszer a csoportot, elnézegeti az állatokat különösen, új disznóól, ököristálló épült fel a semmiből, kovácsműhely, bognár-műhely van a csoportnál — ekevasat éleznék, tört kereket két óra alatt javítanak meg, a tehenek fényes szőrűek, gömbölyűek, a disznók 22 százalékos daraértékesítésre híznak. Az egyéni gazdák figyelik a csoportot és sok minden tetszik benne. A munkaverseny is.

Madarász Imre és Sarkadi Kálmán a kezdeményezők: munkacsoportvezetők, kihívják egymást és munkacsoportjaikat versenyre. Követi a példát a rizstermelő DISZ-brigád, a női brigád. Kialakul a versenykedv.

Árvai Krisztina pár napos fiatalasszony, egyéni versenyre hívja ki az asszonyokat répakapálásban. S halad is, mint egy gép, estére majd háromszorosát teljesíti a szokottnál, aki kiszámítja, látja: 270 százalék.

Tóth Mihály, a növénytermesztési brigádvezető sokallja. Utánanéz: ez bizony összehányt munka. Megmaradt a gyom, éppen, hogy földet húzott rá Krisztina. „Zöldre feketét” — ahogy mondják.

Most mi legyen? Jó munkás az asszonyka, lelkesíti is a többit. De meddig? Addig, míg észre nem veszik, hogy felületesen, csak nagyjából bolgozott. Akkor azt mondják: így is lehet? Hát ez a verseny?

Tóth elvtárs csóválja a fejét, azt mondja Krisztinának:

— Holnap csináld végig a tegnapi munkád újra.

— Már miért?

— Rossz munka. A verseny az, hogy ki dolgozik jobban... nem az, hogy ki rosszabbul.

Krisztina elpityeredik, van aki megsajnálja: ej, hisz más is csinál hibát. — Elkecsereedik a brigád is, mikor aratáskor Katona Lajos elvtárs végigmegy a táblájukon s visszaküldi őket másnap: annyi kalászt hullattak el, hogy ez már pocséklás, felelőtlenség, csinálják újra.

De a pityergést Krisztina harmadnap abbahagyja, a DISZ-munkacsoport jobban vigyáz a kalászra s aki látta, megtanulja, hogy nem könnyű keresetről, hanem mentől jobb munkáról van itt szó.

Hiszen nyilvánvaló: egyéni paraszt magát csapná be a rossz munkával, de kit csap be a csoporttag? A többit? Nemcsak a többit — az országot is, s a dolgozó parasztok százezreit, akiknek a Párt azt mondja, hogy a szövetkezeti gazdálkodás a követendő út — akiknek mi az utat mutatjuk. És magát is: ha kevés terem, hiába a sok munkaegység, mi jut majd egyre-egyre?

V.

Simon Sándor 20 holdas középparaszt földje a rizstelep mellett van. Ha behunyná a szemét is, szinte látná, hogy 36,5 mázsás átlagot értek el a szövetkezetiek a rizstermelésben. De nem hunyja be, dehogy hunyja be Simon Sándor a szemét, inkább naponta el-ellátogat a rizstelepre, akár öt percre, ha több ideje nincs.

S ilyenkor nemcsak a munkát nézi, hanem szót is hall: látja Sándor bátyám, jövőre megkészserezzük a rizsterületet... Aztán meg, legalább kétezer hold itt az öntözhető terület, benne a maga földje is.

Azt nem is sokszor mondják hogy „nekünk 15—20 ezer forint az évi jövedelmünk családonként”. A zárszámadáskor úgyis megtudja Simon Sándor is,

a többi dolgozó paraszt is, ha zár alatt tartanak, akkor is kiszivárogha, úgy érdekli már a Vörös Csillag dolga Túrkeve ezer és ezer dolgozó parasztját.

Simon Sándort nemcsak ez érdekli hanem az is, hogy mikor bemegy egyszer a csoporthoz, Tóth Mihály éppen akkor figyelmezteti az egyik fiatal kocsist: elhullajtottad a szalmát...

Nem, a szénát azt nem hullatja már itt el senki. Az ilyet még a libapásztor gyerek is megszólítaná. A szalmát, azt se tűrik, mert néhány elhullt szál nem nagy kár ugyan, de csúfítja az udvart, s ezt Simon Sándor megjegyzi magának: ezek nemcsak a vagyona ügyelnek, hanem a házuk táját is nagyon rendben tartják. Meg is látszik: Simon Sándorról azt mondják, hogy ő aztán rendet tart otthon — nohát a csoportnál még ő se talál hibát.

Balogh László ötholdas „egyéni”, mikor meglátogatja a csoportot, látja, hogy élezik az ekekapát. S felderül mindjárt az arca. Szóba is elegyedik a kovácsokkal.

— Így szokták?

— Így elvtárs!

— En is azt mondom. Az életlen ekeka csak dúrja a földet, félrenyomja a gázt, az újra kinő egy hét múlva. Én kétholdanként élezem.

S örül neki, hogy lám, mennyire egyet gondolnak, ő meg a csoport. Még abban is, hogy ő a tavaszon négyzetes tengerivetést próbált ki, hogy keresztbe hosszába járhasson benne az ekekapával. S a csoport is ezt csinálta — csak nem két holdon, mint Balogh, hanem néhány százon. Jövőre talán néhány ezren. És ami nagyon fontos: géppel vetik.

Úgy, hogy mikor Balogh Lászlóhoz mennek a népnevelők januárban, őt ugyan nem kell agitálni. Avval kezdi, hogy aláírja a belépést, csak azután tér rá, hogy: most már meséljétek el elvtársak, hogy is lesz ez.

VI.

Hogy is lesz ez? Erről ugyan könnyű beszélni. Elképzelheti azt mindenki, aki látja az eddig megtett utat, a fejlődést: azt, hogy lettek a csoportba lépő egyéni dolgozó parasztok másokká: meggyőződtek benne, hogy a közös vagyona gyarapítása az egyéni felemelkedés útja is — és nem is csalódtak.

Persze nem Balogh László kérdez egyedül ilyesmit, hanem más is, majdnem mindenki. S a csoporttagok többnyire abból indulnak ki, ha a jövőről esik szó, hogy milyen a múlt. Elmondják: Gál Józsefet a múltban kizárták, de később visszavették s ime, ma a legjobb, legdolgosabb tagok egyike. Így fejlődik az ember a közösségi munkában.

— Gondolják el, milyen jó érzés: teljesítem a napi munkám jól, s nemcsak azt tudja utána az ember, hogy gyarapította a saját munkaegységét, keresett, hanem azt is, hogy hány más ember, más csoporttag életén segített vele, ha becsületes munkát végzett. Felelős dolog ez, azért szép.

Lévay Károly már nem is számolja, hány embert győzött meg. Sokat. Negyvenet, ötvenet... S nemcsak most, a népnevelői munkájával. Azzal se kevésbé, mikor két éve versenyre hívta a fiatalokat. Bernát elvtárs, a párttitkár pedig azzal is, hogy harcolt a helyes, igazságos jövedelemelosztásért, a munkaegység bevezetéséért. Benne van a mai sikerben a múlt minden erőfeszítése és eredménye, S mert jók voltak az erőfeszítések, mert jó úton vezetett a Párt. Hát így lett a Vörös Csillag az ország legnagyobb termelészövetkezte.

SARKADI IMRE

Számít-e a számítógép?

H. Hollerith bizony foroghat a sírjában, ahányszor „emlegetik”; 1890-ben aligha gondolta, hogy csaknem száz év múlva Magyarországon az üzemvezetők és a művezetők körében oly nagy „népszerűségnek” örvend, hogy szidják, mint a bokrot. Merthogy ő találta ki ezt az „egészet”, ahogy emlegetni szokták egy-egy üzemben kínosabb esetekben. Ugyanis a múlt században élt amerikai statisztikus volt az, aki munkájához valóban először „talált ki” olyan szerkezetet, amely a kilyukasztott kártyákat — így a rájuk rögzített adatokat — meghatározott tervek szerint rendszerezhetette. A jelenkori számítógépek hajdani elődje természetesen még egyszerű alkotmány volt, megjelenésétől a mai modern számítóközpontokig megannyi állomás után jutott csak el addig, hogy általános részese lett életünknek, akár tudomásul vesszük, akár nem, akkor is.

Országos állapot és megyei helyzetkép

Milyen ez az imént említett állapot? És főleg mennyire különbözik, vagy különbözhet egy olyan közigazgatási terület, mint Szolnok megye „számítógépes jelene” a többiétől? Mi jellemzi és összevethető-e — netán külhoni — gazdasági, földrajzi egységével? Mielőtt ezekre a kérdésekre válaszolhatnánk, néhány fontos momentum: napvilágot láttak olyan statisztikai felmérések, amelyek szerint az utóbbi száz esztendőben a termelő munka termelékenysége a tizenötösörösré emelkedett, ugyanakkor az irodai tevékenység ugyanezen mutatója csak 150 százalékkal növekedett. Természetesen nem szabad leszűkítenünk csupán az adminisztrációs területre, mint a felhasználás egyik neuralgikus pontjára a számítógép alkalmazhatóságát. Más ellentmondások sötétjei is tartkíjják a jelenről illetve a közelmúltról alkotott számítógépes helyzetképet.

Például, hogy szűkebb hazánkban maradjunk: egy évtizeddel ezelőtt a megyében úgyszólván nem lehetett beszélni számítógépek használatáról. A meglevő adatfeldolgozók, a betáplált adatok „ide-oda tologatásán” túl alig-alig adtak valami többletet. A hatvanas években a számítógépes kapacitás túljádonképpen csak a fővárosban koncentráldott, ugyanakkor az évtized végére már jelentős ipari gócpontok alakultak ki a vidéki ipartelepítés nyomán Szolnok megyében is. Ezt az ellentmondást oldotta fel némiképp, hogy 1970. január 1-én elkezdett dolgozni a szolnoki vasútállomás szomszédságában — meglehetősen rossz helyen, de erre még visszatérünk — a Számítástechnikai és Ügyvitel-szervező Vállalat gépe. Rá egy évre a kormány elfogadta a ma is „élő” Számítástechnikai Központ Fejlesztési Programot. Kibontakoztak az ESZR, az egységes számítógéprendszer és az MSZR, a mini számítógéprendszer körvonalai.

Jelenleg több mint 700 kis, közép és nagy teljesítményű számítógép dolgozik az országban, a megyében a nagyobbak: egy R 22-es, két R 20-as, egy R 10-es és frissen kicsomagolt állapotban egy R 5-ös.

Csak ennyi? Kédezhetnénk — rosszul. Ugyanis hasznosabb a meglevő géppark tételes felsorolása helyett arról beszélni, — bár ez is egy a sok lehetséges mutató közül — hogyan és mire használják ezeket a masinákat. A kérdés megfogalmazása így megköveteli az alkalmazás minőségi mutatóinak vizsgálatát. De vannak-e egyáltalán ilyen mutatók? Mint minden megyében, így szűkebb hazánban is meghatározó a SZÜV számítóközpont nagysága. A megyeszékhelyen dolgozó központ ötödiknek állt munkába az országban, így nyilván helyzeti előnye van azokkal szemben, ahol mostanában kezdik meg a munkát. A szakemberek úgy tartják, ha a számítógépes helyzetet vizsgáljuk, s Budapestet kivesszük a nagytó alól, úgy Szolnok megye a tizenkilenc közül az első harmadban található a rangsorban. A szolnoki számítóközpont mintegy 40 partnerrel áll kapcsolatban, a megyei számítógépes munkáknak mintegy felét végzi el. A másik felét pedig azok — számukat nehéz pontosan meghatározni, — akik saját vagy tröszti, ágazati számítógépekkel dolgoztatják fel.

Üzemek, vállalatok számítógép-közelben

Egy-egy intézmény vagy vállalat a következőképpen juthat „számítógépközelbe”. Megrendelt valamilyen, a tevékenységhez fűződő munkát a SZÜV szolnoki számítóközpontjától. (Pl. a Szolnoki MEZŐGÉP így kérte az anyagkészletek feldolgozását.) Vagy: megrendel valamilyen, a tevékenységéhez fűződő munkát egy ágazati szervező és számítógéppel rendelkező intézettől. (Pl. a Beton- és Vasbetonipari Művek szolnoki gyára az ÉGSZI-val készítette el az állóeszközparkot felmérő úgynevezett gépkataszterét.) Esetleg vásárol egy gépet. Vagy: az adatait feldolgozza kis gépecskéjén és továbbítja a központi, a tröszti nagy berendezéshez. (Pl. a Gelka megyei kirendeltsége Ascota adatfeldolgozókról adja tovább az adatokat a fővárosi gépnek.) Végigzongorázva a lehetőségeket, eljutottunk a művezetőkig, akik a termelésirányítás számítógépes rendszerének bajait szenvedik. Bevezetőmben erre utaltam, kissé általánosítva a jelenségeket, hiszen a számítógép alkalmazása, az adminisztrációtól az irányítási szisztémáig, megannyi változást igényel az üzemi vezetők munkájában.

Sok számítógépes olvasván ezeket a sorozat felsőhajthat, bárcsak szenvednénk! A Neumann János Számítógéptudományi Társaság évkönyvében ugyanis ezt olvashatjuk a számítógépek helyzetéről: „Az általános elmaradás szülője az elmaradás tartósításának: fejletlen környezet, fejletlen árviszonyok, kevésbé megbízható szolgáltatások összefüggő sártengerében totyogunk...” Az alkalmazások sorát végignézve láthatjuk, hogy az első lépéseket ott tették meg, ahol a hatalmas adminisztráció nyűgétől szabadította meg az intézményeket, az üzemeket a gép. Például: értékesítési ügyviteli pénzügyi feldolgozások, bértételek feldolgozása, anyag- és készletgazdálkodás. Az OTP-n keresztül a Békés—Szolnok megyei Élelmiszer és Vegyiáru Nagykereskedelmi Vállalatig. Ma már úgy tűnhet, hogy ezen a fronton sikerrel tört be a számítástechnika. Vagyis felismerték a vállalatok, az intézmények, hogy mennyivel gyorsabb, pontosabb és megbízhatóbb, ha csak beszállítják a bizonylatokat, s a többi a gép dolga.

A gép könyörtelen és pontosságot követel

Persze ez sem egészen sima út, noha mind többen élnek vele. (Kérdés, hogy ez a mennyiségeknek tekinthető előrelépés vajon az eredmények közé sorolható-e?) Vegyük például az anyagkészletek feldolgozását. A Szolnok megyei Víz- és Csatornamű Vállalat saját ügyviteléhez, a számlázásaihoz vásárolt egy TPA-i típusú gépet. Elhatározták, hogy gépre viszik az anyag és a készletek vándorlását. Régebben hogyan figyelték ezt meg? Beérkeztek a raktárba a tételek, kiadták a bizonylatokat, s ezeket hó végén összegyűjtötték. Azután rendszereztek, szorgos kezek szétszedték, összerakták az összesereglett dokumentumokat, tételeket — míg kijött egy jegyzék. Egy másik adathoz ugyanígy, ugyanezt, ismét. A gép, az a bizonyos „álomban sem képzeltem volna, milyen könyörtelen, szívtelen könyvelő” pillanatok alatt megoldja ezt a szinte sziszifuszi feladatot. Igaz, nem ismer tréfát. A 3334445 nem lehet 3334446, mert neki ez már más, mégha minden jel arra mutat egyébként, hogy az a kód csak ötösré végződhet. Kíméletlenségét bizonyítja, hogy az említett vállalatnál sem engedett feldolgozni tavaly az év harmadik negyedében 24 ezer raktári „mozgásból” 4 ezer ötszázat. Viszont meghálálja a pontosságot: gyorsan elkészíti a „főkönyvi” feladásokat, az eredményeket többféle formában közli, kalkulációs táblákat produkál, s láthatóvá teszi, hogy egyes munkákra milyen anyagot és főleg milyen értékűt használtak fel. (Olvasható a vele készített tábla mint egy regény, esetenként akár egy rémregény...) Kideríti ugyanis azt is, hogy mennyi ideig áll, ücsörög a polcon, a sarokban egy-egy anyagféléség. (Egy másik vállalatnál mesélik: amikor gépre kerültek az anyagok, megállapították, hogy bizonyos tételekből 40 évre elegendő készlettel rendelkeznek!)

Az első és ma már mind gyakoribb lépésekről esett eddig szó — hasznukról viszont még kevesebbet beszéltünk. Régen divat volt szakmai berkekben a laikusoknak arra a kérdésére, hogy „na és mennyi létszámot takaríthatnak meg így”, azt válaszolni: rossz a kérdés, mert hogy a haszon nem itt jelentkezik. A munkaerőinséges években viszont már ez, létszámmegtakarító hatása is a számítógép népszerűsítésének egyik oka lett. Mert például az OTP-számlákat feldolgozni vagy a Békés—Szolnok megyei Élelmiszer- és Vegyiáru Nyakereskedelmi Vállalat árucikkeinek „napi terítését” elvégezni „gyalog”, ahogyan szakmai berkekben mondják, képtelenség. De említhetnénk a Szolnoki MEZŐGÉP példáját. Amikor létrehozták a vállalatot, a szerteszét fekvő gyáregységek szinte ahányan voltak, annyifelé dolgoztatták fel anyagbizonylataikat. Pusztán az a tény, hogy egy kézbe fogták a megrendelések sokaságát, már meglátszott a készletek nagyságán, az csökkent.

Eredményesen szól bele a termelésirányításba

Persze igazán ez még mindig nem termelésirányítás. Jobban mondván annak csak egy része. Arról ugyanis, hogy hol, mit csinálnak, nem tudnak a gépek, tehát hogy hol, mit csináljanak, abba nincs is beleszólásuk. Néhányan mondhatják, ez nem igaz, mert szép számmal akad üzem, ahol a számítógép aktív részese a tervszerű, megelőző, karbantartó munkának, a tmk-nak. Ez valóban így van, ha a felújítói, a karbantartói tevékenységre azt mondjuk: termelés. Mielőtt azonban a „Ki a hasznosabb, a szolgáltató, aki nélkül nem mennek a gépek, vagy a gyártmányokat előállító” című, meglehetősen meddő vitába

jobban belebonyolódnánk, beszéljünk a számítástechnika e téren elért eredményeiről. A BVM szolnoki gyárában a rekonstrukció és egy új beruházás megvalósításával párhuzamosan kidolgozták — az Építésgazdasági Szervezési Intézet szakemberei végezték el a munkát — a gépek számítógépes megfigyelésének módját. Eme rendszerrel állandóan naprakészen tudnak a berendezésekről, azok fontosabb egységeiről, úgyszólván mindent. Hosszabb távon a gép segítségével kialakul a kép: ha állnak, miért állnak, mi kell ahhoz, hogy menjenek; kiderül, hogy mindig X-nél, Z-nél romlik el valami, lehet figyelmeztetni, fegyelmezní. Nem „szemre”, tapasztalati úton állapítják meg a felújítandó géprészek cseréjét, karbantartását minderről pontos tájékoztatást ad a gép. Tájékoztatja a gyáriakat arról, hol található a gyártási folyamat kritikus pontjai, és hogyan szabadítható fel kapacitás. Vannak olyan gépek a gyárban, amelyek ha állnak, 100 ezreket „vesznek ki” az üzem zsebéből. A számítástechnika alkalmazásának hasznosságát illusztrálni itt — nem kell különösebb kommentár. Más példa: van olyan vállalat, ahol az állóeszközök értékének nagysága, a „féleségek” mennyisége követeli meg a számítógép alkalmazását. A Nagyalöldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalatnál ez az érték meghaladja a hétmilliárd forintot. Egységes karbantartási elvek szerint végigreperálni a berendezéseket, szinte beláthatatlanul nagy munka, hihetetlen mennyiségű információt igényel a berendezések állapotáról, a felújítás lépéseiről, a szükséges anyagokról, alkatrészekről. S még egy tanulságos eset: a Szolnoki Cukorgyárban a kampányok közötti hálóterves, számítógépes karbantartási rendszerrel évről évre egyre több munkát végezhettek el saját maguk az üzemiek. (Köztudott, hogy idegen kivitelező vagy karbantartó közreműködése drága dolog.) Az üzem eredménye — ebben foglaltatik a nyereség is — az alkalmazás előtti évben: —53, az alkalmazás utáni esztendőben +34, majd +152 millió forint.

Az említett üzemek tehát valóban eredményeket könyvelhetnek el. Kérdezhetnénk, mégis miért akkor a kérdés: tényleg sikernek számítanak-e a megtett lépések? Miért az idézett „totyogás a sártengerben”? Magyarozatként szolgáljon egy személyes vallomás. Az egyik, megyénkben található számítógép operátora mondja: csalódott a számítástechnikában. Megismerte a rendszer lényegét, működését, elvét, olyan ez nekem — mondja — mint otthon egy vasaló. Pedig azt szeretném, ha olyan lenne, mint egy varrógép. „Kihozni” vele valamit — építeni arra, hogy mi a véleménye, s még sorolja a kívánalmakat tovább. A kérdésre, hogy mennyire használják ki a gépet — azt mondja, rossz kérdés. Futhat ugyanis a gép éjt nappallá téve, három műszakon keresztül, az is üzemidőnek számít, és mondhatják, tökéletes volt a kihasználása, pedig csak ide-oda teszi, sorolja az adatokat, tábláz naphosszat, dolgoznak a sornyomtatók, de nem használja a központi egységét, az nem tesz semmit sem. A lényeg tehát az, hogyan, miként élünk az adott kapacitással, azzal a lehetőséggel, hogy a gép a betáplált adatok alapján véleményynyivánításra is képes.

A termelésirányítás az, ami próbára teszi a berendezést és az embert, az irányítóját egyaránt. Annak, hogy a megyében ezen a területen a számítástechnika nem kapott teret, több oka van. Az egyik például, hogy amíg az R 20—22 típusú gépek munkába nem álltak, nem is lehetett beszélni ilyen jellegű és mélységű ténykedésről. A termelésirányítás ugyanis igen nagy tömegű adat tárolását követeli meg. A kisebb gépek nem is rendelkeztek az említetthez hasonló tárolókapacitással. Hazánkban nem is „hoztak” forgalomba olyan prog-

ramot, amelyek alapul szolgálhattak volna egy-egy ilyen munka elvégzéséhez. A SZÜV például nemrégiben vásárolt egy TMS adatbáziskezelő rendszert, amely már alkalmas az úgynevezett tir, azaz termelésirányítási munkához, Csakhogy ez kevés. A Hűtőgépgyár R 20-as gépével is elkezdődött a tir előkészítése. A gép a termékstruktúráját a darabjegyzéken keresztül a létszámon, a gépi kapacitáson át a normákig számtalan adatot kíván meg. Pontos adatot! Kiderül — mint ahogy volt rá példa — nincs norma valamilyen munkára. Nincs, mert sürgősen el kellett végezni a feladatot. A gép viszont ilyen érvet nem fogad el. A rendszer kidolgozása tehát alapvető változásokat követel meg a fejekben, a munkapadok, a művezetői, a szerkesztői asztalok mögött. Csakhogy ha valaki a saját „manuális” szisztémájával dolgozott tíz-húsz évig, még csak nem is érzi, nem is érti, hogy becsontosodottsága miatt is ítéendő el — morális és gazdasági szempontok miatt. Nehéz látni a számítástechnika alkalmazásának a „végét”, azt, amikor a gép tervvariációkat ad egy vállalat vezetőinek, amikor a tárgyalásokhoz kapacitásfelmérést és optimalizációt végez. A változásokban, a szervezeti átalakulásokban, az adminisztrációban persze az alanyok többnyire nem is érdekeltek, noha ez plusz munkát jelent nekik.

Tudni kell, hogy mit kérdezzünk a géptől

Számítástechnikát az egyetemeken az utóbbi fél évtizedben kezdtek el intenzíven oktatni. (A középiskolai számítástechnikai kultúra kialakításáról ne is beszéljünk. A Neumann János Számítógéptudományi Társaság megyei pályázatára beérkezett középiskolás dolgozat készítője a „fehér holló” kategóriához tartozik.) Nem is csoda, hogy nem tudnak mit kérdezni a vezetők a géptől. S ez még nem lenne baj, de meglehetősen kevés helyen dolgozik olyan apparátus, amely javaslatokat tudna adni a felvetendő kérdésekre. (Egy vállalat programozói, szervezői mesélik, hogy a SZÁMOK — ez a számítástechnikai szakembereket oktató hazai központ — vezetőket informáló, felvilágosító, oktató tanfolyamára szóló meghívókat is nekik szignálják. El is mennek meghallgatni azt, amit már megtanultak és tudnak. Amott pedig, a vezetők nagy részénél, marad a tájékozatlanság, és egyszerre a laikusokban a számítógéppel szemben meglevő csodálat vagy ellenállás.)

Mindeddig a felhasználói körről beszéltünk, magukról a gépekről, a „kezelőkről” nem sok szó esett. (A számítástechnika sikere vagy kudarca ugyanis elsősorban az előbbieken múlik. Egy számítógépes kezdeményezés könnyen megbukhat az alkalmazók „jóvoltából”.) A számítástechnikai szakmák igen népszerűek, különösen a fiatalok körében, még akkor is, ha kiemelkedően nagy jövedelmet nem biztosítanak. Példa erre a szolnoki számítóközpont esete, ahol két adatrögzítő állást hirdettek meg tavaly, és 38-an jelentkeztek. Színvonalát is fémjelzi, hogy a 190 dolgozót számláló apparátusból 45 diplomás szakember. Egy, a szolnoki számítóközponthoz hasonló munkahelyre manapság — mondják — olyan nehéz bejutni, mint a háború előtt a MÁV-hoz, vagy a postához. A munkaerőhiány fogalmát tehát nem ismerik, noha igen fegyelmezett helytállást kívánnak meg a berendezések. A figyelmetlenségek, a fegyelmezetlenségek komoly hibát okozhatnak: képzeljük csak el, milyen értékekről tud a gép az OTP-számlázás esetében, vagy milyen botrányos lenne, ha a számítóközpont miatt nem jutnának el egy-két napig a szükséges élelmiszerek az üzletekbe.

A népszerűség ellenére számítógépes berkekben mégis divat beszélni a software válságáról, ugyanakkor pedig szokás emlegetni manapság a perifériák forradalmát. Kicsit durván lefordítva, „köznapi” nyelven mindkét „jövendölés” az adottságok, a lehetőségek jobb kihasználásának problémáira utal. Világviszonylatban is sokkal gyorsabb volt a gépek teljesítőképességének fejlesztése — egy másodperc alatt nem néhány, hanem sok száz millió műveletet végeznek már el — ugyanakkor a berendezést kiszolgáló egységek mondhatni csigalassúsággal dolgoznak, fejlesztésük sem volt ilyen ugrásszerű. Vegyük például a mágneses-lemezparkot. Most kezdenek „bepötyögni” az országba olyan mágnes lemezek, amelyek szinte egy nagyságrenddel nagyobb, 100, 200 millió elemi adatot képesek tárolni elődeikhez viszonyítva. (Nemrégiben a szolnoki számítóközpont is vásárolt hatot az Egyesült Államokból). De a tárolóháttér mellett az sem lényegtelen, milyen programokkal, programcsomagokkal dolgoznak a gépek. Éppen a SZÜV-nél jöttek rá, hogy felesleges többszörösen feltalálni a meleg vizet. Kiderült ugyanis, hogy ahány központ, s ahány — vegyük példának a húsipari üzemeket — megrendelő, annyiféle program, noha mindegyik ugyanazon termékcsoport készítésével, értékesítésével foglalkozik. Egységesített rendszert dolgoztak ki a SZÜV-nél például a OTP-fiókokra, az AFIT, az AGROKER vállalataira, az állami gazdaságok munkáira. Mindez persze egységes gépparkot is feltételez.

Mi tehát a jobb: a centralizáció a számítógépeknél, vagy annak éppen ellenkezője? Most, amikor különböző ágazatokban megszűntek a trösztök, más-hol pedig bizonyos döntési jogkörök kerülnek a vállalathoz, különösen fontos ez a kérdés. A jelenlegi beruházási visszafogottság, a kis- és középzemek szerepének növekedése vajon azt jelenti-e, hogy le kell mondani az új gépek beszerzéséről, az említett vállalatoknak a számítógép alkalmazásáról, netán az ezzel járó haszonról?

Saját géppel vagy a számítóközponttal?

Szakmai berkekben folyik a vita arról, hogy kell-e gép a vállalatoknak, vagy inkább a nagy teljesítményű számítóközpontokra bízzák számítástechnikai munkájukat? A válasz általában: is — is. Az előbbieket mellett kardoskodók érve, hogy a vállalat rugalmasabban tud bánni a berendezésekkel, akkor és azt kérdez tőle gyorsan, amit akar, mint a távol eső központ. (Példa a Hűtőgépgyár R 20-as gépe, ahol üzleti tárgyalások előkészítéséhez szolgáltatnak naprakész adatokat, vagy új konstrukcióhoz dolgoztatnak ki méretezési variációkat.) A központok létrehozása, erősítése mellett pedig az szól, hogy a vállalatok nem mindig tudják kihasználni, kellőképpen terhelni gépeiket. (Példa rá a Hűtőgépgyár, ahol másfél műszakra való munkát kap a gép naponta.) Nem véletlen, hogy példáimat ugyanarról a helyről vettem, hisz így talán igazán szemléletes a két megoldás körüli vita, illetve a döntés dilemmája. Az lenne az eszményi, ha a vállalatok kis gépeikkel kapcsolódnának a nagyobb központokhoz. Vagy egy másik megoldás — és ezzel utalunk a beruházási viszonyokra — az olcsó terminálok kiépítése. Azoknak a csápoknak a kialakítása, amelyekkel úgy kapcsolódhatnak az üzemek, vállalatok a géphez, mintha ott mellette ülnének. Szolnokon a Kőolajkutató Vállalatnál dolgozik egy, s az az OKGT számítógépéhez kötődik. A jövő várhatóan ez, különösen, ha ott a helyszínen kiegészítik apró perifériális berendezésekkel — sornyomtatóval, egybekkel. Igaz, nem könnyű

elviselni azt a tudatot, hogy csak akkor dolgozhatnak a géppel, amikor meg-
szabják — hiszen a terminálokhoz bizonyos gépidőket biztosítanak —, de ez is
a fegyelmezett, pontos munkával függ össze, amelyről már oly sok szó esett.
A terminál, a kisgép—nagygép kommunikáció, megfelelő munkamegosztást
jelenthetne. (Angliában hasonló üzemmódban dolgozik a berendezések 80 szá-
zaléka.) Persze az is egy megoldás a gépek kihasználására, amelyet a Szolnoki
MEZŐGÉP és a számítóközpont dolgozott ki. Így a vállalat R 35-ös gépének
teljes üzemeltetését a SZÜV látja el, s a MEZŐGÉP munkáinak feldolgozásán
túl megmaradó kapacitással is a SZÜV rendelkezik. Az üzlet mindkét félnek
és a népgazdaságnak is megéri. Készülnek egyébként az új szolnoki számító-
központ tervei, ahol ugyancsak egy R 35-ös gép áll majd munkába. (A mostani
telephely az elrobogó vilamosvasúti szerelvények miatt meglehetősen rossz,
nem beszélve arról, hogy ki is nőtte már ezt az épületet a központ. Ennek oka
egyrészt a megszorított kiegészítő berendezések száma, a másik a várhatóan
növekvő megrendelések, munkák mennyisége.)

„Szűz terület” a mezőgazdaság

A jövőről szólva két igen fontos felhasználói területet kell megemlíteni. Az
egyik az egészségügy, a másik a mezőgazdaság. Számítógépre vihető — külö-
nösen olyan nagy kórháznál, mint a szolnoki Hetényi — a gyógyszerellátás,
a donornyilvántartás, vagy a gondozói hálózat kiépítettsége, esetleg az ágyki-
használás, a táppénzes állomány megfigyelése. „Sokat reszelik ezt a sajtot” —
mondják szakmai berkekben, de megéri, ugyanúgy, mint a mezőgazdasági opti-
malizációs számítások alkalmazása. A megye termelőszövetkezetei közül pusztán
néhányat foglalkoztat a számítástechnika bevonásának lehetősége. Mert
igaz, az alkalmazás „csak” költség, de néhány példa rá: talajerő-utánpótlás,
táblakialakítás, a vetésszerkezetek legkedvezőbb hatású kimunkálása — lehet
nyereség is. (Nemrégiben a zagyvarékesi Béke Termelőszövetkezetnél állt mun-
kába egy gép, ugyanakkor a rákóczi Rákóczi Tsz és a TESZÖV is foglal-
kozik mezőgazdasági üzemek egységes adatfeldolgozó rendszerének kidolgozá-
sával. Az előforduló párhuzamosságnak, a kapacitások kitöltetlenségének az
oka, hogy a számítógép-vásárlást és -felhasználást nem koordinálja egyetlen
szerv, intézmény sem az országban. Igaz, erre vannak törekvések megyei szint-
en, Győr-Sopron és Csongrád megyében. Koordináló szerv szűkebb hazánkban
nincs.) A költségek megfigyelése egyébként előbb-utóbb kikényszeríti a gazda-
ságokból is a „közeledést” a számítástechnika felé, ugyanígy az üzemekből azt,
hogy a termelésirányításban hasznosítsák a gép javaslatait még akkor is, ha
ma úgy gondolják az üzemek többségében, hogy a számítástechnikai kiadások
rubrikája az, ahonnan más, fontosabbnak vélt rovatokba kockázat nélkül irá-
nyíthatók át összegek. Használatát nem írja elő senki, nem köteleznek rá a
szabályozók. Vagy minden szabályozó — ha átvitt értelemben is — épp erre
ösztönöz?

HAJNAL JÓZSEF

DOKUMENTUM

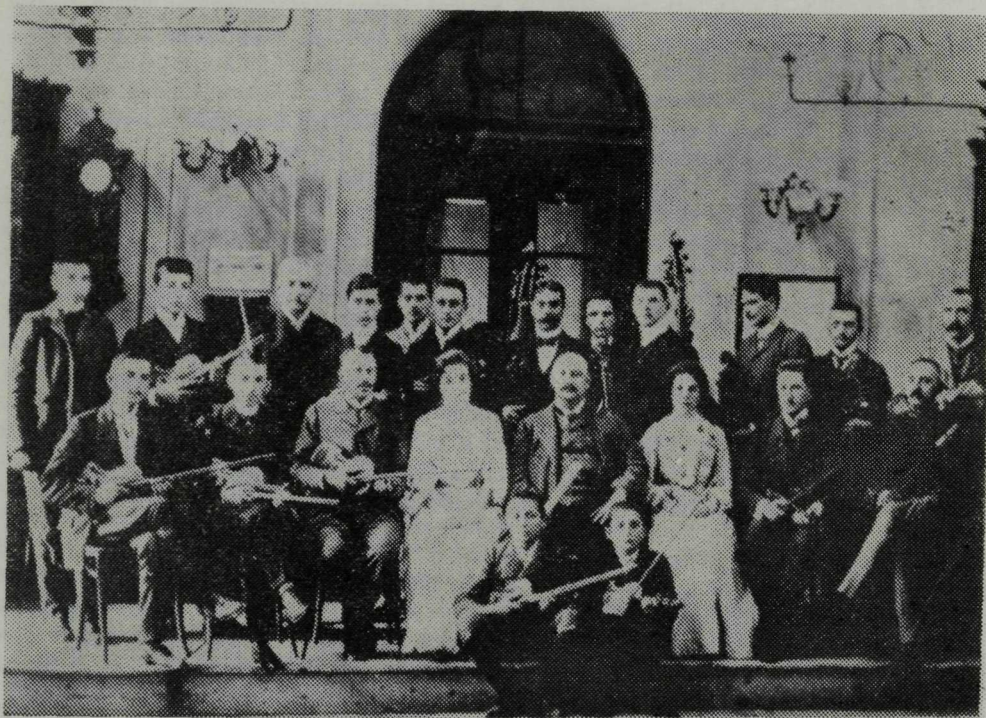
Kodály Zoltán Mezőtúron

Városunk és iskolánk történetét kutatva, örömmel állapítottuk meg, hogy Kodály Zoltán is járt Mezőtúron: 1903-ban részt vett egy hangversenyen a Központi Sajtóegylet (később Uri Kaszinó, jeleleg Helyőrségi Klub) helyiségében.

Tudjuk, hogy Kodály Zoltán nagyszombati gimnáziumi tanulmányai befejeztével 1900-tól Budapesten tanult a tudományegyetemen, magyar és német szakon. Tagja volt az Eötvös-kollégiumnak, s a Zeneakadémián Koessler János zeneszerzés-növendéke volt.¹

Már gimnazista korában zongorát, hegedűt és gordonkát tanult, egyetemi évei alatt pedig még tovább fejlesztette tudását. Eötvös-kollégista korában társai komoly zenei tekintélynek tartották. Ezt bizonyítja az a fénykép is, melyet Eősze László „Kodály Zoltán élete képekben és dokumentumokban” c. könyvében közöl.² A kép aláírása a következő:

„31 'Kodály karmester' (a felső sorban középen) együttesével. (Csoportkép az Eötvös-kollégium farsangi vidám estjének szereplőiről és zenekarukról.)”

Ennek a könyvnek a következő oldalán pedig találunk egy képet a következő aláírással:

„32 Kirándulás Mezőtúrra (1903). Az alföldi kisváros műkedvelő zenekara meghívta Kodályt (az álló sorban jobbról a harmadik), hogy hangversenyükön mint csellista működjék közre.”³

A kép valóban csellóval együtt ábrázolja a fiatal Kodályt.

Ma már tudjuk, hogy ezt a hangversenyt a mezőtúri ref. gimnázium fennállásának 350 éves évfordulója alkalmából rendezték a túriak, a nagyszabású ünnepség részeként. Az ünnepségre 1903 okt. 8-án került sor.⁴ Az iskola Értesítője a következőképpen számol be a hangversenyről⁵:

„III. Ugyanazon napon este 8 órakor a Központi Olvasóegylet helyiségeiben hangversenyt rendezett tanári karunk a következő műsorral:

1. Dalünnepen. Thern Károlytól. Előadta a főgymn. énekkar.
2. Andante. Mozarttól. Vonós négyes. Előadták: Jakucs István, Dr. Schiff Izidor, Vécsei Arthur és Kodály Zoltán urak.
3. Felolvasást tartott a túri iskola életéből Dr. Dunsits Dezső úr.
4. Opera részletet énekelt Dr. Kun Árpád úr, zongorán kísérte Herzfelder Pál úr.
5. Dialogot adtak elő Bodolay Ilonka k. a. és Bordács Gyula úr.
6. Fuvolán játszott Winkler Rezső úr, zongorán kísérte Kodály Zoltán úr.
7. Beriot VIII-ik hegedű concertjének első tételét hegedűn játszotta Jakucs István úr, zongorán kísérte Arató Amika k. a.
8. Magyar dalokat énekelt Erdős Dezső úr, zongorán kísérte Bodolay Ilonka k. a.
9. Koronázási induló a Próféta cz. operából Meyerbeertől. Előadta Vécsei Arthur vezetése alatt részint ez évi, részint volt növendékeinkből, továbbá Arató Frigyes, dr. Schiff Izidor és Kodály Zoltán urakból alkotott alkalmi zenekar.

Ezen hangverseny főgymnasiumunk tápintézeti alapjára 582,95 koronát jövedelmezett.”

A hangverseny sikere nagy volt. Ehhez hozzájárult az is, hogy a műsort városunk közismert személyiségei adták. Vécsei Arthur gimnáziumi ének- és zenetanárt ismerték és kedvelték nemcsak iskolai, hanem városi körökben is. Iskolai énekkarának és zenekarának közreműködése nélkül komolyabb kulturális rendezvény szinte elképzelhetetlen volt. Dr. Kun Árpád, az akkori polgármester⁶, dr. Dunsits Dezső és dr. Schiff Izidor⁷ ismert ügyvédek, Herzfelder Pál pedig nyilvánvalóan a pusztapói földbirtokos család egyik tagja volt. Bodolay Ilonát, a gimnázium akkor nem régen elhunyt igazgatójának a leányát, Arató Frigyes felsőbb leányiskolai igazgatót és Amika nevű leányát szintén az egész város nagyon jól ismerte. Jakucs István pedig akkor tanárjelölt volt, az iskola kiváló „öregdiákja”, családjuk is köztisztletnek örvendett Mezőtúron.

A hangverseny sikeréről a „Mezőtúri Hírlap” az ünnepségről beszámoló cikkében ezt írja⁸:

„A hangverseny.

A nagy és nevezetes napnak alig lehetett volna méltóbb fináléja, mint az esteli hangverseny.

A túri közönség által sokszor méltányolt s a legnagyobb dicséretre méltó szereplők önmagukat múlták felül és öröm volt látni az elismerés, csodálkozás sűrű nyilatkozását a vidéki vendégek részéről.

A minden ízében művészi színvonalon álló koncerten résztvettek a nagy nap alkalmára idesereglett előkelő vidékiek teljes számmal. Ott láttuk az egyházmegye vezérein kívül a politikai megye kormányzóit, városunk és a közel-távol vidék szép hölgyeit.

A válogatott műsort a diák-énekkar nyitotta meg egy remekül színezett nyitánnyal, amelyet egy igen figyelemre méltó vonós négyes, magas zenei intelligenciát is kielégítő finomságú előadása követett a Jakucs István, dr. Schiff Izidor, Vécsei Arthur és Kodály Zoltán urak művészi játékában...

....A Jakucs István pompás hegedűjét Arató Amika zongorája kísérte ezután. A hegedűs bravúrosan játszta meg a nehéz versenyt; a rendkívül diskkrét kíséretben pedig, mint a gyöngyszemek peregetek le a tiszta futamok az Arató Amika kisasszony ujjai alatt..."

Úgy tűnik, az egyetemi hallgató Kodály Zoltán neve ekkor még nem volt eléggé ismert ahhoz, hogy a beszámoló íróinak figyelmét a helyi nagyságok dicsérete mellett magára vonta volna. Az ellenzéki lap, a „Mezőtúr és Vidéke” pedig dr. Kun Árpád polgármesterrel szembeni antipátiájától indítatva egyáltalán nem ad tudósítást a hangversenyről. Csupán „Az hírlik” rovatában tesz erre egy célzást epébe mártott tollal:

„Az hírlik, hogy városunk fő-főfeje elcsapatás terhe alatt meghagyta a tisztviselőknek, hogy műkedvelői előadásokon szerepelni ne merészkedjenek és az ő szakmájába ne kontárkodjanak, ne avatkozzanak belé!”⁹

Felmerül a kérdés: hogyan került az ifjú Kodály Mezőtúrra, erre a hangversenyre? Csenki Imre Kossuth-díjas karnaggyal és zenészerzővel, iskolánk volt tanárával folytatott levélváltásom során derült ki, hogy ő biztosan tudja: *Jakucs István Eötvös-kollégista volt, s jó barátja Kodály Zoltánnak.*

Jakucs Istvánt magam is jól ismertem Debrecenből, hiszen 1939-ben a ref. gimnáziumban ő érettségiztetett matematikából és fizikából. (Ez volt nyugdíjazása előtti utolsó tanéve.) Azt is tudtuk róla akkor, hogy igen jó hegedűs, a MÁV filharmonikus zenekarában játszott. Így természetes volt, hogy midőn Mezőtúrra kerültem tanárnak, s nézegettem a régi értesítőket, rögtön feltűnt nekem Jakucs István neve. Valóban, Jakucs István mezőtúri ember volt, itt járt gimnáziumba, s itt érettségizett 1900-ban tiszta jeles osztályzattal.¹⁰ Rendkívüli tárgyként tanult zenét, s ebből is jeles (1) osztályzatot kapott.¹¹

Mint kiváló tanuló nyilván bekerült az Eötvös-kollégiumba, s itt barátkozott össze Kodály Zoltánnal, aki ekkor ugyancsak I. évfolyamra járt az egyetemre. Valószínűleg éppen a zene révén kerültek barátságba. Ha szemem nem csal, Eősze László fent említett könyvének 31. sz. képén a Kodály Zoltán előtti sorban, közvetlenül előtte, *ugyanaz a személy* van, aki a 32. sz. mezőtúri képen *ugyancsak közvetlenül Kodály Zoltán előtt áll.* Feltételezésem szerint ez a személy: Jakucs István.

En Jakucs Istvánt már ősz emberként ismertem meg, így az ifjúkori képével való összehasonlítás nagyon nehéz. (Ezt könnyebben megtehetik azok, akik esetleg Jakucs István ifjúkori fényképének birtokában vannak.) A hasonlóság azonban olyan, mely a két személy azonosságát nem zárja ki.

Feltételezhető tehát, hogy midőn a túri gimnázium volt öregdiákját felkérte a jubileumi hangversenyen való szereplésre, ő kedves barátját is magával hozta, hogy a műsor színvonalát ezzel is emelje.

Csenki Imre 1978. febr. 11-i leveléből tudom, hogy „a debreceni Kodály-kultusznak ő volt az egyik fő mozgatója, így pl. a Psalmus első debreceni bemutatóját is ő szorgalmazta”.

Bárhogy kezdődött is, egy biztos, hogy Kodály Zoltán 1903. okt. 8-án Mezőtúron hangversenyezett. Csellós képe — tudomásom szerint — még ritkaság számba is megy.

1982-ben ünnepeljük Kodály Zoltán születésének 100. évfordulóját. Milyen jó lenne, ha az utókor egy emléktábla elhelyezésével róná le tiszteletét a nagy mester emléke előtt!

VARGA LAJOS

JEGYZETEK

1 Magyar életrajzi lexikon, Bp. 1967. 946. lap; 2 Eörsze László: Kodály Zoltán élete képekben és dokumentumokban, Bp. 1971. 38. lap; 3 U. ott. 39. 1; 4 A mezőtúri ev. ref. főgymnasium értesítője az 1903–1904. iskolai évről. Mezőtúr, 1904. 30. 1; 5 U. ott. 32. 1; 6 „Mezőtúr és Vidéke”. 1903. aug. 2. 3. lap; 6 „Mezőtúr és Vidéke”. 1901. nov. 3. 4. lap; 8 „Mezőtúri Hírlap”. 1903. okt. 11. 3. lap; 9 „Mezőtúr és Vidéke”. 1903. okt. 22. 2. lap; 10 Értesítő 1899–1900. 171. lap; 11 U. ott. 172. lap.

Szélpál Árpád levele Törökszentmiklóásra

Még valamikor a hatvanas évek vége táján, kezdő tanár koromban az irodalmi lexikont lapozgatva bukkantam rá a névre: Szélpál Árpád. Az egyetemen akkoriban vajmi keveset hallottunk a magyar avantgarde irodalmi mozgalmakról, így hát ismeretlenül csengett fülemnek ez a név. A lexikon szűkszavú adataiból tudtam meg, hogy Szélpál a legjelentősebb magyar avantgarde folyóiratnak, a Kassák Lajos szerkesztette MÁ-nak volt egyik belső munkatársa, majd a harmincas években a Népszava irodalmi rovatánál töltött be jelentős szerepet. A leginkább figyelmet keltő adat azonban az volt, hogy a költő szülővárosomban, Törökszentmiklóson született. A mi városunk — sajnos — nem büszkélkedhet jelentős irodalmi hagyományokkal, e tekintetben akárhány kis falu is szerencsésebbnek mondhatja magát. Ezért már akkor elhatároztam, hogy ha időm engedi, fel fogom tární Szélpál Árpád életét és munkásságát.

Először azt kellett kiderítenem, élnek-e rokonai a városban. Egy irodalom-szerető, művelt orvos, Soltész doktor úr vezetett nyomra: megtudtam, hogy Szélpál unokahuga, Forgács Endréné itt lakik Törökszentmiklóson. Felkerestem, és tőle kaptam meg a költő párizsi címét. Elhatároztam, hogy írok neki, hiszen a legtöbb segítséget tőle kaphattam munkámhoz. A megszólítással egy kissé bajban voltam — ez kitűnik a válaszelevél első mondatából —, de Árpád bácsi ezen a nehézségen is átsegített. Levelezésünk azóta is tart. Útmutatása nyomán több éves munkával sikerült összegyűjtenem hazai munkásságának dokumentumait. A törökszentmiklósi Városi Könyvtár kiadásában ezek most már az érdeklődők rendelkezésére állnak. Szélpál Árpád viszont két új verseskötettel lepte meg az olvasókat; a párizsi Magyar Műhely kiadásában megjelent kötetei itthon is újból ráirányították a figyelmet.

Ideje hát, hogy ez a levél is eljusson végre valódi címzettjéhez: a szülőföld népéhez, az olvasóhoz.

FEHÉR IMRE

Hagyjuk a mestert, a bácsi elegendő, kedvesebb is, földiek között természetesebb. Unokahugom, Forgács néni, már régebben jelezte levelét, tudok betegségeről is. Remélem kiheverte. A tanítás jó gyógyszer, a helytörténeti kutatás vidító lehet. Ha Törökszentmiklóson élnék, én is ezzel foglalkoznék. Mindig érdekelt Törökszentmiklós településének eredete, a községben lakó és a Török nevet viselő több család származása, a határban váratlanul domboruló Vargahalom rejtelve. Mindez érdekesebb az én önéletrajzomnál. Dehát, ha Imre öcsém irodalmi emlékeket kutat és nem Ipolyi Arnold egykori törökszentmiklósi plébános iránt érdeklődik, hanem fáradságot vett magának arra, hogy a Széchenyi Könyvtárban búvárkodjon azzal a szándékkal, hogy felszínre hozzon egy olyan őslényt, amilyen én vagyok, akkor — úgy gondolom — amenyire tőlem telik, meg kell könnyítenem munkáját. Mielőtt hozzákezdenék, megkérdem — mert magam is kíváncsi természetű vagyok —, Imre öcsémnek van-e valami rokoni kapcsolata az én időmben az alvégen lakó Fehér Ferenc családjával: szüleimet jó barátság fűzte hozzájuk.

Azt kéri, hogy írjam meg életrajzomat — röviden. A legrövidebb így hangzana: Születtem Törökszentmiklóson, 1897. november 2-án, hajnalban. Mire Ratkainé, a bábaasszony megérkezett, már a világon voltam, de még nem tudtam róla. Meghaltam önkéntes és kényszerű száműzetésben Franciaországban, hogy mikor, a dátum még ismeretlen; ahogyan írva vagyon: senkisé tudja az órát és a napot. Ennyi az egész. Ami a két dátum között történt velem, azért nem vagyok felelős, noha vállalom kell érte a felelősséget. Ez az élet, kapjuk, adjuk, formál amikor azt hisszük, hogy formáljuk, valóságnak azt nevezzük, ami megvalósul bennünk. Világéletemben ezt a kölcsönhatást szerettem volna megérteni, ezt szerettem volna tisztázni. Ha annyiszor kerültem szembe a világgal, ezért történt. Verset is csak ezért írtam.

Az előbb említett két határköz közül az elsőhöz legközelebb eső tizenhét évet Törökszentmiklóson töltöttem. Azóta sem kerültem ki belőle. Azóta sem került ki belőlem. Talán már csak bennem él az a Törökszentmiklós, amely „ideslelkem”-nek szólított; néha azt hiszem, hogy már csak az én beszédem színe, íze őrizi emlékét. Tanárembernek talán szégyenkezés nélkül bevallhatom, hogy a törökszentmiklósi polgári fiúiskola legjobb tanulója voltam. 1910 táján jelent meg első színes riportom a helyi lapban, a Törökszentmiklósi Újságban „Törökszentmiklós száz év múlva” címmel, a szerkesztő átdolgozásában. Ebben a riportban többek között azt is előre láttam, hogy mire letelik a száz esztendő, a Nagyút, vagyis a Kossuth Lajos utca hűvös oldalán is lesz már kövezet. Ha ez nem történt volna meg eddig, az nem változtat riportom szavahihiőségén, az elkövetkező harminchat év még igazolhat.

A negyedik polgárit még be sem fejeztem, már kiolvastam az Iparos kör, a Földművelői kör, az Uri Kaszino összes könyveit, a teljes Jókait, Mikszáthot, Vas Gerebent, Eötvös Józsefet, Gárdonyi Gézá, Kossuth Lajos emlékiratait, a könyvtárakban található Dumas Sándort, Hugo Victort és Ohnet Györgyöt is. Kardos Lajos papírkereskedésében kezembe került két Magyar Könyvtár füzet: Shakespeare Coriolanusa és a Lear király. Elolvastam mindent, amihez hozzájutottam: Az ezeregy éjszaka meséit, Szent Genováva történetét, Ubrik Borbálát, Nick Cartert, Buffalo Billt, a nagy álmoskönyvet csízióval. Petőfi összes költeményei piros kötéses népszerű képes kiadása meg volt nekünk ott-

hon; elemista koromban az olvasást Petőfi versein gyakoroltam. Kereskedelmista koromban verspróbálgatásaim megjelentek az előbb említett Törökszentmiklósi Újságban, amelyet — az érettségi előtti évemben — én szerkesztettem egy hónapig, a szerkesztő, Kovács Ignác igazgató tanító betegsége miatt. Ezalatt a hónap alatt én írtam tele a hetenként megjelenő helyi lap mind a négy oldalát. Szerkesztői mivoltamnak Borbély György főszolgabíró vetett véget, aki vezércikkeimben háborúellenes propagandát látott és ráüzent a szerkesztőre: „Üsse ki annak a kölyöknek a kezéből a tollat, mert ha én ütöm ki, repül vele az egész lap!” Az első eset volt, de nem az utolsó, hogy írásom ilyen hatásági véleményt váltott ki.

Törökszentmiklósi hírlapírói működésem ezzel befejeződött, Budapestre kerültem és 1916-ban a Népszava közölte első verseimet. Aztán a MA hőskora következett és a proletárdiktatúra elvetélt reménye. Közben, 1918-ban röviddel a forradalom előtt, megjelent „Tüntetés” című versfüzetem. Abban az időben a MA írói előtt egységes világkép lebegett, a kollektív társadalom kifejező formáját kerestük, úttörő munkát végeztünk, és ha a Tanácsköztársaság bukása és az azt követő fehér terror nem tör össze és nem szór szét bennünket, akkor a magyar irodalom ma talán szerves része lehetne a világirodalom korszerű áramlatának. A MA forradalma először emelte ki a magyar irodalmat ötven éves elmaradottságából. Nem rajtunk múlt, hogy visszazökkent a Nyugat kátyújába.

A Tanácsköztársaság bukása után tíz hónapi börtönre ítélték, nem verseimért, hanem azért, mert a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság hivatalnokainak ezt mondtam: „Mindenki dolgozzon, mert mostmár mindenki saját magának dolgozik!” Ez a tíz hónap mentett meg attól, hogy hazamenjek Törökszentmiklósról és a többi fiatalal együtt a fegyverneki erdőbe kerüljek. Amikor a börtönbüntetés kitöltése után hazakerültem, egy éven át szüleim lakásán elrejtve éltem, de ennek végülis neszét vették és jóindulatú figyelmeztetést kaptam, hogy tűnjek el. A part alatt, a kertek alján, dűlőutakon osontam a Pusztai Tenyő-i vasútállomásra. Fájdalmas érzés, amikor az embernek szülőfalujából menekülnie kell. Van még egy fájdalmas emlékem. Eltemettük apámat, ott volt az egész község, a végeláthatatlan gyászmenetben zászlóik alatt vonultak fel az Iparos kör, a Kereskedelmi kör, a Földművelői kör, az Ipartestület, az Önkéntes Tűzoltó Testület, az előljáróság tagjai, ott voltak a bakterek, még a cigánybíró is hosszú kardjával az oldalán. Másnap, a vasútállomáshoz menet megállított két csendőrt, bekísértek a községházára, hogy igazoltassanak; azt hitték, hogy egy hírhedt „kommenistára” teszik rá kezüket; újságírói igazolványom és képviselőházi belépőkártyám hűtötte le buzgalmukat.

A huszas évek közepe táján, kenyérkereső hivatalnoki munkám mellett újból bekapcsolódtam az irodalmi életbe. Amikor Erdélyben megindult a Kőrösek, engem kért fel, hogy budapesti szerkesztője legyek. Az Aradon megjelenő Periszkop című képes modern folyóirat budapesti szerkesztője én voltam. „20 vers” című versfüzetem 1927-ben jelent meg. Fedőlapját Kassák Lajos tervezte. Kassák egyik abban az időben megjelent verseskönyvének fedőlapját viszont az én Kassák-fényképem díszítette. Rendszeresen dolgoztam a Nagy Endre, később Supka Géza, majd Braun Robert által szerkesztett Lantos Magazínba. Cikkeimet fényképeimmel illusztráltam. Dolgozni kezdtem a Szocializmusba, majd Weltner Jakab felkérésére a Népszavába. Ha Imre öcsém át-

lapozza a Népszava évfolyamait, a 30-as évek táján megtalálja vasárnapi riportjaimban Budapest és környéke akkori nyomorának fényképes dokumentumait. Egyik képes riportomért három hónapot ültem a Gyűjtőfogházban. Közben megszervezttem a Kórusközpontot, amelynek főtítkára lettem, a kórusvezetők számára szemináriumot tartottam és megindítottam a Munkáskórus című folyóiratot. Most már a Népszava belső munkatársa voltam. Rámbízták az irodalmi rovatot, a képzőművészeti és filmkritikát, színes riportokat írtam, egyidőben a fénykép-oldalt is én állítottam össze. A Népszava irodalmi rovatában én közöltem néhány ma befutott jónevű költő első verseit. 1936-tól kezdve rámbízták a Népszava Naptár és a Májusi Emléklap szerkesztését. Egyideig a pártszervezetek hivatalos lapját, a Pártszervezet-et is szerkesztettem.

1939 januárjában hagytam el Magyarországot, abban a reményben, hogy nemsokára hazatérhetek. Azóta harmincöt év telt el anélkül, hogy ez a reményem megvalósulhatott volna. Harmincöt év! Csaknem annyi, mint ahány évet Magyarországon éltem. A háborús éveket, a német megszállás négy esztendejét egy délfranciaországi faluban, Solomiac-ban vészeltem át feleségemmel együtt. Ástam, kapáltam, szénát hordtam, kazlat raktam, arattam, kévét kötöttem, csépeltem, együtt éltem, együtt dolgoztam a gascon parasztokkal, végeztem mindazt a munkát, amit ők végeztek, az aratást, a cséplést kalákában, ahogyan az ott még akkor szokásban volt. Legszebb franciaországi élményeim ehhez a faluhoz fűződnek, ma is úgy megyek oda, mintha haza mennék, ma is úgy fogadnak ott, mintha az övék volnék. A Népszava háborús évfolyamaiban megtalálhatja solomiac-i emlékeim nyomát.

A felszabadulás után, 1945-től kezdve több mint húsz esztendőn át dolgoztam a francia rádió magyar osztályán. Közben 1945-től 1948-ig Párizsból tudósítottam a Népszavát, rendszerint telefonon. Én voltam az első magyar újságíró, akinek a háború után francia miniszterelnök (Ramadier) interjút adott. Dolgoztam egy-két francia folyóiratba és három könyvem jelent meg eddig franciául. Az egyik a menekültekről szól (Les Sans-Patrie) a másik a dolgozó nők helyzetéről (Les ouvrières), a harmadik a magyar proletárdiktatúra története (Les 133 jours de Béla Kun). Több gascon és egyéb népi éneket fordítottam magyarra, nyersfordításban őrzöm egy háromkötetes gascon népmese-gyűjtemény fordítását, lefordítottam Charles Péguy „Le Mystère de la Charité de Jeanne d’Arc” című munkáját. Visszatértem a versíráshoz is. Végül megírtam életrajzomat 1920-ig. Az első rész, több mint 250 gépelt oldal Törökszentmiklóson játszódik le, a második rész több mint 550 oldal jórészt a MA hőskorának története.

Lám, mennyi minden történt kedves Imre öcsém, nem velem, hanem a világban. Amint az előbb mondtam: nem vagyok felelős érte, de vállalom a felelősséget. Mit is csinálhatnék mást. Mi vagyok én? Egy csepp, egy cseppnyi Törökszentmiklós a nagy francia tengerben és a még nagyobb világóceánban, egy csepp, amelyen ha néha megcsillan a napsugár, azoknak a jóasszonyoknak emlékét tükrözi, akik eljöttek még az alvégről is, hogy letérbetyüljenek sorstársuk, anyám, a szegény zsidóasszony koporsója előtt.

Gyula Weisz

HAGYOMÁNYOK

Az agrárproletár- és cselédéletmód-kutatás néhány kérdése

A Damjanich Múzeum muzeológusaként 15 éve foglalkoztam a megye első-sorban agrár lakosságának életével, mindennapaival, és ez alatt az idő alatt a megye speciális, az ország más területéről némileg különböző helyzetére kidolgozott, ma már jól körülhatárolható s mások számára is elmondható kutatási módszert sikerült kialakítani.

Elősorban szükséges tisztázni, hogy a történelem egyes korszakainak megközelítése más feladatokat jelent a muzeológia szempontjából, mint a csak elméleti kutatás területén. Itt ugyanis az elméleti kérdések tisztázása mellett a múzeumi feladatok ismeretterjesztési, közművelődési és tárgymegőrzési sajátosságai miatt az elméleti szempontok társulnak egy konkrét gyűjtési programmal. Sőt több esetben ez határozza meg, jelöli ki a tanulmányozandó kérdést. Gyakorlatunkban például a kiválasztott témát kiállításban gondolkodva széleskörű tárgy gyűjtésre használtuk fel, s ez befolyásolta a konkrét vonatkozó-sú analóg történeti, levéltári, anyakönyvi kutatásokat, valamint a begyűjtött anyag egykori tulajdonosaival folytatott interjúk kontroll-kérdéseit.

Szorosan kapcsolódott ez a módszer az agrártörténészek által szorgalmazott feladatokhoz, akik először irányították a figyelmet a komplett paraszti tárgyegyüttesek tanulmányozásának fontosságára. Módszereik számos inventár feltárását eredményezték, amelyek a parasztság hajdani életmódjával való megismerkedést eredményezték. Belőlük a gazdaságok felszereltsége, a lakórészek berendezése, az egykori viseletre vonatkozó újabb egzakt történeti kiegészítő adatok váltak kiolvashatóvá. Mindez azonban csupán leíró szinten valósult meg, a tárgyak begyűjtése ugyanis kifejezetten muzeológiai feladat. És a múzeumok, mint a történelemkutatást sajátos eszközeikkel, módszereikkel segítő, annak eredményeit gazdagító speciális kutatóhelyek csak az utóbbi évtizedekben kerültek anyagi és személyi feltételeiket, ellátottságukat tekintve abba a helyzetbe, hogy múltfeltáró, múltat rekonstruáló munkájukkal nélkülözhetetlen részévé váljanak a tudományak.

Előszörben a néprajzosok profitáltak a paraszti, komplett gazdaságok tanulmányozását megvalósító agrártörténeti kutatásokból. Különösen a skanzenek (Zalaegerszeg, Szentendre, Nyíregyháza-Sóstó, Szombathely) építkezéseinek megindulása lendített sokat e területen. Esetükben azonban nem mindig

Elhangzott az országos honismereti akadémián, Szolnokon 1981. július 13-án.

konkrét épületek és együttesek begyűjtésére került sor, hanem leírások, le-
véltári adatok és a néprajzi gyűjtések alapján egy eszményi, együttesükben
konkrétan nem létező állapotot rekonstruáltak, amelyhez jöllehet többszörö-
sen ellenőrzött és hiteles de nem egyetlen helyről származó, hanem egy ki-
sebb vagy nagyobb területről összegyűjtött tárgyi anyagot válogattak össze,
s állítottak egy elképzelt komplexum részeként közönség elé.

A történeti muzeológia gyűjtési illetve kiállításrendezési feladatköre ép-
pen abból a szempontból ad továbblépési lehetőséget az elméleti történelem-
kutatáshoz képest, hogy a vizsgált kérdésekből levont elvi következtetéseket,
az általános történeti képet az egyedek által megélt történelem tárgyi és em-
lékanyagával tudja alátámasztani és hitelesíteni. Azaz a muzeológia gyakorla-
tában minden olyan feltétel együtt van, ami a legújabbkori történelem ku-
tatás és a feltárt tények bemutatásának optimális lehetősége.

A történeti muzeológia általunk ideálisnak tartott megvalósulását több
objektív tényező befolyásolja. Nem minden esetben adottak a komplex re-
konstruáláshoz szükséges feltételek. Például nem mindig válnak meg az adat-
közlők azoktól a tárgyaktól, iratoktól, amelyekre a kutatás kiterjedt, s
melyek adatait ugyan fel is használtuk egy-egy tanulmány elkészítésekor, a
kiállítás formájú publikáció elmaradt. Megemlíthetjük példaként a jászdózsai
Kiss-család történetének feldolgozását, amely a familia életét az 1700-as
évek elejétől rekonstruálta, s amely vizsgálódásunkhoz az élők minden segít-
séget megadtak, de mivel minden megőrzött okirathoz, tárgyhoz, fényképhez
ragaszkodtak, a feltárt anyag csupán tanulmány formájában jelenhetett meg,
kiállítás belőle nem szerveződhetett.

Más esetben a fentebb vázolt skanzen-építési elvek kivitelezési lehetősé-
géhez folyamodtunk, amikor is egy kiválasztott témához nem egyetlen hely-
ről, hanem egy területről általános jellemző tárgyakat gyűjtöttünk és hasz-
náltunk fel illusztrációként. Ezzel a módszerrel éltünk 1968-ban a Gyerme-
kor című komplex kiállításunk esetében, amikor a módszert az is indokolta,
hogy néprajzos muzeológusokkal együtt szerveztük a kiállítást, így a megje-
lenítési módszereket is közelíteni kellett egymáshoz. Ugyancsak hasonló kon-
cepcióban készült 1978-ban a „Lakodalmi szokások Szolnok megyében régen
és ma” című bemutatónk.

Az általunk elképzelt komplex történelemkutatási muzeológiai módszer-
hez jobban közelíthettünk a Tiszazug történeti-társadalmi képének feltárására
irányuló, most éppen tíz esztendeje évenként ismétlődő, tanácskozásokkal
egybekapcsolt kiállítások szervezése kapcsán. Akár a „Szűcs mesterség Kun-
szentmártonban” akár a „Kubikosok, summások, agrárproletárok” című kiál-
lítást említjük, mind a viszonylag szűk körű, egy jól elhatárolható területre
vonatkozó tárgyi és emlékezet-anyag gyűjtésében, mind annak bemutatásá-
ban az egyedi, szubjektív vonatkozások jól igazolták az elméleti kutatási
módszerek vizsgálati eredményeit. Itt ugyanis lehetőség nyílt arra, hogy ha
nem örökérvényűen is, de a kiállítás időtartamára a szűkebb közösség érin-
tett tagjai által rendelkezésünkre bocsájtott tárgyakat is felhasználhassuk.

Éppen a kunszentmártoni évi tanácskozások révén kialakult személyes
kapcsolatok eredményezték azt a lehetőséget, amelynek kapcsán elképzelt
optimális történeti-muzeológiai kutatási módszerünk kifejtésére és igazolásá-
ra módunk nyílt. A Munkásmozgalmi Múzeum életmódkutatási programjának
keretében biztosított anyagiak tették lehetővé, hogy megvásároljuk az úgyne-

nevezett Tóth-féle hagyatékot, amely nemcsak viszonylagos teljességével tűnik ki, de figyelmet érdemel azért is, mert tipikus példája egy olyan mezővárosi parasztgazdaságnak, amely méreteinél, felszereltségénél fogva nemcsak a Jászkunság területén tekinthető jellegzetesnek, hanem más mezővárosainkban is.

A Kuszentmárton Szabadság út 9. sz. alatt álló nádtetős vályogház 1820-ban épült. 1978 őszéig a 80 esztendő Tóth Katalin és a 89 esztendő Tóth Erzsébet laktak a házban, mikoris korukra és tehetetlen állapotukra való tekintettel elhelyezést nyertek az újszászi szociális otthonban. Tóth Katalin testvérei nevében átadta a Damjanich Múzeum gyűjteménye számára a ház minden, általuk már átválogatott és továbbiakban már nem igényelt ingóságát. Ez a bolygatalan anyag egy hat leány gyermekével speciális helyzetbe került földműves család általánosságában is jellemző életmódjáról ad tükörképet. Az anyag summája a két világháború közötti és a felszabadulás utáni évtizedekre vonatkozik, de találtunk 18. századi kéziratos feljegyzéseket is. Analóg életmódkutatási eredményekkel, anyakönyvi, levéltári kiegészítésekkel, valamint Tóth Katalinnal a kuszentmártoni helyszínen és a beszállított anyag válogatásakor a Damjanich Múzeumban folytatott beszélgetésekkel teljesebbé téve az anyagegyüttest folytattuk vizsgálódásunkat, és állítottuk össze a most szerda délután nyitó kiállítást. A begyűjtött anyag feldolgozása még folyamatban van. Szeretnénk nemcsak az általános történelmi kép viszonylatában állítva reprezentálni ennek a kiscsalló paraszt családnak az életmódját, hanem magát a kutatási módszereket, a feldolgozás menetét is a lehetőségekhez mérten objektívizálni.

Miután a történelmi muzeológia elsődleges feladatai közé tartozik a gyűjteménygyarapítás illetve a közművelődés céljait szolgáló kiállítás; szeretnénk — a Tóth familia életmódját vizsgáló kutatási módszert a feltárt anyag feldolgozását és kiállítását való bemutatását illusztráló néhány konkrét példán szemléltetni elképzelésünk lényegét. Hogy időben a legkorábbi adatnál kezdjük, meg kell említenünk, hogy vizsgált családjunk — a hat Tóth leány — édesanyja Sári Anna. Így a Sári ágat anyai részről is követnünk kellett. A kuszentmártoni anyakönyvek alapján, egészen a redempcióig vezethető vissza a Sári ág. A kuszentmártoni házban talált iratanyagban az 1776-os dátumú adókönyvecske a legrégibb, amelynek tulajdonosa az a Sári Antal, aki 168 forint összeget jegyzett az 1754-es földváltáskor. A tanácsi jegyzőkönyvben föltüntetett redemptus befizetések hitelességét éppen az 1766-tól 1773-ig vezetett éves adóföljegyzések igazolják, a megváltott földek nagysága megfelel a kéziratos könyvben évenként föltüntetett adóösszegeknek és részletezett vagyoni erősségnek.

A köztörténelmi tények hasonló konkrét adatokkal való alátámasztása egészen az utolsó évtizedekig elvégezhető. Hiszen főleg a gazdasági természetű följegyzéseket tartalmazó hivatalos iratokat, vagy magán feljegyzéseket a család mindkét ágon megőrizte adóívektől, hivatalos és magánleveleken keresztül különféle okiratok piszkozati fogalmazványáig. Így még azokban az esetekben is figyelemmel követhettük gazdálkodásukat, ügyintézésüket, amikor a hivatalos iratok nem náluk, hanem különféle intézményeknél csapódtak le.

Különösen érdekes ebből a szempontból a felszabadulást közvetlenül követő évek gazdálkodási gyakorlata, amikor először az 1942-ben megörökölt apai jussal a hat leány mint Tóth örökösök gazdálkodtak, majd a kuláklista miatt kénytelenek voltak a korábbinál meg nem osztott, és a továbbiakban is

közösen műveltetett földek adminisztrációját (vetésterveket, beszolgáltatási adókötelezettségeket stb.) hat példányosan jelenteni, elkészíteni. Érzelgetesen kitűnik az akkor már 50. illetve 60. életévüket betöltött, férfi nélkül élő nők próbálkozása az öröklött ingatlanokon való eredménytelen gazdaság fenntartására, majd kétségbeesett kísérleteik az attól való mielőbbi szabadulásra.

A Tóth-hagyatékban nemcsak a köztörténeti tények szubjektív igazolódására találunk példát, hanem a még élő családtagok szóbeli visszaemlékezésének kontrollálására is. Csak egy esetet említünk. Tóth Katalin visszaemlékezése szerint a 30-as években apját feljelentették be nem szolgáltatott szűrődobány rejtegetése miatt. Adatközlőnk részletesen elmesélte azt is, hogy miként kutatták át a házat, s találtak végülis egy kevéske vágott dohányt, ami miatt pénzbírságra büntették édesapját. A hagyatékban fellelt iratok között ennek igazolásul kezünkben van a „Tóth Gáspár kunszentmártoni lakos dohány jövedéki kihágása ügyében bírság elszámolása” tárgyában kibocsájtott, a Szolnok megyei királyi pénzügyigazgatóságtól származó büntető végzés.

Igen nehéz meghatározott terjedelmi lehetőségen belül mindazt a gazdag tanulságot érzékeltetni, amellyel a történeti muzeológia szempontjából a Tóth család hagyatéka szolgál. Bízunk benne, hogy a kiállításunk igazolást nyújt itt megpedzett kérdéseinkre. Néhány szóban azonban hadd szóljunk az anyag egyik specifikumáról. A hat Tóth leány közül a legfiatalabb ötven évig ápoló nőként dolgozott 1914-ben önkéntesként kezdte pályáját, majd 1917/18-ban a galíciai és olasz fronton mint vöröskeresztes ápolónő működött, a továbbiakban pedig különféle kórházakban, illetve magán betegeknél töltött be ápolónői szolgálatot.

Tóth Katalin természetéből adóan nemcsak megőrzött minden életmódjukra vonatkozó dokumentumot, számlákat, nyugtákat, levélpiszkozatot, hanem rendszeresen készített fejegyzéseket gazdasági ügyvitelükről, naplót írt ápolónői tevékenységéről, az első világháborúban folytatott harctéri szolgálatáról. Megőrizte a különféle hozzá írt levelektől, lapoktól kezdve a lepréselt virágokig, dísz tárgyakig, emléktárgyakig mindazt, ami számára jelentett valamit. Így nemcsak a köztörténeti tények, leírások hitelesíthetők naplójegyzeteivel, frontól írott és kapott egykori lapjaival, hanem az általa elmondottakat kiegészítik, alátámasztják a hagyaték írásos és tárgyi dokumentumai — hivatalos kitüntetések, oklevelek, napi parancsok, stb. — és mindezek adalékkul szolgálnak a köztörténeti ismeretanyaghoz is. Az életmódkutatásnak ez a Szolnok megyei gyakorlatunkban alkalmazott módja egyrészt helytörténeti, esetünkben egy kunszentmártoni, ám ezen túlmenően a Szolnok megyében jellegzetes speciális jászkunsági képet körvonalazó anyagfeltárást célozza, amely ugyanakkor egy általános köztörténeti ismeretanyagot is igazol.

S visszakapcsolva a muzeológia közművelődési feladataihoz; a történeti tényeket pedig egy gyakorlatilag is alátámasztott, különféle dokumentummal illusztrált, életmódot bemutató környezetben ismerteti.

SZABÓ ISTVÁN

Regulatio fluviorum

A jázsági Zagyva–Tarna-völgy XVIII. sz. végi vízi munkálatai

A Közép-Tiszavidék árvizei ellen a jászok és kunok már a XVIII. sz. közepén kezdtek nagy területeket védő, igen hatékony árvédelmi gátakat emelni. Ezek közül a legrégebbi a Zagyva mellett a jászalsószentgyörgyi „Borsák gátjai”, s a kunok összefogásával 1751-től épült, s folyamatosan erősített „Mirhó-gát”, a taskonyi Mirhó-fokban, — de ideszámítható Apáti és Kisér közös erejével ez időben épült dósai „Holt-Tarna gát” is, valamint a kisériek „Metzenzós” gátja és a ladányiak 1767-ben, Kürtpuszta határán épített nagy „tiszai töltése” is.

E gátakat a 150 éves török uralom megszűnésével és a Rákóczi szabadságharc elbukásával járó, életet- vagyont pusztító harcok után alig 50–70 évvel később, szinte egy időben építették. Ez nemcsak a jász-kunok élni akarását jelentette, hanem az egységes, központi irányító akarat megnyilvánulásának is jele. A jász-kun kerületi kapitányságok — s a jász-kun főkapitány — gyors intézkedéseket tettek az árvizektől mind több kárt szenvedő helységek sürgető panaszainak orvoslására.

Az azonban feltűnő, hogy a jázsági Zagyva–Tarna-völgyben, ahol a tiszai árvizekkel csaknem egy időben — de azoktól függetlenül is — pusztító árvizek sorozata vonult le, nagyobb szabású vízrendezési munkákról a XVIII. század végi krónikák alig tesznek említést. Bizonyos, hogy sem a Jázság népe, sem a vezetői nem nézték tétlenül a Zagyva, Tarna folyók árvízének pusztításait.

Érdeklődésre tarthat tehát számot annak megismerése, hogy a XVIII. sz. második felében, a Zagyva–Tarna-vízrendszer jázsági szakaszán, milyen vízszabályozási kezdeményezések történtek az ős állapotok megváltoztatására, s kik, milyen tervek alapján kívánták azt végrehajtani?

E kérdéssel kapcsolatos legújabb levéltári kutatásaim során feltárt XVIII. sz. végi jegyzőkönyvek, iratok és kéziratok, vízrajzi, trigonometrikus térképek adatai arról tanúskodnak, hogy a Zagyva–Tarna-völgyben a jászok már az 1770-es évek végétől — általános tiszta-völgyi vízrendezést 80–90 évvel megelőzve — nagyjelentőségű vízszabályozási munkákat terveztek és végeztek.

Ezek a munkálatok legelső sorban idősebb Bedekovich Lőrinc-nek a Jázság és a két Kunság geometrájának, Balla Antal Pest megye, Litzner János Heves és Külső Szolnok vármegyei mérnökök és Vály György Eszterházy uradalmi mérnök nevéhez fűződnek.

Bedekovich Lőrincz, Balla Antal, Litzner János nemcsak saját koruknak voltak legkiválóbb vízrajzi térképkészítői és vízszabályozó (hidraulái és geometrái) mérnökei, hanem a Közép-Tiszavidék pontos és részletes vízrajzi helyzetét színes, kéziratok térképeken megörökítő, nagy szakértelmet és fáradhatatlan munkát igénylő tevékenységük, nevüket a magyar vízügyi szolgálat legnagyobbjainak nevei sorába emelte. Terveik, leírásaik alapján az is megállapítható, hogy a folyószabályozás, „a regulatio fluviorum” fogalmát és elveit kezdettől fogva jól ismerték és használták. (Már 1779. évi terveikben is!)

A vízszabályozás fogalmához kapcsolódik a „regulatio molarum”, a vízi malmok szabályozása vagy „rendbe-vétele” is.

A XVIII. sz. végi vízszabályozási munkák sorában építettek: határgátakat, az árvizek kiöntései ellen a helységek határain, és mederelzáró keresztgátakat, egyes fattyúágak torkolatában vagy azok alsóbb szakaszán; új csatornákat, átmetszéseket a Zagyva—Tarna folyók vagy nagyobb mellékágaik vizeinek gyorsítására; nagyobb vizenyős, álló vizes lapályok, tavak kiszáritására lecsapoló csatornákat, a vízfolyásokon (fa és kő) hidakat, úttöltéseket vagy árvíz által megrongált hídfeljárókat. Az árvizek elleni védekezésben állandó követelmény volt az egyidejűleg végrehajtandó vízimalom-szabályozás, ami lényegében első sorban az ún. malom-„zúgók” zsilipek szélességi méreteinek megválasztását s küszöbének lesüllyesztését, s sokszor az egész alépítményi szerkezet s malomcsatornák és malomtöltések átépítését jelentette.

A Jász-Kun Kerületek XVIII. és XIX. sz.-i vízügyi igazgatási és vízrendészeti gyakorlatáról röviden el kell mondani, hogy minden vízügyi probléma kivizsgálására 2—3—4 tagú kerületi deputációt küldtek ki, rendszerint az illetékes jász vagy kun kapitány vezetésével s kerületi ülnökök közreműködésével. A deputáció a helyszínen a panasztevő helység tanácsának tagjaiból összeállított deputátusokkal együttműködve végezte szemléljét, melynek eredményéről a Jász-Kun Kerületek gyűlésén számoltak be szóban és írásban. A kerületi gyűlés ezután hozott határozatot a munkák végrehajtásáról, s arról, hogy a költségeket milyen arányban viseli az érdekelt tanács és a kerületek cassája. — (Az ilyen helyszíni bejárásokon 1779-től már részt vett a Jász-Kun Kerületek mérnöke, Bedekovich Lőrincz is.)

Ugyanilyen elvi alapon működött a szomszédos Pest és Heves—Külső-Szolnok megyékkel közös vízügyi problémák kivizsgálására összeállított megyei és kerületi küldöttekből álló deputáció is, melynek szakértő tagjai voltak a megyei ill. kerületi mérnökök is. A mérnökök szakértői véleményük megalkotása előtt több helyszínelést — s esetleg több vízrajzi felvételt is készítettek. Ez igazolja vízrendezési terveik megalapozottságát és mérnöki hitelét.

Megemlítendő, hogy Bedekovich Lőrincz a Jászsággal kapcsolatban legalább 30—50, a két Kunságról 21 vízrajzi felvételt készített — 40 éves működése alatt.

A Zagyva—Tarna-völgyben a Jászság területén, „a Regulatio fluviorum” keretében a XVIII. sz. végén a következő jelentősebb vízszabályozási munkákat tervezték, illetve építették: időrendi felsorolás szerint, ami egyben a vízügyi probléma súlyát is jelenti:

1777—1779—1780-ban készült a Dósa alatti Tarna bal parti területnek a Holt-Tarna Dósa—Pusztakürt közötti völgyének és a Pusztakürt területének vízrendezési terve, figyelemmel a tarnai és tiszai árvizek ellen szükséges védőgátak és lecsapoló csatornák építésére. A tervek készítői Vály György Eszterházy-uradalmi és Bedekovich Lőrincz hármaskerületi mérnökök voltak. (A terv Ladány és Pusztakürt évekig tartó töltés-vitájával kapcsolatban készült.) A következő munka a felső Zagyva-völgy vízrendezési terve volt: itt Szentlőrinc-káta Pest megyei község panaszára Balla Antal 1783-ban készített tervet a fényszarui és felsőszentgyörgyi vízi malmok közötti, Zagyva-folyószakasz regulációjára.

A kerületi gyűlés rendeletére a felső Zagyva-völgy teljes vízrendezési tervét Bedekovich Lőrincz 1785-ben készítette el, mely Fényszarui—Szentlőrinc-

káta—Felsőszentgyörgy határai vízállásos helyeinek lecsapolását, úttöltések, hidak, mellékvízfolyásokban keresztgátak építését is tartalmazta s több vonatkozásban módosította Balla Antal tervét, melyből a Fényszaru—Szentlőrinc-káta közötti Zagyva-szakasz új csatornájának terve maradt meg.

A Jászberény—Dósa—Jákóhalma—Mihálytelek (Jásztelek) közötti hatalmas mocsárvilág vízrendezési koncepció tervét a felsorolt helységek deputátusai 1784. szeptember 27-én fogadták el. Bedekovich Lőrincz fogalmazta meg először itt, a Zagyva nagyéri és városi Zagyva-ág szerepét, mely szerint a „Nagy Ér torkán 6 öles szélességű zúgó építtessen, — homlokfája a Zagyvának fenekével egyenlő magasságban legyen, a víztartó táblák pedig csak a (belső) malom forgatására elegendő vizet akadályoztassák” — Árvíz esetén — „a táblák felhúztatván a Víznek szabad folyása a Nagy Éren semmi-képen ne akadályoztasson” — A Nagy Érből a városi kertek között kiszakadó Csincsa Ér „mindjárt a kiszakadásnak helyén erős töltésekkel el kell rekesztessen”, „úgy, hogy az egész árvíznek ereje egyedül csak a Nagy-Éren folyhasson, mely elegendő mélységéhez képest a vizet a maga öbliben meg tarthattya.” Ezenkívül „akár a Zagyvának, akár a Nagy-Érnek Parttyán a földnek alacsonyságához képest ártalmas kiöntésektől lehetne tartani, a Jászberényi Tanács szorgalmas gonddal töltéseket csináltasson.”

A Nagy-Érbe terelt „víz többekkel összefolyván, — mint eddig tapasztaltatott — szerte-széjjel a lakosok és szomszédok nagy kárával a mezőben el ne terjedjen, ugyanazon Érnek az ország uttya mellett való kicsavarodásától fogva, az Érnek fenekéhez alkalmaztatott mélységű s 6 öles szélességű árok egész a Zsombikosig ásattasson, s annak felette az ároknak szélességéhez alkalmaztatott híd az ország uttyába építtessen, mely által szabad utat nyitván a Víznek, arra is lefolyhasson — onnan pedig a maga természetihez képest, már a Tűzköves éren, már az Netső erin, úgy a Csurgón a Tarnával és respective a Zagyvával egybe folyhasson.”

(Az idézet egyrészt a Jászberény melletti Nagy-Ér — Városi-Zagyva műszaki problémája rendezésének majd 200 évvel ezelőtti, első, műszakilag ma is helyes koncepcióját, másrészt a korabeli magyar nyelv, ilyen összetett műszaki feladatok meghatározására is alkalmas, kifejező erejét mutatja meg.)

A Zagyva—Tarna-közi ismertetett vízrendezések és a borsóhalmi elöntések megszüntetését szolgáló Tarna jobb parti vizek regulációját, kiegészítve a malmok regulációjának tervével, a kerületek gyűlése 1785-ben hagyta jóvá ill. rendelte el építésüket.

A tervbe vett földmunkák végrehajtását Jászberény—Dósa—Jákóhalma, Mihálytelek együttesen vállalták, és közös akarattal vettek részt a megvalósításban. A hidak, zúgók építését szakemberekkel végeztették.

A malmok regulációjával kapcsolatban 1785-ben készítette el Bedekovich a „Prospectus Molarum” c. felvételét, melyen a Zagyva járszági szakaszán — Fényszaru és Alsószentgyörgy között 8, a Tarnának dósa—jákóhalmi szakaszán 2 vízi malom műszaki adatait tünteti fel, melyek alapul szolgáltak a malomszerkezetek és malomzúgók kellő mélységű elhelyezéséhez.

Az Alsó-Zagyva völgyében — a Tápió torkolata körül — egyrészt a Zagyva jobb oldalán, másrészt a Tápió bal partján kiömlött árvizek okoztak a Kis és Nagy Csíkos területén gyakori vízkárokat. A Tápió-torkolat szabályozási munkájának utólagos terve 1789. dec. havában készült, melyben Bedekovich Jászberény város Tanácsa megbízásából igen részletes helyszínrajzban ábrá-

zolta az újszászi földbirtokos, Orczy József által saját területén némileg önkényesen végrehajtott Tápió mederelzárást és átmetszésszerű új csatorna készítését.

A csak vázlatosan ismertetett vízszabályozási munkák közös jellemzője, hogy a Zagyva—Tarna-völgy nagy víztározó mocsarainak megszüntetését kívánták szolgálni, a felső Zagyva — a Zagyva—Tarna köze — a Tarna, Holt-Tarna és az alsó Zagyva—Tápió-völgy sokszor sürgetett vízpanaszainak orvoslására.

A feladatok végleges megoldása azonban messze meghaladta a XVIII—XIX. sz. műszaki, gazdasági lehetőségeit s erőfeszítéseik ideiglenes jellegűek maradtak sokáig. Elismerésre méltó és maradandó értékű azonban a „regulatio fluviorum” koncepciója, melyet a vadvizek rendezésére a korszak geometriai elsőként megfogalmaztak.

A tervbe vett vízrendezési munkák nagyságára és a felmerült nehézségekre jellemző Jászberény Tanácsának válasza, melyet az építést sürgető Bedekovich Lőrincz mérnöknek adott 1788 december havában: „Mind a Tarnából kiszakadó ér-folyások, mind pedig a Nagy-Érből a Zsombikosba által vezetendő víznek folyására szükséges árok még a múlt tavaszon (1787-ben) pro pertinate felosztottak a lakosok között.” A tarnai kifolyásokat erős töltésekkel el is zárták, de a Nagy-Érnek a Zsombikoson át tervezett árkat bár elkezdtek s „egyenlő serénységgel folytatták”, mégis „az ily Nagy Hadi környűállásokban az éjjel-nappali szüntelen forspontozások miatt tellyességgel elégtelen volt azon árok ásást a kívánt végre vinni.”

— „Az, ami a Zagyva folyásának a Feometra úrnak projectuma (terve) szerint való tisztítását illeti, annak aképen leendő végbevitelére nemcsak Berény városa maga, hanem az egész Jász Districtus (kerület) sem elegendő, főképen a mostani győzhetetlen hajtogatások idején, következendőképen el is kellett nekik maradni.” (Berény városa 1796. tavaszán lakosai között újra kiosztotta a Zsombikos csatorna [átmetszés] kiadását. Mellesleg megjegyezve ebben az időben még a Zsombikos nádasaiban farkasok is tanyáztak állandóan.)

Felvetődik a kérdés, hogy a tervbe vett munkákból mi valósult meg a XVIII. sz. végéig?

A Tarna bal partján, Dósa és Mihálytelek között megépült a Holt-Tarna—Sebes-ér—Kecskés-ér vonalán, a jákóhalmi Nádasfenékhez, majd innen a Győr-árok vagy (Ásvány) mélyítésével, a Mihálytelki torkolathoz vezető 8—9 km h. csatorna, a Holt-Tarna-völgy vízmentesítése céljából (1793 körül).

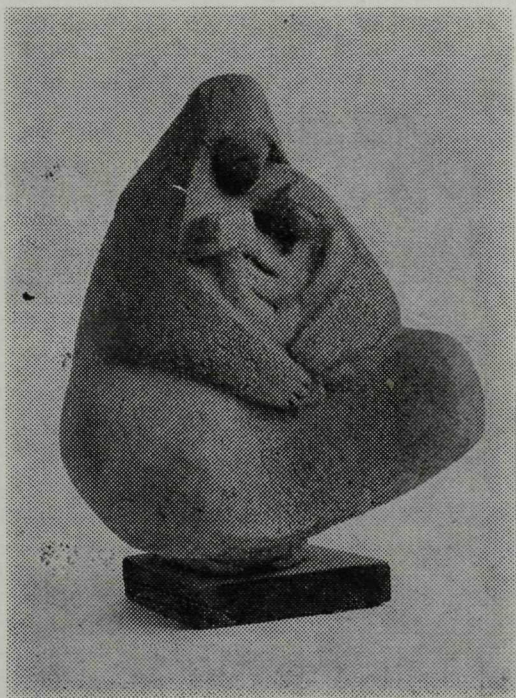
Megépült a Tarnán, Jáköhalma felett 1000 öl hosszú (1,9 km) 3 „átmetszés”, a Tarna vize folyásának „könnyebbítésére”. (Felavatták 1796-ban.) Elgátalták a Tarna jobb parti kifolyásait (fokokat) köztük a dósai Csákó-ér torkolatát, Jászberény „borsóhalmi” kaszálójának védelmére. A „Nagy Ér torkában” 1787-ben újra építették a 8 öles (15,0 m) zúgót. Jászberény—Jákóhalma között, a Zsombikoson át, Berény, Dósa, Jáköhalma, Mihálytelek egyesült erejével megépült 1794-ig az úttöltés és 6 boltíves kőhíd.

A Felső-Zagyva völgyében, a fényszarui malomtól a szentlőrincikáti határig megépült a Zagyva vízének gyorsítására, 3,5—4,0 km hosszú újonnan ásott csatorna, és több lecsapoló csatorna az állóvizek levezetésére. A Tápió torkolati szakaszán, az újszászi határban épült a cca 300 öl (570 m) széles keresztgát s 2,0—2,2 km hosszú (0,9 m mély) csatorna ill. átmetszés 1789-ben.

A malmok regulációja viszont csak lassan haladt. A malmok szerkezetéhez csak akkor nyúltak, ha azok előregedtek, vagy az árvíz tönkretette őket vagy esetleg új zúgót építettek (ha addig nem volt). Itt nemcsak a költségek miatt húzódoztak; a magas duzzasztási szinttel igyekeztek maguknak minél több vizet tárolni a szárazabb időkre, másrészt minden malom üzemét az alsó és felső vízszintek már állandósult differenciája befolyásolta; a változásokat valamennyi malomnál csak összehangoltan lehetett volna végrehajtani. A malomépítő vízi molnárok által megfigyelés és tapasztalati adatok alapján megépített malmok üzemvizének egymáshoz viszonyított helyzetének megváltoztatása igen nagy ellenállásba ütközött.

Mindebből kiténik, hogy a jászsági Zagyva—Tarna-völgy XVIII. sz. végi vízrendezési munkálatainak eseményekben gazdag múltja van, s azok méltán sorolhatók a magyar vízszabályozási munkák kezdeti szakaszának legjobb kezdeményezései sorába.

NEMES GERZSON

Szeretek örülni mások jókedvének

Beszélgetés Nagy István szobrászművésszel

— Itt magasodik előttünk legújabb munkád, a *Nő hangszerrel* című szobrod gipsz változata. Ha jól tudom, a művelődési központ előtti téren fog állni. Hogyan fogalmazódott meg benned ez a téma? A megbízatás, az elvárás hogy alakult át ilyen — számomra szép — szoborrá?

— Minden esetben, ha dolgozom és a konkrét látvány nincs előttem, megpróbálok valamit kigondolni. Ez esetben a látvány előttem volt, csak nem teljesen ilyen formában. A műtermem falán volt egy beázás, én ezt a foltot továbbgondoltam, kiegészítettem gondolatban és lerajzoltam. Valahogyan kialakult egy ülő figura képe, aki egy lantot tart a kezében. Egy alkalommal azután ezt a rajzot elővettem, és megcsináltam a *Nő hangszerrel* címet viselő szobromat, mely a Nemzeti Galériába került. Aztán igény merült föl, hogy ide Szolnokra, a művelődési központ elé kerüljön egy térplasztika. Pályázatot hirdettek, meghívtak szobrászokat, de végül is meddőnek nyilvánították. Ekkor hozzám fordultak, hogy nincs-e olyan szobrom, ami az említett helyre kerülhetne. Én azt mondtam, hogy van, és megmutattam ezt a kisméretű gipsz vázlatot. Tekintve, hogy a *Nő hangszerrel* című alkotásom tartalmával kapcsolódik a zenéhez, a művészethez, alkalmasnak ítélték arra, hogy oda kerüljön. El is fogadták, és megkaptam a megbízatást. Most éppen a Képzőművészeti Kivitelező Vállalat kőfaragóinál várja, hogy végleges formát nyerjen.

— A tér képét — ahová a szobor kerül — mértani tömbök, sík formák alkotják. Az ilyen épületek, tagolatlan felületek között ez a naturális, mondhatjuk realista alkotás mennyiben nyeri el értelmét?

— Ezek az épületek, ahogyan mondtad: egyenes vonalakból, tagolatlan síkokból állnak. No ezeket a kissé egyhangú formákat igyekszik ez a szobor feloldani. És én úgy látom, ezzel az ellentéttel fog egy egészséges kontraszthatást kiváltani a szemlélőben.

— Az életutadra vonatkozó sablonkérdéseket esetünkben az indokolja, hogy a közönség keveset tud rólad. Honnan indultál? Hogyan lettél szobrász?

— Az én apám fiatalon dohánymunkás volt, majd a katonaság után vasutas lett. Édesanyám, szudéta-német származású, gyermeknevelő dadusként vállalt állást — szülein könnyítendő — Irsán, egy malmos gazdánál. Összeházasodtak és ebből a házasságból születtem én, 1920-ban. A következő évben már Ceglédre költöztünk. Az első elemít Cegléden jártam, azután, hogy apám vasutas lett, mentünk Jászkarajenőre. Ott volt ő állomásfőnök. Ez így jól

hangzik, de az akkori falusi állomásfőnök egyben váltóőr, raktáros, de még takarító is volt egyszemélyben. Akkoriban az a mondás járta: sokat dolgozni — keveset fizetni.

— *Ott jártál iskolába. Volt lehetőség a továbbtanulásra?*

— Én ott az iskolában elég hamar megmutattam, hogy van kedvem rajzolni, és talán tehetségem is van hozzá. Mondta a tanító apáméknak, hogy taníttassanak, de hát abból a fizetésből nem futotta. Meg azután eléggé gátlásos gyerek voltam, félttem, mi lesz majd egy koedukált osztályban, ahol a lányok kinevetnek, ha nem tudom a leckét. Egy szó mint száz: előttem volt a perspektíva: suszterinas leszek. Nem lettem az, de lettem boltos. Gyenge fizikumú gyerek voltam, és nem bírtam a sokszor bizony nehéz munkát. Szüleim elhozta a boltból, kinézték nekem egy könnyebb szakmát; borbélynak adtak. Egy tagom sem kívánta, de a szüleim jót akartak: legyen valami ipar a kezemben, mondván a havi fix az nagy úr. Főlszabadultam, de nem szerettem borbélykodni. Messziről köszönni, kabátot lesegíteni, egyszóval szolgalelkűséget akartak belém nevelni.

— *Hogyan kezdted el komolyan foglalkozni a művészettel?*

— Kecskeméten a tanulóéveim alatt, megtakarított fizetésemre fölhasználva, jelentkeztem egy festő hirdetésére, aki tanítványokat keresett. Rajzolni tanított kettőnk, mert ketten jelentkeztünk mindössze. Egyszer véletlenül hallottam, ahogy a mester a feleségével beszélgetett, és azt mondta, hogy tehetséges vagyok. Ez adott bátorságot arra, hogy komolyan vegyem a dolgot. Nagyon nehéz volt a helyzetem, nem akarom ecsetelni, hányszor ettem egy nap, mert inkább nem ettem. De eldöntöttem, ha csak a kitartásomon múlik és tehetségem van, mindenképpen művész leszek. Éreztem magamban valami különlegeset. Rajzoltam mindenfélét, képeslapokból másoltam, és egészen jól

sikerültek a képeim. Összebarátkoztam egy gimnazista fiúval, és ő tanácsolta, hogy fessek. Vettem hát vízfestéket, csendéleteket állítottam be, és festettem szorgalmasan. De bárhogyan csináltam, láttam, hogy az almák a képen nem „fordulnak”, nem plasztikusak. Akkor megpróbáltam vastagon fölkenni a festéket mondván, így biztos anyagszerűek lesznek. Mikor ezt meglátták, ajánlották, hogy mintázzak, szobrászkodjak. Meg is fogadtam, és szappanmaradékokból összegyúrt „anyagból” egy kis figurát mintáztam. Elég könnyen ment, megállt a lábán és tapintható, körüljárható volt. Ennek nagyon örültem, és rájöttem, hogy ez az igazi nekem való munka. Attól kezdve a festéssel nem foglalkoztam.

1939-ben meghalt édesapám, és én akkor otthagytam azt a szakmát, amit nekem választottak, de én nem akartam. Elszegődtem a Kultúrmérnöki Hivatalhoz napszámba, ezt a tevékenységemet ma figuráns munkának nevezik. Boldog voltam, mert a természetben kint dolgozhattam, szabadon jártam, keltem. Közben makacs elhatározássá lett bennem az addig csak féltve őrzött gondolat: jelentkezem a Képzőművészeti Főiskolára.

— *De közbeszólt a háború...*

— Igen, be kellett volna vonulnom katonának. Az öcsém Losoncon dolgozott, és hívott, menjek el hozzá. Szabályosan kijelentkeztem, elutaztam, valamilyen oknál fogva ott nem keresett a katonaság. Elhelyezkedtem egy gyárban, ahol a kerámia osztály vezetője Szabó István szobrászművész volt. Nem volt komoly fizetésem, de azért meg tudtam élni, és mégis csak egy szobrászművész mellett dolgozhattam. Elég jól belejöttem a munkába, mintáztam, különböző tárgyakat készítettem, és a műhelyben már úgy hívtak: a kis művész.

1941-ben hazajöttem meglátogatni a szüleimet, mondanom sem kell, már várt a behívó. Háromévi katonaság következett, utána hadifogság. A táborban jelentkeztem a Demokratikus Hadseregbe, ahol még tíz hónapot ráhúztam az egészszemre.

— *A nehéz évek után újból élhettél szenvedélyednek. Hogyan kaptad életed első megbízatását?*

— 1948-ig főleg alkalmi munkákból éltem. A szabadságharc százéves jubileumára, Cegléden kiállítás rendeztek, és fölkértek engem is — mint östehetséget —, vigyek néhány szobrot. Bepakoltam egy kosárba őket, és úgy szállítottam vonaton. Egy utas meglátta, hogy a kosárból kikandikál egy lófej. Megkérdezte, én csináltam-e? Ez az utas a Mezőgazdasági Minisztérium tisztviselője volt, és többek között a méntelepek is hozzá tartoztak. Az ő révén kaptam első megbízatásaimat ló- és bikaszobrok készítésére. Ahhoz képest, hogy semmiféle képzettségem nem volt, ez nagyon komoly előrelépést jelentett számomra főleg erkölcsileg, de anyagilag is. Elmentem a jászberényi méntelepre, és ott arabs meg nóniusz tenyészllovakat mintáztam. Ezeket bemutattam a minisztériumban, szakértők zsűrizték és elfogadták. A szobrokat sokszorosítás után díjként osztották ki a legjobb tenyésztők között.

— *Az állatok szeretete és az állatok ábrázolásának vágya ekkor támadt föl benned? Vagy már korábban, gyermekkorodban is vonzódtál hozzájuk?*

— Igen, már gyermekkoromban is szerettem állatokkal foglalkozni. De ez csak az egyik oldal, az állatok is érezték ezt, így mondhatnám, kölcsönös volt a vonzódás. Tiszajenőn például egy tanyán éltünk, és a tanyán az embert mindenütt állatok veszik körül. Így a környezet hatása egybevágott az én érzéseimmel. Innen van az, hogy az állatot én a mai napig szeretem, és valame-

lyest ismerem is. No most a szobrászatban ha valaki „feltár szerint” leképezi azt a bikát vagy lovat, az egy felszínes dolog, úgy érzem. Ismerni, együtt éreznie kell vele, így lehet megformálni igazul.

— *Ha nagykitérőkkel is, de végül eljutottál a főiskolára.*

— 1948-ban megtudtam, hogy a Derkovits Kollégiumba lehet jelentkezni a Képzőművészeti Főiskolára. Ez volt a fényes szelek ideje, keresték az új, a népből jövő tehetségeket. Jelentkeztem is, de a posta késett, ami akkoriban jellemző volt, s így lemaradtam. Azért írtam egy levelet, hogy jövőre tartsanak számon. Egy évre rá el is mentem, és sikeres felvételi vizsgát tettem.

— *Kik voltak a mestereid?*

— Mikus Sándornál kezdtem, majd egy évet kihagytam, mert letettem a szakérettségét. Azután Szabó Iván lett a mesterem, de Becknél is tanultam, és a főiskolát Pátzay növendékként fejeztem be. Elhatároztam — miután egy Hunyadi szoborpályázaton Simon Ferivel együtt dicsérő oklevelet kaptunk —, hogy a diplomamunkámat is lovasszobor témában csinálom. Úgy is lett, Bem apót mintáztam meg lovon. Ha visszagondolok előző kérdésedre, elmondhatom, hogy az állatábrázolás terén is megvolt a folyamatos fejlődés.

— *Mikor ismerkedtél meg Szolnokkal? Hogyan kerültél ide?*

— Én Szolnokot régebben is ismertem, ez a táj és az emberek mindig is vonzottak. A főiskolát megelőzően Tiszaugon egy tanyahajón teljesítettem szolgálatot. Adminisztrátor voltam, de főztem is, szóval minden munkát elvégeztem. A hajót és a környező munkálatokat az öcsém irányította. Történt egyszer, hogy Chiovini Feri bácsi, aki bizonyos társadalmi funkciókat is betöltött akkor, meglátogatta az ott folyó munkálatokat. Az ebéd után, aminek elkészítésében én is részt vettem, az öcsém néhány munkámat megmutatta az akkor már nagy tekintélyű festőművész Feri bácsinak. Ő azt mondta, hogy tehetséges vagyok, és járjak be Szolnokra a rajzsakkörbe, amit Patay Mihály vezetett. Néhányszor bejártam, és mikor felvételizni mentem, biztattak, hogy verni fogom a mezőnyt. Ha nem is vertem mindenkit, de becsülettel megálltam a helyem. Amikor a főiskolán végeztem, néhány társammal Túrkevére kerültem, de ott nem voltak megfelelőek a körülmények. Így a Szolnoki Művésztelep háború utáni „betelepítésekor” 1956-ban, fiatal társaimmal — ma is élőkkel — megpályáztuk a tagságot, amit elnyertünk. Így kerültem én is vissza Szolnokra.

— *Sokan elmondták rólad, milyen nagyszerű állatszobrász vagy. Ha körülnézek a műtermekben, nagyon sok kedves állatszobrot, de legalább annyi embert ábrázolót látok. Állatszobraidban emberi jellemeket, magatartásokat ismerek fel, és viszont. Jól látom?*

— Hogy engem állatszobrásznak minősítettek, ez nem volt igazságos. Ezt azok mondhatták, akik nem néztek jól körül a műtermekben. Az a véleményem, hogy aki szobrász, az minden forma iránt érdeklődik. Hogy azt állat viseli vagy ember, az lehet, hogy nem mindegy, de az alkotót egyaránt kell, hogy érdekelje. Úgy érzem, egy szobrásznak az emberábrázolás az elsődleges feladata, azután következhet más, akár az állatok formába öntése is. Hogy én-nálam ez fordítva történt, az az életutammal magyarázható. De ez nem azt jelenti, hogy valakit be lehet szorítani egy (ha számára mégoly kedves is) skatulyába.

— *Formanyelvemben a naturális hűségű és az elnagyolt szinte kubisztikus — ahogy te mondtad —, sommázott ábrázolásmód is jelen van. Mi szerint „váltogatod” e két kifejezési formát?*

— Ászerint, hogy milyen anyagból és mit akarok csinálni. Ha például bronzban gondolkodom, egészen másként kell dolgoznom, mintha kőbe faragnék. Minden anyagnak más a törvénye, és ezeket a törvényeket a szobrásznak figyelembe kell vennie, sőt ezt kell munkája során először tisztáznia. A bronznál jobban lehet a felülettel játszani, míg a kőnél a tömb kiadja a parancsot: belőlem így, és ezt lehet faragni.

— *Tavaly voltál hatvan éves. A Téli Tárlaton megmutattad; dolgozol, gazdag anyagot vittél a közönség elé. A megyei tanács Művészeti Díja pedig azt mutatja, hogy munkádat figyelemmel kísérik, elismernek.*

— Az a helyzet, hogy engem a szűk szakma már régen elismert. Országos jellegű és helyi kiállításokon is sokat szerepelek. Az, hogy a kritika kit emel ki, és kit húz le: szubjektív dolog. Valószínűleg én az alkatom miatt nem vagyok alkalmas arra, hogy széles körben megkedveltessem magam, de ez nem is célom. Én nem kezdeményezek találkozásokat, beszélgetéseket, és a magam érdekében sem jártam el soha. Az a véleményem: nem könyörögni, sírni kell, hanem jó szobrokat csinálni, és azután előbb vagy utóbb úgyis észrevesznek. No ez az „utóbb” már jó néhány év volt. Az is igaz, hogy korábban kissé dőcögösen ment a munka. Nem mintha ma csak úgy „kivágnék” egy szobrot, de talán az önbizalmam, a gyakorlatom sem volt meg eléggé. Ma is van úgy, hogy belekezek, és nem várom meg azt az időt, mikor a legnagyobb kedvem van dolgozni. Pedig a szobrászat nem favágás, ezt nem lehet nyolc órában csinálni. A legjobb kedvemben elvégzett munkának van csak eredménye.

— *„Gyűjteményes kiállításának (1970) nagy eredménye volt, hogy páros kompozícióinak szépívű belső terei, bonyolult mozgási viszonyokat egyszerűen fogalmazó formái ráirányították a figyelmet munkáinak elhelyezhetőségére, megfelelő méretben a szabad térben is.”* Írja Egri Mária a Szolnoki Művésztelep című könyvében. Mikor kis méretű szobrokat készítesz, gondolsz arra, hogy majdan ebből köztéri alkotás is lehet?

— Sok minden indokolja, hogy kötődöm a kis méretekhez. Többszöri költözés, műteremátalakítás alatt is dolgoztam, és rögzítettem gondolataimat pár centis szobrokban. A vázlatok, tervek jó, ha megvannak kicsiben, mert mikor arra kerül a sor, elővehetem őket. Persze ez nem azt jelenti, hogy én kicsiben csak elnagyolt vázlatot, „emlékeztetőt” készítek. Jó néhány szobrom pillanatnyilag kis méretű, de magában hordozza a „nagyság” igényét, őrzi a monumentalitás jegyeit. Csak igény kell rá, hogy kibonthassam.

— *Nézem a Szilajpásztorok című szoborkompozíciódát, és úgy tetszik, mintha a magad jellemét, konokságát, keménységét ábrázoltad volna valamilyik alakjában. Mit jelent számodra a Jász-Kunság, a hagyományok, a táj és az itt élő emberek?*

— Apám kun legény volt, véremlében érzem szilajpásztor őseimet. Nem kell mondanom, ezek az emberek kint éltek a szabadban Szent György naptól Szent Mihályig, kemény élet volt az. Talán éppen ezért ők maguk is keménynyé, öntudatosá váltak. Ebben a szoborban azt akartam megmutatni, hogy ha gulyás és a csikós összefognak, még a gazdával is el tudnak banni. A szolgálkúkat meg sem tűrték volna maguk között. A megye múltjára visszatekintve, ezeknek az embereknek akartam emléket állítani.

— *Miben mondhat nekünk, mai embereknek újat, aktuálisat ez a példa? Milyen tartást sugározhat?*

— Abban, hogy aki a múltat nem ismeri, az nem tud a mában élni, és nem tud következtetést levonni a jövőre nézve. Tehát egyszer ez: a hagyo-

mánytisztelet. Másszor az emberi magatartás, a karakánság az, amiben újat mondhat. Mert — lehet, hogy nem jól látom —, de ez kezd kiveszni ma az emberekből. Nem fenegyerekeskedésre gondolok, hanem a következetességre, az adott szó megtartására és a becsületességre.

— *Mindig vissza-visszatérsz munkád során a játékos, humoros alakok, mozgások ábrázolására. Gyűjteményes kiállításod alkalmával így fogalmazták meg: „Kedélyes szobrászat ez, anélkül, hogy művelője kedélyeskednék.”*

— A kedélyes azt jelenti, hogy mosolygásra ad alkalmat néhány szobrom látása. És ha ez így van, nem is baj, mert nekem ez a célom. A mai világban, mely tele van háborúval, drámai feszültséggel, fenyegetéssel, úgy érzem itt mosoly, öröm is kell az emberiségnek. Én azt mondom: kell az oroszlánordítás közben egy kis madárcsicsergés is, mert különben belefásul az ember az egészbe. Ha én mosolyt tudok lopni egy néző arcára, akkor annak örömet adtam. Ennek az örömnnek meg én örülök: nem vesztettem semmit, mert adtam és kaptam is. Én önző vagyok; szeretek örülni akkor, mikor más jókedvét látom.

MENYHÉRT LÁSZLÓ

Finta Sándor szlovákiai emlékei

A türkevei szobrász, akiről írni szeretnék, a kalandos életű Finta Sándor. Nem is annyira közvetlen róla szeretnék beszélni — hisz élete kész regény —, hanem szlovákiai tartózkodásáról, amelynek részletei kevésbé ismeretesek. Pedig ma is őrzi a türkevei művész emlékét Szlovákiában három nagyobb szobor és a műgyűjtők vitrinjeiben számos tőle származó elefántesont-faragvány. És él még egy kedves barátja is, aki ma is őt tekintí mesterének.

Az első világháború Finta Sándort fogházban találja. Őt 12 évre ítélik, öccsét nyolc évre, mert megölték egy nagyváradi kerítőnőt, aki tönkre tette szép fiatal huguk életét. A szamosújvári fogházban kezdett a félrerakott kenyérgalacsinokból szobrokat készíteni, és ezekkel csakhamar annyira felhívta magára a figyelmet, hogy már a lapok is cikkeztek róla. Anyja elhalmozta kérvényekkel az összes hivatalt, sőt magát a királyi kancellárt is, hogy fia kegyelmet kapjon, de mindhiába. Utolsó kérvényét azzal utasították el, hogy „kérelme nem teljesíthető, mert fiának sem állandó foglalkozása, sem biztos kereste nincsen.” Egy évet kellett volna még fogházban töltenie, ezt az egyetlen évét engedték el a háború kitörésekor azzal a feltétellel, hogy azonnal bevonul katonának a frontra. A szerb fronton harcolt, ott kapott súlyos sebet és őrmesteri ranggal 1917-ben Nyitrára küldték lábadozni.

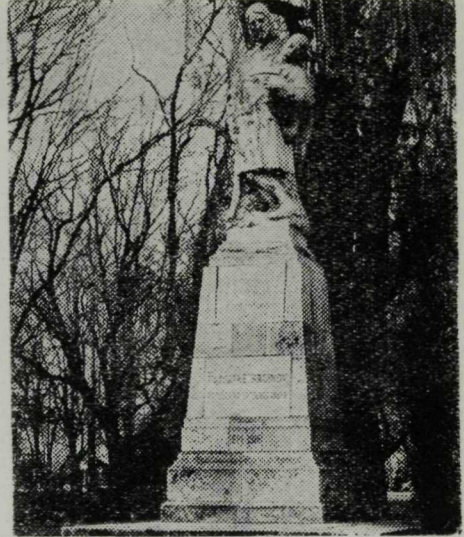
Dr. Faith Fülöp könyve (Nyitra aranykönyve, 1940) így emlékezik meg Nyitrára érkezéséről: „1917-ben egy őrmester érkezett Nyitrára. Finta Sándor volt a sebesült neve. Szikár, fekete képű, negyven év körüli kunféle férfi volt. Csakhamar híre terjedt, hogy az őrmester nem közönséges ember, hanem ős-
tehetségű szobrászművész, kinek képességét a szamosújvári fegyházban fedezték fel, ahová mint 12 évre elítélt rab került. Gyilkosság miatt ítélték el. Pottyondy Gusztáv alezredes, a nyitrai házi ezred akkori parancsnoka azonnal intézkedett, hogy a művész részére a kaszárnya egyik tágas szobáját műteremnek rendezzék be. Itt alkotta Finta számos remekművét...”

Hát ennyit a könyvről. A régi épület ma is fennáll, persze már rég nem kaszárnya, de Finta „szobája” az emeleten, a bejárat felett ma is megvan, csak már nem műterem, hanem hivatal.

Három nagyobb szobrát mintázta itt meg, a nyitrait, a pöstényit (Peistanyt) és a manigaitot (Melzeniciet). Mind a három ma is megvan Szlovákiában, (köztük a legszebb a nagy méretű nyitrai szigeti szobor, ezért elsősorban erről írok.) Finta szerette a nagy méretű szobrokat, ezt igazolják későbbi new-yorki híres alkotásai is. A műgyűjtők elhalmozták a katonaszobrászt kisebb miniatűr-szobrok megrendelésével, ezeknek is nagy része megtalálható magánkézen. Híre oly nagy lett, hogy megbízták őt egy háborús emlékmű elkészítésével. A haladó gondolkodású szobrász, aki jól ismerte a kapitalista életet, hiszen matróztól fényképészig sok minden volt, általában is gyűlölte a háborút, de megvult rá a személyes oka is, hiszen súlyosan sebesülten érkezett Zobor alá. Nem utasíthatta el felettesei megbízatását, de tisztában volt azal is, hogy antimilitarista szobrot fog készíteni, melynek láttára mindenki-
ben felötlik a háború esztelensége. Megalkotta tehát a haldokló honvédet, mely ma is áll a szigeti parkban, s mely olyan magas, mint a fák. Rendelői savanyú arcot vágtak, mikor a szobrot még ugyanazon évben leleplezték, de hát mit tehettek. Így is maradt meg a szobor, melyre később az Első Köztár-

*A hajdani nyitrai kaszárnya — A haldokló
honvéd a város szigeti parkjában*

haság idejében szlovák nyelvű táblát helyeztek el — jól megértvén a szobor intencióját, hogy az a „háború halottaira” utal. A pöstényi szobor emlékoszlop, a manigai szobor is kisebb méretű.

Dr. Faith Fülöp könyve megállapítja, hogy Finta „felfedezte Bártfay Gyula bevonult nyitrai műasztalos festői, majd szobrászati tehetségét. Bártfaynak ő lett a mestere”. Nos, a tanítvány már lassan kilencvenedik évét tapossa, Nyitra kitüntetett művésze, Szlovákia képzőművészeinek nesztor. Fia, Bártfay Tibor is kitűnő nevű szobrász, akinek számos alkotása díszíti Bratislavát, a szlovák fővárost. Természetes, hogy felkerestem Bártfay Gyulát, egy kiállításon bukkantam rá. Többek között Finta Sándor szlovákiai tartózkodásáról faggattam.

— Hogy néhány szót? — mondta. Órákat tudok róla beszélni, a tanítvány soha nem felejtheti el a mestert. Én nem mertem elhagyni iparomat, bár már rajzoltam és szobrokat faragtam akkor is, de nem tudtam megítélni, mennyire vagyok tehetséges. Egy szobrom került Fintához, az „örmester” szobrászhoz, aki nagyon felbátorított. Azt mondta, hogy határozottan van tehetségem, és térjek át teljesen a képzőművészetre. Óh, hány órát töltöttem a kaszárnyai műteremben, mert hiszen tanítómesteremmé vált! Ő vezetett bele a szobrászat alapjainak ismeretébe, mindenütt támogatott — soha nem tudtam elfeledni. Baráti viszony keletkezett köztünk, s mikor 1918-ban Nyitráról eltávozott, hogy valahol ott telepedjék meg, ahol nincs háború — továbbra is összeköttetésben álltunk. Kaptam tőle lapot Brazíliából, hol az új parlament 24 szobrán dolgozott, írt az Egyesült Államokból is, sőt megírta azt is, hogy a fészabadulás után hazatér, hogy már összecsomagolta és elküldte a holmijait is. Kár, hogy ezek a lapok már nincsenek meg! De hát nem jött haza már. Los Angelesben meghalt. Én azonban mindig büszkén fogom őt vallani tanítómesteremnek!

Hát így őrizi a türkevei szobrász emlékeit az élő szó. Nem volt nagy idő, amit a türkevei szobrász Szlovákiában töltött, és mégis mennyi emléket hagyott maga után! Hát nem kellett ezeket is csokorba szedni?

MÁRTONVÖLGYI LÁSZLÓ

Szolnok megyei múzeumi évkönyv 1979–1980

Új köntösben került kezünkbe a Szolnok megyei múzeumok munkásságáról beszámoló évkönyv. Új a formátum, más a technika az eddigiekkel összehasonlítva. Szembetűnően eltér a korábbiaktól a szerkesztő koncepciója. Hadd jegyezzük meg már előljáróban: a változások nem rontottak, hanem javítottak az évkönyv színvonalán. Valójában tematikus kötet kiadására vállalkozott a Damjanich János Múzeum, hiszen a terjedelem több, mint kétharmadát a régészeti vonatkozású dolgozatok foglalják le.

Az első három tanulmány újkőkori és rézkori kérdésekkel foglalkozik. Raczkó P. (A Körös kultúra újabb figurális ábrázolása a Közép-Tiszavidékről és történeti összefüggéseik, 5–26. old.) 13 Szolnok megyei lelőhelyről mutat be korai neolitikus agyagszobrocskákat, ill. alakos ábrázolásokat. Dolgozatában nemcsak ezeknek a Körös kultúrához sorolható alakos ábrázolásoknak az összefüggéseit világítja meg, hanem a korai újkőkori néhány alapvető kérdésére is választ keres. Bizonyára igaz van, amikor azokkal az észak-alföldiekkel kapcsolja a Szolnok megyei lelőhelyeket, amelyeknek szembetűnő erdélyi kapcsolataik vannak. Igaznak kell lennie, hogy a korszak apró agyagszobrai (melyek száma Szolnok megyében éppen a szerző terepen végzett munkája eredményeképpen szaporodott ilyen mértékben) mögött istenképzetek rejlenek.

Körök J. (Adatok a Tiszazug újkőkori településéhez, 35–40. old.) régebbi ásatásának anyagát közli Öcsödéről, s ennek elemzése kapcsán sort kerít az alföldi neolitikum vázlatos összefoglalására. Időtálló lesz a szerzőnek az a megállapítása, hogy az ún. szarvas-érparti típus nem külön egysége az alföldi vonaldíszes kerámiának, hanem e kultúra népének kései hagyatéka. Továbbra sem tűnik minden vonatkozásban magyarázottnak a különböző nyugati(?) kapcsolatú, vonalköteges díszítésű edényeket gyártó alföldi csoportok (Szilmeg, Szalkálhát) helyzete.

Kalicz N. (Újabb adatok a rézkori hunyadihalmi csoport időrendjéhez, 43–58. old.) dolgozata méltó a szerző nevéhez. Szövegéből kirajzolódik a kései középső rézkor anyagi kultúrájának pontos képe. E korszak kutatói számára alapvető forrás lesz a Kovács T. által ástott tiszafüredi anyag, s meghatározóak Kalicz N. ezzel kapcsolatban itt elmondott megjegyzései. A dunántúli Balaton-csoport időrendi helyzete, relatív viszonya az alföldi együttesekhez azonban még további, beható vizsgálatot igényel. E kérdés tisztázásához újabb leletanyagokra várunk. Hadd jegyezzem meg: magam szívesebben használnám (és használok is) az itt közölt anyag elnevezésére a Hunyadihalom-csoport nevet (így szerepel itt a német kivonatban is).

Az újkőkorról-rézkorról foglalkozó közleményeket az 1976-os „Tőszeg-konferencia” három előadása követi. Stancsik I. (Az 1973–74. évi tőszegi ásatások, 63–76. old.) részletesen ismerteti a legutolsó tőszegi ásatások adatait, leírását fényképek és felszínrajzok egészítik ki. Utóbbiaknál zavaró, hogy a hiányzó leírás magyarázat miatt sokak számára nem lehet világos, mit lát a képeken.

Bóna I. (Tőszeg-Laposhalom [1976–1976], 83–100. old.) a tőszegi, többretegű bronzkori telep százados kutatását elemzi, a legújabb eredmények ismeretével egy időre véglegesen lezárva. Adatai nélkülözhetetlenek a bronzkor történetével foglalkozók számára, a tőszegi leletek végleges feldolgozása pedig bizonyosan közelebb segít majd bennünket a bronzkori eseménysor megértéséhez. Sajnálatosak az illusztrációs anyag bizonytalanságai: a két 28. kép (ugyanazzal az edénnyel), valamint a 39. kép (megint azonos edények, de a magyar szövegben „korsók” aláírás).

Bökönyi S. (A Közép-Alföld bronzkori állatvilága, 109–114. old.) kiemelten a bronzkori háziasított állatokkal foglalkozik, részletesen elemzi azok hasznosítását. Elismétli azt a nézetét, miszerint a bronzkor végére a kutya evési tilalom alá esett volna. Különös, hogy a bronzkor végére egyes telepeken a vadászott (tehát nem háziasított) állatok

aránya 50%-nyira nő. Kár, hogy az ezt igazolni hivatott ábra nem világos. Azon ugyanis a füzesabonyi kultúra — Egyek — rákóczi falvi csoport —, hatvani kultúra követi egymást (2. ábra, 111. old.).

Az előbbiekhöz még két régészeti közlemény kapcsolódik. Vaday A., Vörös I. zoológiai vizsgálataival (Szarmata település Kunszentmártonban, 117—138. old.) egy III. századi barbár telep leleteit közli, Selmeczi L. és Madaras L. pedig a rákóczi falvi avar és korai Árpád-kori magyar temetőrézleteket (Avarkori és X—XII. századi magyar köznépi sírok Rákóczi falván, 141—170. old.). Utóbbi dolgozat súlyozottan a temető „közép-avar” és kései avar részével foglalkozik, a szerzők gondosan elemzik a leleteket és a temető szerkezetét. Igen fontos a „B” sír préselőminta-lelete, a (másutt sokáig kétségbevonat) fülkesírija, valamint annak megállapítása, hogy a temető korai és kései része között (az anyagi kultúra változása ellenére) sok az összekötő kapocs. Hasonló jelenségek figyelhetők meg más avarkori temetőkben is, ami a korábban igen élesen hangsúlyozott avarkori etnikai változásokat legalábbis kétségessé teszi.

A kötet eddigi és következő tanulmányai között mintegy átmenetet képez Szabó L. dolgozata (A vérségi kapcsolatok megszűnésének folyamata a magyar faluközösségekben, 173—183. old.), amely a magyar nagycsalád történetét ábrázolja vázlatosan, s kései XIX—XX. századi példákon kísérli meg bemutatni felbomlásának folyamatát. E kései adatokat megpróbálja visszavetíteni a középkorba is, s végeredményben folyamatosnak tartja a nagycsalád létét az Árpád-kortól. Tegyük hozzá: aligha lehetetlen, hogy kései korokban számolhatunk a nagycsalád „újratermelődésével”.

Gulyás É. a pásztorok, juhászok patrónusának, Szent Vendelnek emlékeit gyűjti össze (A Vendel-kultusz emlékei a Jászságban, 185—200. old.), szinte ezzel rimel Szabó I. dolgozata (Legeltetési társulatok a Tiszaságban, 201—221. old.), amely jászsági adatokat is feldolgoz. Urbán L. már a megye szocialista fejlődésének korai korszakáról értekezik (Az első hároméves terv Szolnok megyében) 1947—49, 223—231. old.), tárgyyszerűen és főleg az egykori lapok adataira támaszkodva.

Henkey Gy. tanulmánya ismét a régebbi történetet érintik (A jászszent-andrási jászok etnikai embertani vizsgálata 233—245. old.), hiszen a vizsgált

embertani anyag alapján a jászok „őshazájára” következtethetünk. Összegzése szerint: „...a kunok jászsági beolvadása... csak a jászok ősi középpázsiai és kaukázusi elemeinek fennmaradását segítette elő”. Történetileg viszont úgy tűnik, hogy a magyarországi középkori jászok kelet-európaiak.

A kötetet Egri M.: A pop art (247—251. old.) c. cikkekcskéje zárja, s ezen átfutva az olvasó örömmel állapítja meg, hogy színvonalas múzeumi évkönyvvel foglalta le idejét, olyannal, amelyben még népszerűsítő dolgozat is van. Néhány sajtóhiba (pl. Kelet-Szibéria Kelet-Szerbia helyett, 47. o., Bokolovszkiji... temető Volokonovka helyett, 147. o. stb.), helytelen interpunkció következtében értelmetlenné váló idegennyelvű mondatok (41. o.) nem rontanak annyit a kötetben, hogy ne dicsérlettel ajánljuk az olvasónak. (Szolnok, 1980. szk. Selmeczi L., 253 old. + 11 ill.)

VÉKONY GÁBOR

Két novella-antológiáról

A medveölő fia

Isten tenyerén ülünk

Az eddig megjelent kritikák szinte kíméletlenül „levágják” ezt a két, fél éven belül megjelent novella antológiát, sőt magukat: a létüket, jogosultságukat is kétségbe vonják. A bírálók mindenek előtt a válogatás szempontjait kérdőjelezzik meg — némi joggal — firtatva, hogy pl. az 1939-es születésű Sziládi János, Lengyel Péter, Lugossy Gyula mit keres a „fiatalok” között például az 1950-ben született Eszterházy Péter mellett (aki ráadásul az azóta megjelent Termelési regény részletével szerepel).

Joggal vetődik fel persze a kérdés, hogy irodalmi életünkben miért ilyen fontos és miért annyire neuralgikus pont a „nemzedék” problematika? Könnyen elintézhethetnénk a dolgot azzal, hogy így kényelmesebb: s hogy az egészet csupán a kritikások, a „skatulyákat” gyártó irodalomtörténészek találták ki. Ezzel lehet megkerülni az esztétikai elemzést, amely a teljesítményt és a minőséget veszi alapul, s nem az anyakönyvi kivonatot. Ezen az alapon ugyanis szempont lehetne a helyszín vagy a mellbőség is... De hagyjuk az ironizálást! A Napiaink júniusi számában Magyar József interjúját olvashat-

juk Körmendi Lajossal, az Isten tenyerén ülünk egyik (fiatal? 34 éves) szerzőjével. Idézzük az egyik kérdéscsokrot: „Úgy vélem, mintha te nem tartoznál semmiféle nemzedékhez, az indulásod is elég késői. Vagy tartozol valamilyen nemzedékhez? Mi az oka késői indulásodnak?” Nevezd meg a nemzedéked, s megmondom, ki vagy!? Ugye milyen sután hangzik? Körmendi Lajos okosan vágta ki magát ebből a gettóból. „Hetvenegy óta publikálok, de elszórtan. A késői indulás mögött van az, hogy fontosabbnak tartottam az életet, mint az írást.” Nos, erről van szó! Nem az életkor a fontos, hanem a megélt élettapasztalat, s az a mód, ahogyan ez az írásokban lecsapódik, műve szerveződik. Ha viszont ezt a szempontot tesszük meg értékmérőnek, igen nagy zavarba jön a kritikus és egyszerre elbizonytalanodik. Azt tapasztalja ugyanis, hogy a két kötet 46 szerzője (8 azonos mindkettőben, sőt Hajnóczy Pétertől mindkettő a Temetés című novellát közli! nincs neki más?, nem írt a két kötet összeállítására között?) noha valóban másfél évtizednyi a korkülönbség a legidősebb és a legfiatalabb között még csak most ismerkedik a magyar valósággal. Óriási a szintkülönbség a leglilább irodalmi novella és a naturalisztikus, szociografikus láttelek között. Ha pozitív példa kell, akkor rögtön Körmendi Lajos: Művész Pista huszonegyre hivatkozhatunk, amely (ezt is a Napjainkból tudjuk) eredetileg tévleg riportnak íródott. S valóban még ezek a legüdítőbb, legizesebb írások, amelyek földközben maradnak, amelveken még érezni lehet, hogy a szerzőjüknek van valamelyes köze a valósághoz, a magyar vidékhez is. Mindkét kötetben ezek vannak — sajnós — kisebbségben. Csak példaként sorolunk fel itt néhány címet: Bakos Ferenc: Széliáró emberkék; Balázs József: Buikálók; Bistev András: Gvere velem Viareggioba; Horváth Péter: Kohósalak; Marosi Gyula: A pikulás fiú; Náudvari Anna: A férjem és a buszkalauz; Vathy Zsuzsa: Nem kellesz senkinek (A medveölő fiából) és Csablár Vilmos: Függelek; Osztojkán Béla: Átyin Jósának nincs, aki megfizessen; Körmendi Lajos már említett Művész Pista huszonegye; Tar Sándor: Éjszakai műszak; Fábrián László folklorizáló: E morzsát se a szentütbü! Ezzel a felsorolással egyszersmind egy újabb, talán használhatóbb válogatási szempont

tot is kínálunk egy esetleges antológiához. A gond ugyanis nem az ezekkel az antológiákkal, hogy a bennük közölt írások színvonala egyenetlen. Ki merné állítani, hogy például Eszterházy Péter, Temesi Ferenc vagy Dobai Péter „nem tudja a szakmát”?

Elképzelhető egy másik válogatás is, amelyben éppen a művesség, vagy az újtókedv lenne a szempont, mint ahogyan — érzésünk szerint — az Isten tenyerén ülünk című ez szervezte egygyé! A címadó novella (Nádas Péteré) raffinált és füledt erotikája (de ugyanez jellemzi Kurucz Gyula: Szeretlek, tehát voltam már többször publikált antológia darabját is) lehet, hogy polgárpukkasztó irodalmunkban „merészen” tűnő szókimondásával, de hatásvadász és irodalmias. Nem is reprezentálja igazán a szerzőt. Sokkal inkább A medveölő fiában közölt részlet A Biblia című kisregényből. De ezeknél a regény-, novellarészleteknél, máshol már publikált elbeszéléseknél meg éppen ezt nem értjük, hogy miért kellett az antológiába darabolni, gyömszölni. (Lásd például Bereményi Géza: A svéd király; Czako Gábor: Emberkert; Eszterházy Péter: Here vasárnap; Újhelyi János: Bibicmadár.)

Vasy Géza (A medveölő fia) a teljességre törekedett, amikor 38 „fiatal” szerzőt emelt ki az elmúlt másfél évtized prózaterméséből. Ragaszkodása az anyakönyvi adatokhoz arra kényszerítette, hogy esztétikai engedményeket tegyen, ugyanakkor saját koncepcióját is megkérdőjelezze. Így maradt ki például Császár István. A másik antológiánál Alexa Károly és Tárnok Zoltán racionalisabb koncepció alapján szerkeszthetett. A Fiatal Írók József Attila Körének a megbízásából lényegében a Mozgó Világ állandó szerzőitől válogatta össze a 16 novellát. Vasy válogatása a sokszínűbb, tarkább. Alexáé a homogénabb, egyenletesebb. Ám furcsa módon a kettő együtt sem ad hú képet sem az elmúlt két évtized prózaterméséből, sem a magyar valóságról. Hiányérzetünk így kettős.

Várjuk az új(abb) antológiákat, viszont ideje lenne szakítani ezzel a nemzedekesdi játékkal, s valósabb, életközeli vagy éppen esztétikai szempontok szerint válogatni. (A medveölő fia, Kozmosz Könyvkiadó, 1981.; Isten tenyerén ülünk, Magvető Könyvkiadó, 1980.)

HORPÁCSI SÁNDOR

ÁRA 17 FORINT